

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών

Διοίκηση Τουριστικών Επιχειρήσεων

Διπλωματική Εργασία

Προοπτικές Ανάπτυξης των Ζαγοροχωρίων μετά την ένταξή τους
στον κατάλογο της UNESCO ως μνημείο πολιτισμικής
κληρονομιάς.

Τέσια Αθηνά

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Πολυξένη Μοίρα

Μέτσοβο, Μάρτιος 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/ δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Προοπτικές Ανάπτυξης των Ζαγοροχωρίων μετά την ένταξή τους στον κατάλογο της UNESCO ως μνημείο πολιτισμικής κληρονομιάς.

Τέσσα Αθηνά

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Πολυξένη Μοίρα

Επιτροπή Επίβλεψης Πτυχιακής / Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:
Πολυξένη Μοίρα
Καθηγήτρια ΠΑΔΑ μέλος ΣΕΠ

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:
Δημήτριος Μυλωνόπουλος
Καθηγητής ΠΑΔΑ μέλος ΣΕΠ

Μέτσοβο, Μάρτιος 2025

*Θα ήθελα να ευχαριστήσω
θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια κα Μοίρα Πολυζένη για την καθοδήγησή της.*

*Την εργασία την αφιερώνω στον σύζυγο μου
και στα παιδιά μου Ελένη και Γιάννη για την στήριξη τους.*

Περίληψη

Το Πολιτιστικό Τοπίο του Ζαγορίου, στην οροσειρά της Πίνδου, αποτελεί ένα μοναδικό σύμπλεγμα 45 παραδοσιακών οικισμών με συνεχή ανθρώπινη παρουσία από την Παλαιολιθική εποχή. Η αρχιτεκτονική του ταυτότητα, όπως διαμορφώθηκε τον 18ο και 19ο αιώνα με τα πέτρινα γεφύρια, τα αρχοντικά και τα βυζαντινά μνημεία, αντανακλά την ιστορική οικονομική ευημερία και την πλήρη εναρμόνιση του ανθρώπου με το δύσβατο φυσικό περιβάλλον. Το τοπίο πλαισιώνεται από εξαιρετικής αξίας φυσικά στοιχεία, όπως ώριμα δάση, ποτάμια και φαράγγια και προσφέροντας σημαντικές προοπτικές ανάπτυξης ήπιων μορφών εναλλακτικού τουρισμού, όπως ο ορεινός και πεζοπορικός τουρισμός, ο αθλητικός τουρισμός, καθώς και ο θρησκευτικός και πολιτιστικός τουρισμός, με πυλώνα τα βυζαντινά μνημεία και την τοπική παράδοση. Η περιοχή διέπεται από ένα εδραιωμένο θεσμικό πλαίσιο προστασίας. Η πρόσφατη ένταξη της περιοχής στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO (2023) θέτει νέες βάσεις για τη διαχείρισή της. Το εκπονηθέν Σχέδιο Διαχείρισης, ευθυγραμμισμένο με την Ατζέντα 2030, εστιάζει σε πέντε άξονες: πολιτιστική κληρονομιά, φυσικό περιβάλλον, βιώσιμη ανάπτυξη, ευαισθητοποίηση και προώθηση. Στόχος του Δήμου Ζαγορίου είναι η αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως μοχλού βιώσιμης ανάπτυξης, με έμφαση στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου. Η παρούσα εργασία εξετάζει πώς η ανάδειξη αυτών των στοιχείων μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός ανάπτυξης, με κεντρικό πυλώνα τον «αργό τουρισμό» (slow tourism), προβάλλοντας έναν τρόπο ζωής που συνδέει τη φύση, τη χαλάρωση, την αυθεντική εμπειρία και την ουσιαστική αλληλεπίδραση με την τοπική κοινωνία. Η αναγνώριση από τη δημοτική αρχή και την τοπική κοινωνία ότι η συστηματική και βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη μπορεί να συμβάλει στη δημογραφική αναζωογόνηση και στην ενίσχυση της τοπικής οικονομίας αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη μακροπρόθεσμη ευημερία της περιοχής.

Λέξεις– Κλειδιά: Πολιτιστικό τοπίο, UNESCO, Εναλλακτικός τουρισμός, Αργός Τουρισμός

Development Prospects of the Zagori Villages following their inscription on the UNESCO World Heritage List as a Cultural Heritage Site

Tesia Athina

Abstract

The Cultural Landscape of Zagori, situated in the Pindus mountain range, constitutes a unique complex of 45 traditional settlements with continuous human presence since the Upper Paleolithic era. Its architectural identity, as shaped during the 18th and 19th centuries through stone bridges, manor houses, and Byzantine monuments, reflects a period of historical economic prosperity and the harmonious integration of human activity within a rugged natural environment. The landscape is further enhanced by natural elements of exceptional value, including old-growth forests, rivers, and canyons, offering significant prospects for the development of mild alternative tourism, such as mountain, hiking, athletic, religious, and cultural tourism.

The recent inscription of the region on the UNESCO World Heritage List (2023) establishes a new framework for its management. The developed Management Plan, aligned with the 2030 Agenda, focuses on five key pillars: cultural heritage, natural environment, sustainable development, awareness, and promotion. This thesis examines how the promotion of these elements can serve as a driver for growth, centered on the strategic pillar of "Slow Tourism." By fostering a lifestyle that connects nature, relaxation, and authentic experiences with meaningful interaction with the local community, this strategy aims to extend the tourist season and stimulate demographic rejuvenation. The recognition by both local authorities and the community that systematic and sustainable tourism development can enhance the local economy is a fundamental prerequisite for the long-term prosperity and resilience of the Zagori region.

Keywords: Cultural Landscape, UNESCO, Alternative Tourism, Slow Tourism.

Περιεχόμενα

Περίληψη	v
Abstract	vi
Περιεχόμενα.....	vi
Κατάλογος Εικόνων / Σχημάτων	ix
Συνοτομογραφίες & Ακρωνύμια	x
I. Εισαγωγή.....	1
1.1. Σημασία και επικαιρότητα του θέματος.....	1
1.2 Θεωρητικές Προσεγγίσεις της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.....	2
1.2.1 Θεωρητικές Προσεγγίσεις των Ζαγοροχωρίων για την Πολιτιστική Κληρονομιά	3
1.3. Η αρχιτεκτονική φυσιογνωμία και το τοπίο των Ζαγορίων.....	5
1.3.1 Ιστορική αναδρομή των Ζαγορίων.....	5
1.3.2 Η αρχιτεκτονική φυσιογνωμία	6
1.3.3. Θεσμική προστασία.....	11
1.4. Υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής.	14
1.4.1 Υλική πολιτισμική κληρονομιά.....	14
1.4.2 Άυλη Πολιτισμική Κληρονομιά	22
1.5 Η ένταξη των Ζαγορίων στον Κατάλογο της UNESCO: προϋποθέσεις και σημασία.....	25
2. Μορφές Εναλλακτικού Τουρισμού στα Ζαγοροχώρια.....	29
2.1. Πολιτιστικός τουρισμός και πολιτισμικές διαδρομές	29
2.2. Ορεινός και φυσιολατρικός τουρισμός	33
2.3. Αθλητικός – υπαίθριος τουρισμός	36
2.4. Θρησκευτικός τουρισμός και προσκύνημα.....	38
2.5. Αγροτουρισμός, οινοτουρισμός και γαστρονομικός τουρισμός	40
2.6 Ανάλυση Πλεονεκτημάτων, Αδυναμιών, Ευκαιριών και Απειλών (SWOT) του Δήμου Ζαγορίου	42
3. Μεθοδολογία της Έρευνας	46
3.1 Ερευνητική προσέγγιση και διατύπωση στόχων.....	46
3.2. Μέθοδοι και Τεχνικές Συλλογής Δεδομένων.....	48
3.2.1. Η επιλογή του ερωτηματολογίου ως εργαλείο	49
3.2.2. Δομή και περιεχόμενο του ερωτηματολογίου	49
3.2.3. Διαδικασία συλλογής δεδομένων	50
3.3. Διαδικασία Επεξεργασίας και Ανάλυσης Δεδομένων	50
4. Αποτελέσματα της έρευνας	52
4.1. Κοινωνικοοικονομικό προφίλ	52
4.1.1. Χωριό / τόπος κατοικίας.....	52
4.1.2. Φύλο	53
4.1.3. Ηλικιακή ομάδα.....	54
4.1.4. Επάγγελμα	54
4.1.5. Τύπος κατοικίας	56
4.2. Επιδράσεις της ένταξης στον κατάλογο της UNESCO	57

4.2.1. Γνώση ένταξης Ζαγορίου στον Κατάλογο Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO (2023).	58
4.2.2. Τρόπος ενημέρωσης.	58
4.2.3. Λόγοι ένταξης στον κατάλογο της UNESCO.	59
4.2.4. Σημαντικότητα αναγνώρισης.	59
4.2.5. Μελλοντικές επιδράσεις της ένταξης.	61
<i>Τουριστική Κίνηση</i>	61
<i>Κόστος Ζωής</i>	61
<i>Αίσθηση Υπερηφάνειας των Κατοίκων</i>	61
<i>Ποιότητα Ζωής</i>	61
4.2.6. Επιδράσεις της ένταξης των Ζαγορίων στον κατάλογο της UNESCO	62
4.2.6.1. Τουριστικές επιδράσεις	62
4.3. Προοπτικές βιώσιμης ανάπτυξης μέσω εναλλακτικού τουρισμού	63
4.3.1. Τομείς που απαιτούν ενίσχυση.....	65
4.3.2. Συμμετοχή κατοίκων στις αποφάσεις.....	66
4.3.3. Αξιοποίηση αναγνώρισης της UNESCO.	67
4.3.4. Μελλοντικές προσκλήσεις.	68
4.3.5. Μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα του Ζαγορίου.....	70
4.3.6. Συμμετοχή σε τοπικές δράσεις για την προστασία και ανάδειξη του Ζαγορίου.	71
4.4. Προκλήσεις και κίνδυνοι για τα Ζαγόρια.	72
5. Συμπεράσματα και Προτάσεις	75
5.1 Συνοπτική αποτίμηση των ευρημάτων.....	75
5.2 Στρατηγικές κατευθύνσεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη των Ζαγορίων	76
5.2.1 Βιώσιμη ανάπτυξη.....	78
5.2.2 Ποιότητα και προστιθέμενη αξία των προϊόντων	78
5.2.3 Σύνδεση προϊόντος και τόπου	78
5.2.4 Τουριστικά προϊόντα και εμπειρία	79
5.2.5 Συνδυασμός γεωργίας και τουρισμού	79
5.2.6 Γαστρονομική κληρονομιά.....	79
5.3 Προτάσεις πολιτικής και πρακτικές εφαρμογές για τη βιώσιμη ανάπτυξη των Ζαγορίων	79
Παράρτημα 1 Κύρια και μη κύρια καταλύματα στην περιοχή του Ζαγορίου	85
Παράρτημα 2 Σχεδιάγραμμα από τα κύρια και μη καταλύματα της περιοχής του Ζαγορίου	86
Παράρτημα 3 Πανηγύρια.....	87
Παράρτημα 4 Διαδρομές	89
Παράρτημα 5 Σελίδες Δημοσίευσης Ερωτηματολογίου	90
Παράρτημα 6 Επιχειρήσεις που στάλθηκε το Ερωτηματολόγιο	94
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	97
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	101

Κατάλογος Εικόνων / Σχημάτων

Εικόνα 1 Τα χωριά του Ζαγορίου	8
Εικόνα 3 Πλατεία του χωριού.....	15
Εικόνα 4 Παραδοσιακό σπίτι με καμινάδες.....	16
Εικόνα 5 Παραδοσιακό σπίτι με πεζούλες	16
Εικόνα 6 Οικία Πασχάλη Καπέσοβο.....	17
Εικόνα 7 Οικία Πασχάλη Καπέσοβο	17
Εικόνα 8 Οικία Ράδου Τσεπέλοβο.....	18
Εικόνα 9 Οικία Ράδου Τσεπέλοβο.....	18
Εικόνα 10 Οικία Ράδου Τσεπέλοβο.....	18
Εικόνα 11 Μονότοξη γέφυρα	20
Εικόνα 12 Πολύτοξη γέφυρα.....	20
Εικόνα 13 Εκκλησία στο Μονοδένδρι Άγιος Αθανάσιος.....	21
Εικόνα 14 Ζαγορίσια φορεσιά	24
Γράφημα 1 Αναλογία Ανδρών -Γυναίκών.....	53
Γράφημα 2 Ηλικιακή Ομάδα	Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.
Γράφημα 3 Τύπος κατοικίας.....	57
Γράφημα 4 Τρόπος Ενημέρωσης.....	59
Γράφημα 5 Η σημαντικότητα της αναγνώρισης από την UNESCO	60
Γράφημα 6 Ποιοι τομείς έχουν επηρεαστεί μετά την αναγνώριση.	62
Γράφημα 7 Προοπτικές βιώσιμης ανάπτυξης μέσω εναλλακτικού τουρισμού.....	64
Γράφημα 8 Συμμετοχή σε τοπικές δράσεις	71
Γράφημα 9 Συμμετοχή σε εκδηλώσεις	72

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΔΕ	Διπλωματική Εργασία
ΕΑΠ	Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
ΘΕ	Θεματική Ενότητα
ΠΕ	Πτυχιακή Εργασία
ΠΣ	Πρόγραμμα Σπουδών
ΣΥΝ	Συντονιστής/Συντονίστρια
ΕΟΤ	Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού

I. Εισαγωγή

1.1. Σημασία και επικαιρότητα του θέματος

Η ένταξη των Ζαγορίων στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO αποτελεί ένα ιστορικό ορόσημο με πολυδιάστατες επιπτώσεις για την περιοχή, την Ήπειρο και την Ελλάδα. Η διεθνής αυτή αναγνώριση επισφραγίζει την Εξαιρετική Καθολική Αξία (Outstanding Universal Value) του πολιτισμικού και φυσικού τοπίου των Ζαγοροχωρίων, τα οποία αποτελούν αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αρμονικής αλληλεπίδρασης μεταξύ ανθρώπου και φυσικού περιβάλλοντος. Το πλαίσιο αυτό περιλαμβάνει ένα πλούσιο απόθεμα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και προστατευμένων οικοσυστημάτων, καθιστώντας την περιοχή ένα ζωντανό πολιτισμικό τοπίο με υψηλή ιστορική, αισθητική και οικολογική σημασία.

Σε ένα διεθνές περιβάλλον όπου ζητήματα όπως η βιώσιμη ανάπτυξη, η διαφύλαξη της πολιτιστικής ταυτότητας και η περιβαλλοντική προστασία βρίσκονται στο επίκεντρο του σύγχρονου διαλόγου και αποκτούν ολοένα μεγαλύτερη βαρύτητα. Η αναγνώριση της UNESCO προσφέρει ένα ισχυρό υπόβαθρο για την προώθηση ενός μοντέλου ανάπτυξης που βασίζεται στην ορθολογική διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η αυξημένη διεθνής προβολή μπορεί να πυροδοτήσει νέες αναπτυξιακές προοπτικές, όπως η ποιοτική τουριστική ανάπτυξη, η ενίσχυση της τοπικής οικονομίας, η δημιουργία νέων επαγγελματικών ευκαιριών, καθώς και η κοινωνική αναζωογόνηση των ορεινών κοινοτήτων. Ωστόσο, οι προοπτικές αυτές μπορούν να ευοδωθούν μόνο στο πλαίσιο στοχευόμενων στρατηγικών που θα συνδυάζουν την οικονομική μεγέθυνση με την προστασία της αυθεντικότητας και την αειφόρο διαχείριση του τόπου.

Παράλληλα, η περίπτωση των Ζαγορίων υπογραμμίζει την ανάγκη για ισορροπία ανάμεσα στην ανάπτυξη και στη διατήρηση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς. Σύγχρονα φαινόμενα, όπως η υπερσυγκέντρωση τουριστικής δραστηριότητας, ο κίνδυνος αλλοίωσης των παραδοσιακών μορφολογικών χαρακτηριστικών, η πληθυσμιακή συρρίκνωση και η εγκατάλειψη της υπαίθρου, αναδεικνύουν την επιτακτική ανάγκη υιοθέτησης ολιστικών και επιστημονικά τεκμηριωμένων πολιτικών διαχείρισης. Οι πολιτικές αυτές οφείλουν να εναρμονίζονται τόσο με τις κατευθυντήριες οδηγίες της UNESCO όσο και με τις ανάγκες και προσδοκίες των τοπικών κοινωνιών, προκειμένου να εξασφαλίζεται η διατήρηση της εξαιρετικής καθολικής αξίας της περιοχής.

1.2 Θεωρητικές Προσεγγίσεις της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Η πρόσφατη ένταξη των Ζαγορίων στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς ανέδειξε ένα σύνολο θεωρητικών προσεγγίσεων που σχετίζονται άμεσα με τον τρόπο κατανόησης, ερμηνείας και διαχείρισης του συγκεκριμένου πολιτισμικού τοπίου. Τα Ζαγοροχώρια αποτελούν μια από τις πλέον χαρακτηριστικές περιπτώσεις ζωντανού πολιτιστικού τοπίου, όπου η σχέση ανθρώπου-φύσης, η αρχιτεκτονική, η άυλη παράδοση και η καθημερινή πρακτική συγκροτούν ένα ενιαίο σύστημα (UNESCO, 2023).

Τα Ζαγόρια εντάσσονται θεωρητικά στην κατηγορία των πολιτιστικών τοπίων που προκύπτουν από τη μακροχρόνια αλληλεπίδραση ανθρώπου και φύσης. Η πέτρινη αρχιτεκτονική, η γεωμορφολογία της Πίνδου, οι διαδρομές και τα γεφύρια συνθέτουν μια μορφή «συλλογικής μνήμης», όπου η ανθρώπινη δραστηριότητα εγγράφεται στο περιβάλλον και λειτουργεί σε συνάρτηση με αυτό (Fowler, 2003).

Σύμφωνα με τη Σύμβαση της UNESCO για την Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά (UNESCO, 2003), στοιχεία αυτά δεν αποτελούν «στατικά κατάλοιπα», αλλά ζωντανές, εξελισσόμενες πρακτικές που αναδημιουργούνται από τις κοινότητες. Ειδικά στην περιοχή της Ηπείρου, οι πρακτικές αυτές είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με το ορεινό περιβάλλον, την αυτονομία των κοινοτήτων και την ιστορική οικονομία της μετακίνησης (π.χ. βλάχικοι πληθυσμοί, μικρασιάτες μάστορες).

Τα Ζαγόρια συνιστούν χαρακτηριστική περίπτωση τόπου όπου η τοπική κοινωνία διατηρεί κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση της κληρονομιάς. Η θεωρητική προσέγγιση της «κληρονομιάς ως κοινότητα» (Waterton & Smith, 2010) υπογραμμίζει ότι χωρίς τους κατοίκους, τις μνήμες και τις πρακτικές τους, το τοπίο θα έχανε την αυθεντικότητα και τη λειτουργικότητά του. Η συμμετοχική διαχείριση είναι ιδιαίτερα σημαντική εδώ, καθώς πολλές παραδοσιακές πρακτικές (λιθοδομή, ξυλογλυπτική, κτηνοτροφία) κινδυνεύουν με εξαφάνιση λόγω δημογραφικής συρρίκνωσης. Η αναγνώριση από την UNESCO μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο ενδυνάμωσης των κοινοτήτων και διατήρησης της τεχνογνωσίας.

Παρότι τα Ζαγόρια χαρακτηρίζονται κυρίως ως ζωντανό πολιτιστικό τοπίο, η υλική κληρονομιά τους εξακολουθεί να έχει κεντρική σημασία. Η πέτρινη αρχιτεκτονική, τα αρχοντικά, οι εκκλησίες και τα γεφύρια συνδέονται με τη μνημειακή προσέγγιση της κληρονομιάς, η οποία δίνει έμφαση στην ακεραιότητα, την αυθεντικότητα και την προστασία της μορφολογικής ενότητας των οικισμών. Η αρχιτεκτονική των Ζαγορίων, αποτέλεσμα ιδιαίτερων κοινωνικοοικονομικών συνθηκών (εμπόριο, μάστορες της πέτρας),

αντανακλά ένα συλλογικό πολιτισμικό πρότυπο που πρέπει να διατηρηθεί χωρίς να εμποδίζεται η λειτουργικότητα των σύγχρονων χρήσεων.

Στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης, η κληρονομιά των Ζαγορίων αποτελεί πόρο με σημαντική οικονομική αξία, κυρίως μέσω του οικοτουρισμού και του πολιτιστικού τουρισμού. Η θεωρητική προσέγγιση του Throsby (2010), που αντιμετωπίζει την κληρονομιά ως «πολιτιστικό κεφάλαιο» το οποίο αποδίδει οικονομικές αλλά και μη οικονομικές αξίες (ταυτότητα, μνήμη, συνοχή), είναι ιδιαίτερα σχετική με την περιοχή.

Ωστόσο, η εμπορευματοποίηση μπορεί να οδηγήσει σε υπερτουρισμό και απώλεια αυθεντικότητας, φαινόμενα που πρέπει να αντιμετωπιστούν με ολοκληρωμένη διαχείριση.

1.2.1 Θεωρητικές Προσεγγίσεις των Ζαγοροχωρίων για την Πολιτιστική Κληρονομιά

Η πολιτιστική κληρονομιά των Ζαγορίων δεν αντιμετωπίστηκε αποκλειστικά ως μνημειακό ή αρχιτεκτονικό αποτύπωμα, αλλά ως ένα πολυδιάστατο κοινωνικό, οικονομικό και περιβαλλοντικό φαινόμενο, το οποίο ενσωματώνει ιστορικές, κοινωνικές και οικολογικές παραμέτρους (Tziouvas, 1986). Οι τοπικές κοινότητες ανέπτυξαν μια θεωρητική αντίληψη για τη διαχείριση της κληρονομιάς η οποία συνδέεται άρρηκτα με την έννοια του *cultural landscape* (UNESCO, 1992), δηλαδή του πολιτισμικού τοπίου ως συνέργεια ανθρώπινου και φυσικού παράγοντα.

Η ανάλυση της κατοίκησης, της οικιστικής και θρησκευτικής αρχιτεκτονικής των Ζαγορίων, καθώς και της αγροτικής διαχείρισης των περιοχών, υποδηλώνει ότι οι τοπικές κοινότητες προσέγγιζαν την πολιτιστική τους κληρονομιά με ένα συνθετικό μοντέλο, όπου η ιστορική μνήμη, η οικολογική γνώση και η κοινωνική συνοχή συνυπήρχαν (Lazaridis, 1970s).

Κοινωνική διάσταση και κοινοτική διαχείριση

Η έννοια της κοινοτικής διαχείρισης των κοινών πόρων αποτέλεσε θεμέλιο για την προστασία των φυσικών και πολιτιστικών στοιχείων. Παραδείγματα αποτελούν τα ορεινά βοσκοτόπια, τα δασικά συστήματα και τα τεχνικά έργα (γεφύρια, μονοπάτια), τα οποία συνθέτουν τον παραδοσιακό πολιτισμικό ιστό και ενισχύουν τη συλλογική ταυτότητα των κοινοτήτων (Lazaridis, 1970s).

Αρχιτεκτονική και αισθητική ενσωμάτωση στο τοπίο

Η αρχιτεκτονική των οικισμών και των μοναστηριών χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο κοινωνικής αναπαράστασης και οικονομικής στρατηγικής. Τα υλικά, η μορφολογία και η τοποθέτηση των κτιρίων επιλέχθηκαν ώστε να ενσωματώνονται αρμονικά στο φυσικό

περιβάλλον, διασφαλίζοντας παράλληλα την ανθεκτικότητα και την αισθητική αξία (Kanakis, 2015). Η θρησκευτική ζωγραφική, η διακόσμηση των εκκλησιών και η λατρευτική υποδομή συνδέθηκαν με την ταυτότητα των κοινοτήτων και την κοσμοπολίτικη κουλτούρα των Ζαγοριανών εμπόρων της διασποράς.

Οικονομική διάσταση και τουρισμός

Η πολιτισμική κληρονομιά αξιοποιήθηκε ως μοχλός οικονομικής ανάπτυξης. Οι τοπικοί φορείς διατύπωσαν ήδη από τη δεκαετία του 1960 μια θεωρητική προσέγγιση που συνέδεε την προστασία, την ανάδειξη και την οικονομική αξιοποίηση του πολιτιστικού κεφαλαίου μέσω του τουρισμού, χωρίς να θεωρήσουν ότι η τουριστική ανάπτυξη θα αποτελέσει απειλή για τον τόπο. Αυτή η στρατηγική έθεσε τα θεμέλια για τη σημερινή αντίληψη του Ζαγορίου ως πολιτισμικού τοπίου UNESCO, όπου η διατήρηση της φυσικής και ανθρωπογενούς κληρονομιάς συνδέεται άρρηκτα με την τοπική κοινωνία (Varzokas, 1986 & Tziouvas, 1986).

Διαχρονική συνέχιση της ταυτότητας

Η τοπική αντίληψη διασφάλισε τη συνέχιση των πολιτισμικών πρακτικών, παρά τις διαταραχές του 20ού αιώνα, όπως ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, η εμφύλια σύγκρουση, η μετανάστευση και οι οικονομικές αλλαγές. Η ταυτότητα των Ζαγορίων αναπαρήχθη μέσω της διατήρησης της αρχιτεκτονικής, των κοινοτικών θεσμών, των θρησκευτικών τελετών και των αγροτικών πρακτικών, ενισχύοντας την έννοια του πολιτισμικού τοπίου ως ζωντανής κοινότητας.

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις των Ζαγορίων για την πολιτιστική τους κληρονομιά συνοψίζονται στις εξής βασικές παραμέτρους:

1. *Κοινωνική και κοινοτική διαχείριση:* Η πολιτισμική κληρονομιά αντιμετωπίστηκε ως κοινό αγαθό, με διαχείριση των πόρων και διατήρηση της τοπικής αυτονομίας.
2. *Οικολογική και αισθητική ένταξη στο τοπίο:* Η αρχιτεκτονική και η αγροτική διαχείριση προσαρμόστηκαν στο φυσικό περιβάλλον, δημιουργώντας ένα συνεκτικό πολιτισμικό τοπίο.
3. *Σύνδεση με οικονομία και τουρισμό:* Η πολιτισμική κληρονομιά χρησιμοποιήθηκε ως μοχλός ανάπτυξης, ενσωματώνοντας κοινωνικά και οικονομικά οφέλη.
4. *Διαχρονική συνέχιση της ταυτότητας:* Η τοπική αντίληψη διασφάλισε τη συνέχεια των πολιτισμικών πρακτικών, παρά τις διαταραχές του 20ού αιώνα.

1.3. Η αρχιτεκτονική φυσιογνωμία και το τοπίο των Ζαγορίων.

1.3.1 Ιστορική αναδρομή των Ζαγορίων

Κατά την αρχαιότητα (9ος–4ος αι. π.Χ.), η περιοχή του Ζαγορίου κατοικούνταν από φυλές με κύρια δραστηριότητα την κτηνοτροφία, μεταξύ των οποίων κυρίαρχη θέση κατείχαν οι Μολοσσοί. Οι τελευταίοι διατηρούσαν τον έλεγχο μεγάλου μέρους των βοσκοτόπων της περιοχής και, σύμφωνα με τις ιστορικές πηγές, πολιτισμικά και κοινωνικά στοιχεία του τρόπου ζωής τους κληροδοτήθηκαν σε μεταγενέστερες νομαδικές ομάδες της Πίνδου, όπως οι Βλάχοι και οι Σαρακατσάνοι. Η ισχύς των Μολοσσών ενισχυόταν από τον έλεγχο του μαντείου της Δωδώνης, καθώς και από την εγκατάστασή τους στους πλούσιους βοσκότοπους της Πίνδου, γεγονός που εξηγεί την οικονομική τους ευημερία και την πολιτική τους δύναμη (Μιχαλόπουλος, 2003).

Η κοινωνική και οικονομική οργάνωση των πρώιμων πληθυσμιακών ομάδων ήταν δομημένη γύρω από μικρές φυλετικές ομάδες, αποτελούμενες από περίπου 200–300 άτομα μαζί με τα κοπάδια τους. Οι ομάδες αυτές σταδιακά ενώθηκαν, επιδιώκοντας μεγαλύτερη ισχύ και καλύτερη οργάνωση, με αποτέλεσμα να αποκτήσουν σημαντικό ρόλο στο πολεμικό πεδίο και τη δυνατότητα εκλογής αρχηγού. Η πολιτική τους διοίκηση, σε πρώιμο στάδιο, περιλάμβανε έναν βασιλιά και δύο άρχοντες, ενώ χαρακτηριστικό στοιχείο της πολιτισμικής τους ταυτότητας αποτέλεσε το νόμισμά τους, το οποίο απεικόνιζε τον μολοσσικό σκύλο, προστάτη των κοπαδιών (Μιχαλόπουλος, 2003).

Στη συνέχεια, το 1431, τα οθωμανικά στρατεύματα επικράτησαν των κατοίκων του Ανατολικού Ζαγορίου μετά την εισβολή στην περιοχή του Μαλακασίου. Οι κάτοικοι, επιδιώκοντας να απαλλαγούν από τη βυζαντινή διοίκηση, δήλωσαν υποταγή στους Οθωμανούς και ζήτησαν καθεστώς αυτονομίας. Το 1670, όλα τα χωριά του Ζαγορίου ενώθηκαν σε μία μορφή ομοσπονδίας, γνωστή ως «Κοινόν των Ζαγορισίων». Η ομοσπονδία αυτή εξασφάλιζε πλήρη αυτονομία και αυτοδιοίκηση, ελευθερία άσκησης θρησκευτικών καθηκόντων και ρητή απαγόρευση της εισόδου οθωμανικών στρατευμάτων στην περιοχή.

Από τα τέλη του 17ου αιώνα ξεκίνησε μια περίοδος πολιτιστικής, πνευματικής και οικονομικής ακμής, η οποία οφειλόταν στα προνόμια που είχαν κατοχυρωθεί, στις ισχυρές διασυνδέσεις των κατοίκων με την κεντρική οθωμανική εξουσία, αλλά και στην άνθιση του

εμπορίου. Κατά τον 18ο αιώνα, η εκτεταμένη μετανάστευση οδήγησε πολλούς κάτοικους του Ζαγορίου στο εξωτερικό, όπου αναδείχθηκαν ως τραπεζίτες, έμποροι, δάσκαλοι, γιατροί και διπλωμάτες. Η οικονομική τους ευμάρεια επέτρεψε σημαντικές δωρεές προς τις πατρίδες τους για την ίδρυση και λειτουργία σχολείων, την κατασκευή γεφυριών, δρόμων, εκκλησιών και άλλων έργων υποδομής (Μιχαλόπουλος, 2003).

Η παρακμή του Ζαγορίου ξεκίνησε με την κατάργηση των οθωμανικών προνομίων. Η περιοχή αντιμετώπισε συχνές λεηλασίες από ληστρικές ομάδες, ενώ περισσότερες από 600 αρχοντικές οικογένειες αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα χωριά τους κατά τους Βαλκανικούς πολέμους. Κατά την Ιταλική εισβολή, καθοριστική υπήρξε η συμβολή των γυναικών της περιοχής, οι οποίες μετέφεραν πυρομαχικά και εφόδια κάτω από αντίξοες συνθήκες. Η πληθυσμιακή συρρίκνωση συνεχίστηκε και τις επόμενες δεκαετίες, με εντονότερη τη μετανάστευση προς τα μεγάλα αστικά κέντρα (Μιχαλόπουλος, 2003).

1.3.2 Η αρχιτεκτονική φυσιογνωμία

Το Ζαγόρι αποτελεί μία από τις πλέον χαρακτηριστικές ορεινές περιοχές της Ηπείρου, γνωστή για το έντονα ανάγλυφο και τις απόκρημνες εξάρσεις του. Τοποθετείται βορειοανατολικά της πόλης των Ιωαννίνων και εκτείνεται ανάμεσα στο Μέτσοβο, στο όρος Μιτσικέλι, στην οροσειρά της Τύμφης, στον Σμόλικα, στην κοιλάδα του Αώου και στα ορεινά συγκροτήματα της Πίνδου. Η περιοχή διακρίνεται από έντονη πετρώδη σύσταση, περιορισμένη υδροφορία και σχετικά άγονες εκτάσεις, στοιχεία που ιστορικά συνέβαλαν στη διαμόρφωση χαμηλού βιοτικού επιπέδου και κατ' επέκταση, αύξησαν τη μετανάστευση των κατοίκων της (Πάπυρος Larousse Britannica, 1978).

Ο όρος «Ζαγόρι» προέρχεται από σλαβική ρίζα και σημαίνει «πίσω από το βουνό», υποδηλώνοντας τη γεωγραφική θέση των οικισμών σε ένα απομονωμένο και ορεινό περιβάλλον. Η περιοχή περιλαμβάνει 46 παραδοσιακούς οικισμούς, οι οποίοι εκτείνονται σε μια ευρεία ζώνη μήκους περίπου 90 χιλιομέτρων (από δυτικά προς ανατολικά) και πλάτους περίπου 40 χιλιομέτρων (από βορρά προς νότο). Τα χωριά είναι διάσπαρτα σε πλαγιές και οροπέδια καλυμμένα από πυκνά δάση πεύκων, ελάτων και άλλων δασικών ειδών, ενώ στην ίδια περιοχή βρίσκεται και το εντυπωσιακό φαράγγι του Βίκου, ένα από τα βαθύτερα παγκοσμίως. Λόγω της ιδιαίτερης φυσικής ομορφιάς και της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής τους, τα Ζαγόρια συγκαταλέγονται μεταξύ των σημαντικότερων ορεινών τουριστικών προορισμών της Ελλάδας (Πάπυρος Larousse Britannica, 1978).

Διοικητική διάρθρωση και οικιστική κατανομή

Τα 46 χωριά του Ζαγορίου κατατάσσονται σε τρεις επιμέρους γεωγραφικές ενότητες: το Δυτικό, το Ανατολικό και το Κεντρικό Ζαγόρι (Ρίγκου, 2025). (βλέπε Εικόνα 1).

1. Δυτικό Ζαγόρι

Το Δυτικό Ζαγόρι βρίσκεται βορειοδυτικά των Ιωαννίνων και περιλαμβάνει ορισμένους από τους πλέον αναγνωρίσιμους και δημοφιλείς οικισμούς της περιοχής. Σε αυτούς συγκαταλέγονται οι οικισμοί της κοιλάδας του Βοϊδομάτη: Αρίστη, Μεγάλο και Μικρό Πάπιγκο, Βίκος, Άγιος Μηνάς και Μεσοβούνι. Η περιοχή χαρακτηρίζεται από υψηλή επισκεψιμότητα λόγω του επιβλητικού φυσικού τοπίου και της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής.

2. Ανατολικό Ζαγόρι

Το Ανατολικό Ζαγόρι βρίσκεται βορειοανατολικά των Ιωαννίνων και περιλαμβάνει λιγότερο προβεβλημένους, αλλά εξίσου ιδιαίτερους οικισμούς. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται η Βοβούσα, το Δεμάτι, η Ιτέα, η Καστανώνα, η Πέτρα, καθώς και τα χωριά της κοιλάδας του Βάρδα (Φλαμπουράρι, Γρεβενίτι, Ελατοχώρι, Μακρίνο, Τρίστενο) και της κοιλάδας του Ζαγορίτικου (Ανθρακίτης, Καρυές, Δόλιανη, Καβαλλάρι). Στην ίδια ενότητα περιλαμβάνονται και οι μικρότεροι οικισμοί της Αγίας Παρασκευής και της Ποταμιάς.

3. Κεντρικό Ζαγόρι

Το Κεντρικό Ζαγόρι βρίσκεται άμεσα βόρεια της πόλης των Ιωαννίνων και συγκροτείται από οικισμούς με έντονο πολιτιστικό και αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Σε αυτό ανήκουν τα χωριά Βίτσα, Μονοδένδρι, Κήποι, Ασπράγγελοι, Δίλοφο, Κουκούλι και Καπέσοβο, τα Βλαχοχώρια (Βρυσοχώρι, Ηλιοχώρι, Λάιστα), καθώς και τα χωριά της κοιλάδας του Άνω Βίκου (Βραδέτο, Ελάτη, Ελαφότοπος, Άνω Πεδινά, Κάτω Πεδινά). Επιπλέον, στην ενότητα αυτή εντάσσονται οι οικισμοί Τσεπέλοβο, Σκαμνέλι, Νεγάδες, Δίκορφο, Μανασσή, Καλουτά, Διπόταμο, Φραγκάδες και Λεπτοκαρυά.

Αρχαιολογική και ιστορική τεκμηρίωση

Η αρχαιότερη ανθρώπινη παρουσία στην περιοχή τεκμηριώνεται ήδη από την Παλαιολιθική εποχή. Αρχαιολογικές ανασκαφές έχουν αποκαλύψει περίπου 30.000 λίθινες λεπίδες, περισσότερα από 20.000 οστά ζώων καθώς και εκατοντάδες εργαλεία, όπως σφυριά και οδοντοειδή τεχνουργήματα. Οι παλαιολιθικοί πληθυσμοί ήταν κυνηγοί-τροφοσυλλέκτες και κατοικούσαν σε σπήλαια της περιοχής (Βλαχοπούλου, 1997).

Η ιστορική πορεία του Ζαγορίου είναι ευκρινέστερα γνωστή από τα μέσα του 15ου αιώνα. Το 1430 δεκατέσσερα χωριά του Δυτικού Ζαγορίου υποτάχθηκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Κατά τον 17ο αιώνα απέκτησαν σημαντικά προνόμια και, σε συνδυασμό με τα χωριά του Ανατολικού Ζαγορίου, συγκρότησαν μια ημιαυτόνομη κοινότητα –μια μορφή ομοσπονδίας– η οποία γνώρισε αξιοσημείωτη οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη, παρά τις αντίξοες γεωργικές συνθήκες (Πάπυρος Larousse Britannica, 1978).

Στην αναπτυξιακή αυτή πορεία συνέβαλε καθοριστικά η εκτεταμένη μετανάστευση των Ζαγορισίων σε περιοχές όπως η Βλαχία, η Μολδαβία, η Σερβία, η Αυστρία και η Ρωσία. Οι μετανάστευση αυτή, εξασφαλίζοντας οικονομική ευρωστία, ενίσχυσαν τις ιδιαίτερες πατρίδες τους με δωρεές για την ίδρυση σχολείων και την υλοποίηση κοινωφελών έργων. Από το Ζαγόρι κατάγονταν εξέχουσες λόγιες προσωπικότητες, όπως οι Μεθόδιος Ανθρακίτης, Νεόφυτος Δούκας, Ματθαίος Παρανίκας, Κωνσταντίνος Ράσος και Δημήτριος Σεμπέλος, καθώς και οι μεγάλοι εθνικοί ευεργέτες, αδελφοί Ριζάρη (Πάπυρος Larousse Britannica, 1978).

Κοινωνική και οικονομική οργάνωση στα οθωμανικά χρόνια

Παρά τα προνόμια της ημιαυτόνομης διοίκησης, η οικονομική ανάπτυξη δεν ήταν επαρκής ώστε να συγκρατήσει τον πληθυσμό. Πολλοί Ζαγορίσιοι μετανάστευσαν σε περιοχές της Ρουμανίας και της Ρωσίας, κυρίως προς αναζήτηση εμπορικών δραστηριοτήτων. Όσοι παρέμειναν ασχολήθηκαν με παραδοσιακά χειροτεχνικά επαγγέλματα, τα οποία μεταβιβάζονταν από γενιά σε γενιά. Έτσι αναπτύχθηκαν οι περίφημοι Ζαγορίσιοι τεχνίτες, μάστορες, χτίστες, λιθοξόοι, γουναράδες, ραφτάδες και κεντήστρες, οποίων η φήμη εξαπλώθηκε σε ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο (Πάπυρος Larousse Britannica, 1978).

Η οικονομική και πνευματική άνθηση συνέβαλε επίσης στην εξέλιξη της εκπαίδευσης. Η οργανωμένη παιδεία ακολούθησε δυτικά πρότυπα, ενώ δεν περιορίστηκε στους άνδρες: το 1846 ιδρύθηκε στο Μονοδένδρι το πρώτο παρθενγωγείο, γεγονός που σηματοδότησε τη

διεύρυνση της εκπαίδευσης πρωτίστως για τις γυναίκες. Παράλληλα, Ζαγορίσιοι έμποροι κατείχαν σημαντικές θέσεις στη διοίκηση, τόσο στην Κωνσταντινούπολη όσο και στα Ιωάννινα.

Αυτοδιοίκηση και θεσμικό πλαίσιο

Ο μηχανισμός αυτοδιοίκησης του Ζαγορίου υπήρξε ιδιαίτερα εξελιγμένος για την εποχή. Σε σχετικό έγγραφο του Ιωάννη Λαμπρίδη περιλαμβάνονται 13 άρθρα, τα οποία ρυθμίζουν ζητήματα διοίκησης, φορολογίας, καθώς και πτυχές οικογενειακού, κληρονομικού και ενοχικού δικαίου. Ο Παπαγεωργίου, καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, επισημαίνει ότι το σύστημα αυτό αποτελούσε υπόδειγμα κοινοτικής οργάνωσης για ολόκληρη την περιοχή.

Σύγχρονη κατάσταση και τουριστική ανάπτυξη

Με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, τα περισσότερα τουριστικά καταλύματα συγκεντρώνονται σε οικισμούς με μεγάλη επισκεψιμότητα και ιστορική σημασία, όπως η Αρίστη, η Βίτσα, το Πάπιγκο, το Τσεπέλοβο, τα Άνω Πεδινά, οι Κήποι, η Ελάτη, η Βοβούσα και το Μονοδένδρι. Τα χωριά αυτά αποτελούν σήμερα σημαντικούς πόλους τουριστικής ανάπτυξης, διατηρώντας παράλληλα τον παραδοσιακό χαρακτήρα και την πολιτιστική τους ταυτότητα. Στον πίνακα 1 και 2 αναλύονται τα στοιχεία με τα κύρια και μη κύρια καταλύματα της περιοχής του Ζαγορίου και στο γράφημα 7.

Η ανάπτυξη της περιοχής ενισχύθηκε σημαντικά από το πρόγραμμα αποκατάστασης και αξιοποίησης παραδοσιακών κτισμάτων που εφαρμόστηκε από τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού (ΕΟΤ) από το 1975. Το πρόγραμμα αυτό είχε ως βασικό στόχο τη διατήρηση των παραδοσιακών κτιρίων και των ιδιαίτερων τοπικών χαρακτηριστικών που συνιστούν στοιχεία της ελληνικής πολιτιστικής ταυτότητας, καθώς και την προσαρμογή τους σε χρήσεις σχετικές με τον τουρισμό. Με τον τρόπο αυτό επιδιωκόταν η δημιουργία νέων οικονομικών πόρων, η τόνωση της απασχόλησης και η διασφάλιση των απαραίτητων πόρων για τη συνεχή συντήρηση των μνημείων και των οικισμών.

Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε σε περιοχές απομακρυσμένες από τους κύριους τουριστικούς πόλους, κυρίως στην ηπειρωτική Ελλάδα, όπου πολλοί παραδοσιακοί οικισμοί αντιμετώπιζαν έντονα φαινόμενα πληθυσμιακής συρρίκνωσης και εγκατάλειψης. Η τουριστική ανάπτυξη σε αυτούς τους οικισμούς λειτούργησε ως μοχλός οικονομικής αναζωογόνησης, δημιουργώντας νέες δραστηριότητες και ανακόπτοντας την παρακμή.

Το πρόγραμμα στηρίχθηκε σε ορισμένες θεμελιώδεις αρχές, όπως:

- τη διατήρηση των αυθεντικών αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών και της αισθητικής συνοχής της περιοχής,
- την προσαρμογή των υφιστάμενων κτιρίων σε νέες, κατά κύριο λόγο τουριστικές, λειτουργίες,
- τον αυστηρό έλεγχο των νέων οικοδομικών παρεμβάσεων, ώστε να εξασφαλίζεται η συμβατότητά τους με το παραδοσιακό δομημένο και φυσικό περιβάλλον. (Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος. χ.χ.).

1.3.3. Θεσμική προστασία

Το θεσμικό πλαίσιο προστασίας των Ζαγοροχωρίων εστιάζει τόσο στην αρχιτεκτονική κληρονομιά (όσο και στο φυσικό περιβάλλον (Εθνικός Δρυμός Βίκου-Αώου).

Εθνική Νομοθεσία

- Νόμος 3028/2002 (ΦΕΚ Α'153). Ο βασικός αρχαιολογικός νόμος «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτισμικής Κληρονομιάς», ο οποίος προστατεύει τα μνημεία και τα ιστορικά σύνολα της περιοχής. Η προστασία αυτή έχει σκοπό τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης και στις μελλοντικές γενιές και στην αναβάθμιση του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Το άρθρο 3 του νόμου αναφέρει το περιεχόμενο της προστασίας ως τον εντοπισμό, την έρευνα, στην διατήρηση και την αποτροπή της καταστροφής της αλλοίωσης και γενικά κάθε άμεση ή έμμεση βλάβη της. Την παράνομη ανασκαφή, την κλοπή. Την συντήρηση και κατά περίπτωση αναγκαία αποκατάστασή της. Την διευκόλυνση της πρόσβασης και της επικοινωνίας του κοινού με αυτήν. Στην ανάδειξη και την ένταξη στην σύγχρονη κοινωνική ζωή και στην παιδεία, την αισθητική αγωγή και την ευαισθητοποίηση των πολιτών για την πολιτιστική κληρονομιά. Στο άρθρο 5 αναφέρετε για την προστασία άυλων πολιτιστικών αγαθών. Το Υπουργείου Πολιτισμού μεριμνά για την αποτύπωση σε γραπτή μορφή καθώς και σε υλικούς φορείς, ήχους εικόνας την καταγραφή και την τεκμηρίωση άυλων πολιτιστικών αγαθών του παραδοσιακού λαϊκού και λόγιου πολιτισμού.
- Π.Δ. 26-09-1979 (ΦΕΚ Δ'615). Αποτελεί τον θεμέλιο λίθο της προστασίας. Χαρακτήρισε τους οικισμούς του Ζαγορίου ως παραδοσιακούς και καθόρισε ειδικούς όρους και περιορισμούς δόμησης για τη διατήρηση της ομοιομορφίας και της ιστορικότητας της περιοχής.

- Π.Δ. 20-06-1995 (ΦΕΚ Δ'423). Τροποποίησε και συμπλήρωσε το προηγούμενο διάταγμα, εξειδικεύοντας περαιτέρω τους όρους δόμησης για να αντιμετωπίσει τις σύγχρονες οικιστικές πιέσεις, διατηρώντας την παραδοσιακή λιθοδομή.

Διεθνής Προστασία (UNESCO)

- Από το 2023, το Ζαγόρι έχει ενταχθεί στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO ως Πολιτιστικό Τοπίο. Αυτή η εξέλιξη επιβάλλει ένα επιπλέον επίπεδο δεσμεύσεων για τη διαχείριση της περιοχής.
- Η περιοχή καλύπτεται επίσης από το δίκτυο Natura 2000 (https://natura2000.eea.europa.eu/?views=Sites_View)
- Επίσης με το Πδ. 213/1973 καθεστώς προστασίας του Εθνικού Δρυμού Βίκου- Αώου (βάσει της ΚΥΑ 46399/2005), τίθενται περιορισμοί στις ανθρώπινες δραστηριότητες για την προστασία της βιοποικιλότητας.
- ΠΔ 487/1966 Εθνικός Δρυμός Πίνδου. Αποτελείται από πυρήνα δασικής και χορτολειαδικής εκτάσεως. Τα σπανίζοντα φυτικά είδη επιτρέπεται η συλλογή εντός του πυρήνα του Εθνικού Δρυμού κατόπιν την απόφαση του οικείου Δασάρχη, του Τεχνικού Συμβουλίου Δασών και μετά από έγκριση του Υπουργού Γεωργίας.
- ΚΥΑ 23069/2005 Εθνικό Πάρκο Βόρειας Πίνδου. (Μοίρα, 2018). Ειδικότερα εντός των ορίων του Εθνικού Πάρκου Β. Πίνδου επιτρέπεται η επιστημονική έρευνα των οικοσυστημάτων και των ειδών χλωρίδας και πανίδας. Η παρακολούθηση για την αποκατάσταση, για την προστασία διατήρηση, βελτίωση, και ανάδειξη των ειδών της περιοχής. Η εκτέλεση έργων προστασίας, συντήρησης ανάδειξης και ανασκαφών στους ιστορικούς και αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία. Η επίσκεψη και η ξενάγηση επισκεπτών με σκοπό την περιβαλλοντολογική εκπαίδευση, την παρατήρηση της φύσης και η ήπια αναψυχή. Η κατασκήνωση και η υπαίθρια άθληση. Η ανέγερση και χρήση εγκαταστάσεων προσωρινού ή μόνιμου χαρακτήρα για την εξυπηρέτηση των δραστηριοτήτων. Η εγκατάσταση υποδομής (φυλάκια, πινακίδες, ξύλινα καθιστικά, σήμανση μονοπατιών κ.α.). Η κατασκευή και λειτουργία των απαραίτητων υποδομών στήριξης του Φορέα Διαχείρισης. Η κυκλοφορία οχημάτων στις υπάρχουσες οδούς για την εξυπηρέτηση των υφιστάμενων αναγκών. Έργα βελτίωσης και συντήρησης του οδικού δικτύου. Οι δασοκομικές εργασίες. Η ελεύθερη βόσκηση σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις. Η λειτουργία πτηνοκτηνοτροφικών μονάδων. Η γεωργία και δενδροκαλλιέργεια. Η θήρα όπως ασκείται σήμερα πλην των

καταφύγιων άγριας ζωής. Η άσκηση και η δραστηριότητα της μελισσοκομίας. Η αλιεία. Η συλλογή και η μεταφορά καυσόξυλων. Η πώληση τοπικών προϊόντων. Η κατασκευή βελτίωση, και συντήρηση έργων υποδομών. Η επισκευή και αναστήλωση αποκατάσταση κτισμάτων. Η εγκατάσταση και λειτουργία λατομείων. Κατασκευή έργων επέκτασης, βελτίωσης συντήρησης.

Πολιτικές κατευθύνσεις και θεσμικό πλαίσιο

Σε επίπεδο δημόσιας πολιτικής, προτείνεται η εκπόνηση και εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου Σχεδίου Διαχείρισης Μνημείου UNESCO για το Πολιτιστικό Τοπίο Ζαγορίου. Το σχέδιο αυτό οφείλει να περιλαμβάνει σαφείς κατευθύνσεις για τη διαχείριση των τουριστικών ροών, τη χωρική οργάνωση, την προστασία του δομημένου περιβάλλοντος και τη διατήρηση της οπτικής και πολιτιστικής ακεραιότητας του τοπίου. Η εναρμόνιση του Σχεδίου Διαχείρισης με τις εθνικές και περιφερειακές στρατηγικές τουρισμού και πολιτισμού αναμένεται να ενισχύσει τη συνοχή, την αποτελεσματικότητα και τη θεσμική του ισχύ (UNESCO, 2019).

Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης. Προτείνεται η ανάπτυξη εξειδικευμένων προγραμμάτων εκπαίδευσης για επαγγελματίες που δραστηριοποιούνται στα Ζαγόρια, με έμφαση στη διαχείριση πολιτιστικής κληρονομιάς, στη βιώσιμη φιλοξενία και στην ψηφιακή ερμηνεία του πολιτιστικού αποθέματος (UNWTO, 2025). Η συνεργασία με Σχολές Επαγγελματικής Κατάρτισης Τουρισμού, πανεπιστημιακά ιδρύματα και διεθνείς οργανισμούς μπορεί να διασφαλίσει την ποιότητα, τη διαχρονικότητα και τη διεθνή αναγνώριση των προγραμμάτων αυτών.

Η ενσωμάτωση της έννοιας της πολιτιστικής βιωσιμότητας στα προγράμματα τουριστικής εκπαίδευσης αποτελεί βασική στρατηγική επιλογή. Σύμφωνα με το πλαίσιο που προτείνουν οι Zhang et al. (2025), η πολιτιστική βιωσιμότητα δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως συμπληρωματική διάσταση, αλλά ως κεντρικός άξονας του στρατηγικού σχεδιασμού. Η ανάπτυξη δεξιοτήτων που σχετίζονται με την ψηφιακή καινοτομία, τη βιώσιμη διαχείριση και την ποιοτική εξυπηρέτηση επισκεπτών μπορεί να ενισχύσει την ανθεκτικότητα των τοπικών επιχειρήσεων και να συμβάλει στη μακροπρόθεσμη ευημερία της περιοχής (Μοσχοπουλίδου, 2026).

1.4. Υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής.

1.4.1 Υλική πολιτισμική κληρονομιά

Η αρχιτεκτονική των Ζαγορίων εναρμονίζεται πλήρως με το ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον, υπογραμμίζοντας τη σπάνια αισθητική και τον διαχρονικό πολιτιστικό της χαρακτήρα.. Οι εκκλησίες και τα μοναστήρια, οι παραδοσιακές βρύσες και τα καλντερίμια, οι πλατείες, τα γεφύρια και τα αρχοντικά συνθέτουν έναν παραδοσιακό μορφολογικό χαρακτήρα υψηλής αισθητικής αξίας. Κυρίαρχο υλικό δόμησης υπήρξε η πέτρα, η οποία σφυρηλάτησε την ταυτότητα των οικισμών, ιδίως κατά τις περιόδους οικονομικής ακμής (Μιχαλόπουλος, 2003).

Κατά τον 18ο και 19ο αιώνα, το ηπειρωτικό αρχιτεκτονικό τοπίο χαρακτηριζόταν από ένα αναγνωρίσιμο «ηπειρώτικο πρότυπο», το οποίο αναπαράγόταν με παραλλαγές ανάλογα με τις ανάγκες και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε κοινότητας. Τα ολοκληρωμένα οικοδομήματα συχνά αποτελούσαν πρότυπα για νεότερες κατασκευές, ενώ το ίδιο συνέβαινε και με τα γεφύρια, τα καμπαναριά, τις βρύσες, τους υδρόμυλους, τα αλώνια και τις αγροτικές αποθήκες. Αν και τα έργα παρουσιάζουν εμφανείς ομοιότητες, κανένα δεν είναι πανομοιότυπο, καθώς η τεχνογνωσία και η μορφολογία μεταδίδονταν βιωματικά από γενιά σε γενιά, στοιχείο που αποτελεί θεμελιώδες χαρακτηριστικό της πολιτιστικής κληρονομιάς της εποχής (Ζαγόρι – Φύση και Πολιτισμός, χ.χ.).

Οι οικισμοί

Η χωροθέτηση και συγκρότηση των οικισμών βασιζόταν σε συγκεκριμένα κριτήρια που αντανακλούν τις λειτουργικές και κοινωνικές ανάγκες των κατοίκων. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονταν η μορφολογία του εδάφους, η απόσταση από τους χώρους εργασίας, η ασφάλεια από ληστρικές επιδρομές, η δυνατότητα επικοινωνίας με άλλους οικισμούς, καθώς και η επάρκεια βοσκοτόπων και υδάτινων πόρων.

Οι οικισμοί χαρακτηρίζονταν από πυκνή δόμηση και τα περισσότερα σπίτια περιβάλλονταν από ψηλούς πέτρινους τοίχους με κλειστές ξύλινες αυλόπορτες, στοιχείο που διασφάλιζε την ιδιωτικότητα και την ασφάλεια (Μιχαλόπουλος, 2003). Το κέντρο κάθε χωριού αναπτυσσόταν γύρω από έναν μεγάλο πλάτανο, δίπλα στον οποίο χωροθετούνταν ο βασικός δημόσιος εξοπλισμός: το σχολείο, η εκκλησία, το καφενείο και η κεντρική βρύση (βλέπε Εικόνα 2). Από το κέντρο προς την περιφέρεια αναπτύσσονταν οι «μαχαλάδες», δηλαδή οι

συνοικίες με κατοικίες χτισμένες ακολουθώντας τη φυσική κλίση του εδάφους και συνδεδεμένες μέσω λιθόστρωτων καλντεριμιών.

Εικόνα 2 Πλατεία του χωριού.

ΠΗΓΗ: (<https://izagori.gr>)

Στα σοκάκια μπροστά από τα σπίτια, με στεγασμένες αυλόπορτες, υπήρχαν δύο πέτρινα πεζούλια, τοποθετημένα εκατέρωθεν της εισόδου, που εξυπηρετούσαν τόσο την εκφόρτωση των ζώων όσο και την παροχή καταφυγίου σε οδοιπόρους για σύντομη ανάπαυση. Αντίστοιχα πεζούλια συναντώνται στις εισόδους μοναστηριών και δημόσιων βρυσών, ως έκφραση φιλοξενίας (Χαρίσης, 1997).

Τα σπίτια

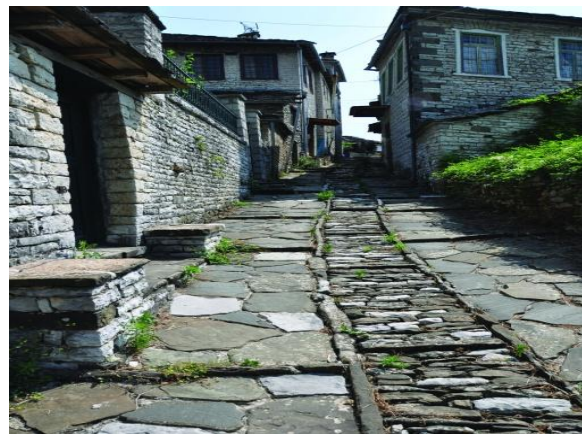
Η αρχιτεκτονική των κατοικιών των Ζαγοροχωρίων, αυστηρή και με ορθολογική λειτουργική λογική, αποτυπώνει τη στενή σχέση των κατοίκων με το φυσικό περιβάλλον. Τα σπίτια διαθέτουν κεντρική ευρεία είσοδο, η οποία οδηγεί σε δύο βασικούς χώρους διαμονής εκατέρωθεν, ενώ οι βοηθητικοί χώροι τοποθετούνται στο υπόγειο ή στην αυλή, ανάλογα με την κλίση του εδάφους. Στο Κεντρικό και στο Δυτικό Ζαγόρι, οι κατοικίες κατασκευάζονται

με στιβαρούς εξωτερικούς πέτρινους τοίχους και στέγες καλυμμένες με μαυρόπλακα και καμινάδες (Βλέπε Εικόνα 3). Τα ανοίγματα είναι περιορισμένα, με ξύλινα κουφώματα, και απουσιάζουν εξώστες ή χαγιάτια (Χαρίσης, 1997).

Οι αυλόπορτες αποτελούν βασικό μορφολογικό στοιχείο: είναι ξύλινες, δίφυλλες, συχνά ενισχυμένες με σιδερένιους συνδέσμους, και στεγασμένες με τετραρριχτή στέγη. Αποτελούν το μοναδικό εμφανές στοιχείο προς τον δρόμο και περιλαμβάνουν πέτρινα πεζούλια, (βλέπε Εικόνα 4) στα οποία κάθονταν κατά κανόνα οι γυναίκες, καθώς η παρουσία τους στην πλατεία θεωρούνταν κοινωνικά μη αποδεκτή. (Βακάλης, 2003).

Εικόνα 3 Παραδοσιακό σπίτι με καμινάδες

Εικόνα 4 Παραδοσιακό σπίτι με πεζούλες

ΠΗΓΗ : (<https://izagori.gr/environment/architecture>)

Στο εσωτερικό, οι κατοικίες διακοσμούνται με υφαντά πολύχρωμα καλύμματα, ενώ στα αρχοντικά σπίτια συναντώνται ξύλινα, ζωγραφισμένα ταβάνια με φυτικά μοτίβα ή παραστάσεις όπως η «Ωραία Σεβαστούπολις». Δίπλα στο τζάκι, ο χώρος του «μπασιού» αποτελούσε το επίκεντρο της καθημερινής δραστηριότητας – χώρος ανάπαυσης, φαγητού και ύπνου. Η όψη των σπιτιών ολοκληρώνεται με τις χαρακτηριστικές πέτρινες καμινάδες.

Μετά τον 19ο αιώνα, πολλοί Ζαγορίσιοι μετανάστες επέστρεψαν στην πατρίδα τους οικονομικά ευκατάστατοι, μεταφέροντας μαζί τους νέες αισθητικές αντιλήψεις και συνήθειες που είχαν υιοθετήσει στα μέρη όπου είχαν εγκατασταθεί κατά την περίοδο της ξενιτιάς. Η επιστροφή τους συνέβαλε στην εισαγωγή νέων μορφών κοινωνικής προβολής καθώς και στην προσαρμογή μπαρόκ και ανατολίτικων στοιχείων στη διακόσμηση των κατοικιών, χωρίς να αναιρείται το κυρίαρχο του παραδοσιακού λιθόχτιστου οικιστικού μοντέλου με τις ψηλές, βαριές πέτρινες κατασκευές.

Από τη βυζαντινή παράδοση διατηρήθηκε και εξελίχθηκε η τεχνική της ζωγραφικής διακόσμησης εσωτερικών χώρων. Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη αυτής της τεχνοτροπίας

είχαν οι Χιονιάδες, οργανωμένες ομάδες περιφερόμενων ζωγράφων που εργάζονταν σε οικισμούς της Ηπείρου και άφησαν πλούσιο καλλιτεχνικό αποτύπωμα (Γαρίδη, 1997). Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κατοικία της οικογένειας Πασχάλη στο Καπέσοβο (βλέπε Εικόνα 5). Ο Πασχάλης, γιατρός και σύμβουλος των Σουλτάνων, διέθετε οικονομική άνεση που επέτρεψε την εκτενή διακόσμηση του αρχοντικού του. Η ζωγραφική φέρει επιρροές από το ροκοκό και περιλαμβάνει ζωφόρους με παραθαλάσσιες και παρόχθιες σκηνές, απεικονίσεις οικιών μέσα σε κυκλικά πλαίσια καθώς και ιστιοφόρα πλοία σε υδάτινα τοπία. Στην κατοικία της οικογένειας Παπαγεωργίου, επίσης στο Καπέσοβο (βλέπε Εικόνα 6), η εσωτερική διακόσμηση οργανώνεται σε ζωγραφιστά ορθογώνια διάχωρα με παραστάσεις φανταστικών ζώων. Η οικογένεια ανήκε σε μορφωμένους κύκλους της εποχής, στοιχείο που δικαιολογεί την υιοθέτηση πιο εκλεπτυσμένων αισθητικών προσεγγίσεων.

Εικόνα 5 Ουκία Πασχάλη Καπέσοβο

Εικόνα 6 Ουκία Πασχάλη Καπέσοβο

ΠΗΓΗ : (<https://izagori.gr/environment/secular-painting/1851>)

ΠΗΓΗ : (<https://izagori.gr/environment/secular-painting/1850>)

Ακόμη πιο σύνθετο δείγμα ζωγραφικής αποτελεί ο χοτζερέδες (δοξάτο δωμάτιο) της κατοικίας της οικογένειας Ράδου στο Τσεπέλοβο (βλέπε Εικόνες 7,8 και 9). Ο Ράδος, γεννημένος το 1785, θεωρείται σύμφωνα με την παράδοση ένας από τους εμπνευστές της Φιλικής Εταιρείας. Η εικονογράφηση του χώρου αποδίδεται στον Χιονιαδίτη ζωγράφο Αναστάση Μαρινά, ο οποίος εργάστηκε για έξι μήνες χρησιμοποιώντας την τεχνική της αυγοτέμπερας («τεχνική του αυγού»). Οι παραστάσεις περιλαμβάνουν σκηνές με τον Ναπολέοντα και την Ιωσηφίνα –με τον Ναπολέοντα να της προσφέρει ανθισμένο κλάδο, ενώ ένας δικέφαλος αετός ετοιμάζεται να τους στεφανώσει– καθώς και μια σειρά κυκλικών πλαισίων με απεικονίσεις της Κωνσταντινούπολης, αγροτικών και παραθαλάσσιων τοπίων, πολεμικών και ειδυλλιακών σκηνών, αποδίδοντας έναν κοσμοπολίτικο χαρακτήρα στην τοπική τέχνη (Ζαγόρι – Φύση και Πολιτισμός, χ.χ.).

Εικόνα 7 Οικία Ράδου Τσεπέλοβο

ΠΗΓΗ : (<https://izagori.gr/environment/secular-painting/1901.html>)

Εικόνα 8 Οικία Ράδου Τσεπέλοβο

ΠΗΓΗ : (<https://izagori.gr/environment/secular-painting/1901.html>)

Εικόνα 9 Οικία Ράδου Τσεπέλοβο

ΠΗΓΗ : (<https://izagori.gr/environment/secular-painting/1901.html>)

Βρύσες και γεφύρια

Οι πέτρινες βρύσες των Ζαγοροχωρίων αποτελούν εμβληματικά δείγματα της ηπειρώτικης αρχιτεκτονικής, διακρινόμενες για την υψηλή αισθητική και την άρτια κατασκευαστική τους ποιότητα. Πρόκειται για μνημεία από ντόπια πέτρα, συνήθως με θολωτές κατασκευές, ενσωματωμένα πεζούλια για την ανάπαυση των περαστικών και ποτίστρες για τα ζώα, στοιχεία που αναδεικνύουν τον λειτουργικό και κοινωνικό τους ρόλο στον δημόσιο χώρο. Εξέχον παράδειγμα αποτελούν οι πέντε βρύσες στο Κουκούλι, οι οποίες φέρουν καμάρες και διαθέτουν επάνω όροφο όπου λειτουργούσε παλαιότερα το σχολείο του οικισμού.

Αντίστοιχα, τα πέτρινα γεφύρια του Ζαγορίου συνιστούν έναν από τους σημαντικότερους πυλώνες της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς η περιοχή διαθέτει περισσότερα γεφύρια από οποιαδήποτε άλλη της Ελλάδας. Η ανάγκη κατασκευής τους προέκυψε από το τραχύ ανάγλυφο και την παρουσία πολλών ποταμών, καθιστώντας τη γεφυροποιία ζωτικής σημασίας για τη διασύνδεση των οικισμών. Στην πορεία, τα γεφύρια απέκτησαν ευρύτερη οικονομική σημασία, αφού διευκόλυναν τη διέλευση εμπορικών караβανιών προς την Κεντρική Ευρώπη, συμβάλλοντας έτσι στην ανάπτυξη του τοπικού εμπορίου.

Κατά τον 18ο αιώνα τα γεφύρια κατασκευάζονταν κυρίως από ξύλο με την οικονομική ενίσχυση εύπορων Ζαγορισίων, των οποίων αρκετά γεφύρια φέρουν ακόμη το όνομά τους, αντικαταστάθηκαν από επιβλητικές πέτρινες κατασκευές. Δομικά, διακρίνονται σε μονότοξα (βλ. Εικόνα 10) και πολύτοξα (βλ. Εικόνα 11), ανάλογα με το πλάτος του ποταμού και την ένταση της ροής. Για την ασφάλεια των πεζών, στις άκρες του καταστρώματος τοποθετούνταν όρθιες πέτρες (χαμηλά παραπέτα), οι οποίες λειτουργούσαν ως προστατευτικό όριο.

Η κατάρρευση ορισμένων γεφυριών και ο φόβος του δύσβατου φυσικού περιβάλλοντος συνέβαλαν στη δημιουργία πληθώρας θρύλων και λαϊκών δοξασιών γύρω από τη γεφυροποιία. Ιδιαίτερα διαδεδομένος είναι ο μύθος του «στοιχειώματος» των γεφυριών, με αναφορές σε ανθρωποθυσίες για την εξασφάλιση της σταθερότητας των κατασκευών. Ενδεικτικό είναι το έθιμο που σχετίζεται με τη γαμήλια πομπή: όταν το ζευγάρι έπρεπε να περάσει από γεφύρι, οι μουσικοί σταματούσαν να παίζουν και οι νεόνυμφοι κατέβαιναν από τα άλογά τους, διασχίζοντας σιωπηλοί τη γέφυρα. Η πίστη ήθελε την «στοιχειωμένη» ψυχή που είχε θυσιαστεί για το χτίσιμο να μη δελεαστεί από τη χαρά των ζωντανών και εγκαταλείψει τη φύλαξη του γεφυριού, προκαλώντας την κατάρρευσή του (Μιχαλόπουλος, 2003).

Εικόνα 10 Μονότοξη γέφυρα

ΠΗΓΗ : (<https://izagori.gr>)

Εικόνα 11 Πολύτοξη γέφυρα

ΠΗΓΗ : (<https://izagori.gr>)

Εκκλησίες, Μοναστήρια και Πνευματική Ανάπτυξη

Οι εκκλησίες και τα μοναστήρια που σώζονται στα Ζαγόρια αποτελούν αφεγάδιαστα τεκμήρια του πλούσιου θρησκευτικού και καλλιτεχνικού παρελθόντος της περιοχής, αντανακλώντας την ιδιαίτερη πολιτισμική άνθηση που σημειώθηκε κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Η ναοδομία της περιόδου μεταξύ 15ου και 17ου αιώνα χαρακτηρίζεται κυρίως από την παρουσία μονόχωρων βασιλικών, ενώ από τον 19ο αιώνα και εξής επικρατεί η κατασκευή τρίκλιτων ναών, ακολουθώντας την ευρύτερη αρχιτεκτονική τάση στον ελλαδικό χώρο. Σημαντικά θρησκευτικά μνημεία της περιοχής αποτελούν η Μονή Βουτσά και η αρχαιότερη σωζόμενη Μονή Αγίας Παρασκευής κοντά στο Μονοδένδρι, στη Δυτική Ζαγορίου (Παπαδοπούλου, 1997).

Παράλληλα με την εκκλησιαστική δραστηριότητα, ιδιαίτερη αλματώδη ανάπτυξη γνώρισε και η εκπαίδευση. Κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας ιδρύθηκαν ελληνικά σχολεία στα περισσότερα χωριά, με υψηλού επιπέδου διδάσκοντες, γεγονός που επέτρεψε στα Ζαγόρια να ανταγωνίζονται ακόμη και τα σχολεία των Ιωαννίνων. Από την περιοχή κατάγονται σημαντικές πνευματικές προσωπικότητες, όπως ο Μεθόδιος Ανθρακίτης, ο Ιωάννης Βηλαράς και ο Νεόφυτος Δούκας, οι οποίοι συνέβαλαν καθοριστικά στη διάδοση των γραμμάτων (Φαφαλιού, 1997).

Η πολιτιστική και εκπαιδευτική άνοδος της περιοχής, γνωστή και ως «άνθιση της Ζαγορίσιας Πολιτείας», οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις γενναϊόδωρες δωρεές των Ζαγορισίων ευεργετών, ιδιαίτερα γύρω στο 1750 και προς τα τέλη του 19ου αιώνα. Τα έργα κοινής ωφέλειας όπως οι βρύσες, εκκλησίες, (βλέπε Εικόνα 12) ξωκλήσια, σχολεία, πλατείες, καλντερίμια και γεφύρια που αποτελούν απτά δείγματα της φιλοπατρίας και της κοινωνικής ευθύνης των πλουσίων της περιοχής (Θεοδώρου, 1997).

Εικόνα 12 Εκκλησία στο Μονοδένδρι Άγιος Αθανάσιος

ΠΗΓΗ : (<https://izagori.gr>)

Ξεχωριστή θέση μεταξύ των ευεργετών κατέχουν τα αδέλφια Γεώργιος και Μιχαήλ Ριζάρης, οι οποίοι ίδρυσαν στο Μονοδένδρι τη Ριζάρειο Σχολή, με στόχο την εκπαίδευση κοριτσιών στη μόρφωση και στα χειροτεχνήματα, καθώς και τη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή στην Αθήνα (Νικολαΐδη, 1997). Το 1994 η Εκκλησιαστική Ριζάρειος Σχολή συμπλήρωσε 150 έτη λειτουργίας, ενώ το Εθνικό Καποδιστριακό Ίδρυμα των αδελφών Ριζάρη συνέχισε να ενισχύει συστηματικά την περιοχή. Σημαντικό είναι ότι περίπου το 30% των ετήσιων εσόδων της Ριζαρείου διοχετεύεται σε δράσεις υπέρ του Ζαγορίου, όπως η επαγγελματική εκπαίδευση κοριτσιών (τετραετές χειροτεχνικό κέντρο), η στήριξη της πρωτοβάθμιας και

δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, η συντήρηση μνημείων και η ενίσχυση πολιτιστικών δραστηριοτήτων (Κίτσου, 1997).

1.4.2 Άυλη Πολιτισμική Κληρονομιά

Η μετανάστευση αποτελεί δομικό στοιχείο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς του Ζαγορίου. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά είναι τα δημοτικά τραγούδια της ξενιτιάς, τα οποία αποτυπώνουν τα ήθη και τα έθιμα τόσο της αναχώρησης όσο και της επιστροφής των μεταναστών. Μέσα από αυτά γίνεται εμφανές ότι η φυγή από τον τόπο καταγωγής αποτελούσε συχνά αναγκαστική επιλογή, κυρίως για τους άνδρες (Μπάδα, 1997).

Σημαντικό μέρος της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής εξέλιξης της Ζαγορίσιας κοινωνίας οφείλεται στις γυναίκες της περιοχής. Ζώντας σε ένα τραχύ και ορεινό περιβάλλον, οι γυναίκες της Πίνδου επιφορτίστηκαν με την ευθύνη της διατήρησης της οικογένειας, της κοινωνικής συνοχής και της οικονομικής επιβίωσης των νοικοκυριών κατά την απουσία των ανδρών λόγω μετανάστευσης. Η συμβολή τους ενισχύθηκε περαιτέρω χάρη στο μορφωτικό επίπεδο που απέκτησαν, καθώς οι ευεργέτες της περιοχής είχαν ιδρύσει Αρρεναγωγείο και Παρθεναγωγείο, σε μια εποχή που το ποσοστό αγραμματοσύνης στις γυναίκες σε άλλες περιοχές της Ελλάδας άγγιζε το 95% (Τζάκου, 1997).

Η εξοικείωση με τον ευρωπαϊκό πολιτισμό, μέσω της επαφής με τους Ζαγορίσιους της διασποράς, επηρέασε και το ντύσιμο των γυναικών. Η ενδυμασία τους διαφοροποιήθηκε από τα παραδοσιακά πρότυπα και υιοθέτησε στοιχεία της ευρωπαϊκής μόδας, σε βαθμό που συχνά λεγόταν ότι «η μόδα περνούσε πρώτα από το Ζαγόρι και μετά κατέβαινε στην Αθήνα» (Τζάκου, 1997).

Οι Φορεσιές

Οι παραδοσιακές φορεσιές των Ζαγορίσιων, διαμορφωμένες στις αρχές του 20ού αιώνα, φέρουν έκδηλες επίδραση της ευρωπαϊκής μόδας, χωρίς ωστόσο να απομακρύνονται από την τοπική παράδοση. Η λαϊκή ενδυμασία θεωρείται σημαντικό στοιχείο της πολιτισμικής ταυτότητας, καθώς κάθε ελληνική φορεσιά αντιπροσωπεύει μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, συμβάλλοντας στη συνοχή και την ομοιομορφία της κοινότητας. Οι παραδοσιακές στολές, σε αντίθεση με τη σύγχρονη «μόδα», ήταν σχεδιασμένες να εντυπωσιάζουν μέσα από τον πλούτο των υφών και των διακοσμήσεων και όχι να αναδεικνύουν τη σωματική μορφολογία (Παπαντωνίου, 1991).

Η γυναικεία ενδυμασία αποτελούνταν από τα εξής μέρη:

- **Πουκάμισο:** βασικό ένδυμα με λιτή διακόσμηση, καθώς δεν ήταν εμφανές.
- **Γιλέκο:** φοριόταν πάνω από το πουκάμισο.
- **Κοντό:** παρόμοιο με το γιλέκο, αλλά με μακριά μανίκια και χωρίς γιακά.
- **Φόρεμα:** κεντρικό στοιχείο της στολής, κατασκευασμένο από χοντρό ύφασμα, συνήθως σε μπλε απόχρωση. Ήταν ανοιχτό στο στήθος ώστε να φαίνεται το γιλέκο και διακοσμούσαν με γκουργκλάδες¹, μπαϊράκια και σπαθιά που κρέμονταν από τη μέση.
- **Σεγκούνι:** το πολυτελέστερο και ακριβότερο ένδυμα, κατασκευασμένο από τερζήδες² με διαδικασία που διαρκούσε έως και έναν μήνα. Ήταν αμάνικο, μαύρου χρώματος, με μάλλινο ύφασμα και χαρακτηριστικές τσέπες στη μέση.
- **Ποδιά:** φοριόταν κυρίως στις αρχές και τα μέσα του 19ου αιώνα, σε μπλε, καφέ ή μαύρο χρώμα, διακοσμημένη με κεντητά άνθη.
- **Μαντήλι:** καθημερινά λευκό, ενώ τις επίσημες ημέρες μαύρο, βαμβακερό ή μεταξωτό, προερχόταν από την Κωνσταντινούπολη, τη Βιέννη ή τη Ραιδεστό και ήταν κεντημένο περιμετρικά με βελονάκι.
- **Ζώνη:** αναπόσπαστο μέρος της φορεσιάς, σε μορφή φυσιγγιοθήκης.

Τη στολή συμπλήρωναν κοσμήματα, κυρίως λίρες και άλλα νομίσματα, καθώς και ασημένια κοσμήματα της γιαννιώτικης λαϊκής ασημοουργία, όπως σκουλαρίκια με ποικίλα μοτίβα και πολύτιμες ή ημιπολύτιμες πέτρες (Βακάλης, 2003). (βλέπε Εικόνα 13)

¹ Γκουργκλάδες: είδος κεντητού μοτίβου

² τερζήδες: ο ράφτης ενδυμάτων

Εικόνα 13 Ζαγορίσια φορεσιά

ΠΗΓΗ : <https://el.wikipedia.org/wiki:Zagori-costume.jpg>

Τα τραγούδια

Τμήμα της άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς του Ζαγορίου αποτελούν τα δημοτικά τραγούδια, τα οποία λειτουργούν ως φορείς συλλογικής μνήμης, προφορικής παράδοσης και κοινωνικών αξιών. Η δημιουργία και η διάδοσή τους συνδέεται με κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες διαφορετικών ιστορικών περιόδων, αντανακλώντας τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι της υπαίθρου εξέφραζαν τα συναισθήματα, τις εμπειρίες και τις ανάγκες τους (βλ. Μουσικό ταξίδι στην Πίνδο, 2025).

Τα δημοτικά τραγούδια του Ζαγορίου εντάσσονται στο ευρύτερο πλαίσιο του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού, το οποίο λειτουργούσε επί αιώνες ως μέσο κοινωνικής έκφρασης και ψυχικής ανακούφισης. Μέσα από αυτά οι άνθρωποι εξυμνούσαν τον έρωτα, τη φύση και την ομορφιά, αλλά και εξέφραζαν λύπη, παράπονο ή κοινωνική κριτική. Η θεματολογία τους κινείται ανάμεσα στο ατομικό βίωμα και τη συλλογική μνήμη, αντανακλώντας ιδανικά, αξίες και αντιλήψεις της κοινότητας.

Ο ποιητικός λόγος των δημοτικών τραγουδιών λειτουργεί ως άυλη «αποθήκη» ιστορικών εμπειριών, καθώς η μετάδοσή τους πραγματοποιήθηκε από γενιά σε γενιά, μέσω της προφορικής παράδοσης, «από στόμα σε στόμα» και «από μνήμη σε μνήμη». Για τον λόγο αυτό θεωρούνται σημαντικά τεκμήρια της κοινωνικής ιστορίας, της καθημερινής ζωής και των συναισθηματικών κωδίκων του τοπικού πληθυσμού.

Ενδεικτικά παραδείγματα Ζαγορίσιων τραγουδιών

Ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά παραδείγματα του «παλιού Ζαγορίσιου σκοπού» είναι το τραγούδι:

«**Όρε στον Κάιρο-ν-αρρώστησα...**» (Παλιά Ηπειρώτικα Τραγούδια, 2025)

Όρε στον Κάιρο-ν-αρρώστησα, στα Γιάννενα θα γειάνω
στην άκρη στο Καπέσοβο, θα πέσω να πεθάνω.
Όλγα ζάχαρ', Όλγα μέλι, Όλγα ζαχαροθρεμμένη...
Καπέσοβο, καλό χωριό, όσον μικρό κι αν είσαι
έχεις κορίτσια όμορφα και μην παραπονείσαι.

Το συγκεκριμένο τραγούδι αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα της στενής σύνδεσης της μουσικής δημιουργίας με τον τόπο, την ξενιτιά και την εξιδανικευμένη εικόνα της πατρίδας.

Αντίστοιχα, το τραγούδι «Φεγγαροπρόσωπη» αποτυπώνει τη θεματική του έρωτα και της γυναικείας ομορφιάς, με στοιχεία που παραπέμπουν άμεσα στην περιοχή:

Αχ μικρή φεγγαροπρόσωπη, του ήλιου θυγατέρα...
Αχ μαύρα μάτια που 'χεις κόρη, φαίνεται' είσαι απ' το Ζαγόρι
(Greek Folk – «Feggaroprosopi», lyricstranslate.com)

Τα τραγούδια αυτά, ως ζωντανή μορφή άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς, εξακολουθούν να αναπαράγονται στο πλαίσιο τοπικών εορτασμών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων, διατηρώντας τη λειτουργία τους ως μέσο έκφρασης και ταυτότητας της τοπικής κοινωνίας.

1.5 Η ένταξη των Ζαγορίων στον Κατάλογο της UNESCO: προϋποθέσεις και σημασία

Η ένταξη ενός τόπου στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO αποτελεί μια ύψιστη διεθνή αναγνώριση της πολιτισμικής, φυσικής ή μικτής αξίας του, ενώ ταυτόχρονα συνεπάγεται αυστηρές δεσμεύσεις για τη διατήρηση και προστασία του. Στην περίπτωση των Ζαγορίων, η εξέλιξη αυτή αντικατοπτρίζει τη διαχρονική συμβίωση του ανθρώπινου παράγοντα με το φυσικό περιβάλλον, καθώς και τη μοναδικότητα μιας κληρονομιάς που

σφυρηλατήθηκε μέσα από αιώνες κοινωνικής και αρχιτεκτονικής δραστηριότητας (UNESCO, 2019).

Οι προϋποθέσεις ένταξης ενός χώρου στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς βασίζονται σε υψηλά κριτήρια αξιολόγησης, τα οποία αφορούν τόσο την αυθεντικότητα και ακεραιότητα των υλικών στοιχείων όσο και την αξία της περιοχής για την παγκόσμια κοινότητα. Το Ζαγόρι, τα κριτήρια αυτά εστίασαν στην ολότητα του πολιτιστικού τοπίου, την ιστορική συνέχεια των οικισμών, την παραδοσιακή αρχιτεκτονική των πετρόκτιστων σπιτιών, τα ιστορικά γεφύρια, τις αναβαθμίδες ξηρολιθιάς και τα παραδοσιακά δίκτυα επικοινωνίας μεταξύ των χωριών, καθώς και τη διατήρηση των άυλων στοιχείων, όπως οι τοπικές παραδόσεις, τα έθιμα και οι κοινωνικές πρακτικές (Νιτσιάκος κ.ά., 1998; Σταματοπούλου, 1998).

Η διαδικασία ένταξης απαιτεί διεξοδική καταγραφή και αξιολόγηση των φυσικών και πολιτιστικών αξιών, τον εντοπισμό κινδύνων και απειλών, καθώς και την πρόταση στρατηγικών διαχείρισης που να εξασφαλίζουν τη βιωσιμότητα του χώρου. Στο Ζαγόρι, αυτό περιλάμβανε την εκπόνηση Σχεδίου Διαχείρισης, το οποίο καθορίζει τις κατευθυντήριες γραμμές για την προστασία του πολιτιστικού τοπίου, τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής και των δημόσιων υποδομών, την υποστήριξη των παραδοσιακών οικονομικών δραστηριοτήτων, όπως η αγροτική παραγωγή και η μελισσοκομία, και την προώθηση ήπιων μορφών τουρισμού (UNESCO, 2019; Παπαγεωργίου, 1995; Stara, 2000).

Η ένταξη στο Κατάλογο έχει πολλαπλές επιδράσεις για την περιοχή. Πρώτον, προσφέρει διεθνή αναγνώριση και αυξημένη προβολή, η οποία μπορεί να ενισχύσει τον πολιτιστικό τουρισμό και να δημιουργήσει ευκαιρίες οικονομικής ανάπτυξης για τις τοπικές κοινότητες. Δεύτερον, επιβάλλει υποχρεώσεις για τη διατήρηση των αξιών του πολιτιστικού τοπίου, την προστασία των φυσικών πόρων και τη διασφάλιση της συνέχειας των παραδοσιακών πρακτικών (Stara & Tsiakiris, 2019). Τρίτον, προάγει τη συμμετοχική διαχείριση, ενθαρρύνοντας την ενεργό συμμετοχή των κατοίκων στη λήψη αποφάσεων και στη φροντίδα της κληρονομιάς τους.

Η σημασία της ένταξης των Ζαγοροχωρίων στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO δεν περιορίζεται στην αναγνώριση της ιστορικής και αρχιτεκτονικής αξίας τους, αλλά επεκτείνεται στη διατήρηση ενός ολοκληρωμένου οικοσυστήματος που συνδυάζει ανθρώπινη δραστηριότητα και φυσικό περιβάλλον. Τα Ζαγόρια αποτελούν ζωντανό παράδειγμα μιας κοινωνίας που προσαρμόστηκε με δημιουργικότητα στις προκλήσεις του

ορεινού περιβάλλοντος, αναπτύσσοντας ένα ολιστικό σύστημα που συνδέει την κατοίκηση, με την παραγωγή, την εκπαίδευση και την πολιτιστική ζωή (Νιτσιάκος κ.ά., 1998; UNESCO, 2019).

Ως εκ τούτου, η αναγνώριση από την UNESCO λειτουργεί, ως καταλύτης για τη βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής. Προωθεί τη διατήρηση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς χωρίς να εμποδίζει τις σύγχρονες ανάγκες των κοινοτήτων, ενώ θέτει τις βάσεις για ένα στρατηγικό σχέδιο διαχείρισης που επιδιώκει τη μακροχρόνια προστασία και αξιοποίηση των πόρων του Ζαγορίου. Η διαδικασία αυτή συμβάλλει στην ενίσχυση της τοπικής ταυτότητας και της κοινωνικής συνοχής, καθώς και στη διασφάλιση ότι οι αξίες της περιοχής θα κληροδοτηθούν στις μελλοντικές γενιές.

Το Σχέδιο Διαχείρισης δίνει έμφαση στη διατήρηση των παραδοσιακών δικτύων επικοινωνίας και των κοινών υποδομών, όπως τα καλντερίμια, τα γεφύρια και οι πλατείες, οι οποίες αποτελούν πυρήνα της κοινωνικής οργάνωσης και της ταυτότητας των κοινοτήτων. Η αγροτική δραστηριότητα, αν και περιορισμένη λόγω υψομέτρου, περιλαμβάνει καλλιέργειες δημητριακών, αμπελοκαλλιέργεια για οικιακό κρασί και τσίπουρο, καθώς και καλλιέργεια φρούτων όπως καρυδιές, μηλιές και κερασιές, πολλές από τις οποίες έχουν συμβολικό και κοινωνικό χαρακτήρα (Παπαγεωργίου, 1995; Stara & Tsiakiris, 2019). Οι συλλογικές διαδικασίες τρύγου και παραγωγής κρασιού ή τσίπουρου, συνοδευόμενες από τοπικά έθιμα και πανηγύρια, ενισχύουν τους κοινωνικούς δεσμούς και συμβάλλουν στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά.

Η ένταξη των Ζαγορίων στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς αποτελεί μια σημαντική αναγνώριση της μοναδικότητας της περιοχής, τόσο ως πολιτισμικό τοπίο όσο και ως ζωντανή κοινότητα. Η διαδικασία αυτή απαιτεί συντονισμένη προσπάθεια διαχείρισης, προστασίας και βιώσιμης ανάπτυξης, διασφαλίζοντας ότι οι ιστορικές, κοινωνικές και φυσικές αξίες του Ζαγορίου θα παραμείνουν αναλλοίωτες στο χρόνο, ενώ παράλληλα θα μπορούν να αξιοποιηθούν προς όφελος των κατοίκων και της ευρύτερης κοινωνίας.

Σηματοδοτεί επίσης την ανάγκη για συμμετοχική στη διαχείριση, ενθαρρύνοντας την ενεργή συμμετοχή των κατοίκων στη λήψη αποφάσεων και στη φροντίδα του χώρου. Η προστασία των δασών, η διαχείριση των υδάτων, η διατήρηση αιωνόβιων δέντρων όπως πλάτανους και μουριές, καθώς και η συντήρηση παραδοσιακών κτηρίων, συνθέτουν ένα πλαίσιο που συνδέει φυσική, κοινωνική και πολιτιστική διάσταση (Stara & Tsiakiris, 2019). Αποτελεί εργαλείο για την προώθηση ήπιων μορφών τουρισμού, τη βιώσιμη ανάπτυξη των κοινοτήτων

και τη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας της περιοχής. Επιπλέον, παρέχει ένα πλαίσιο για την ορθή αξιοποίηση των πόρων, την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και τη διασφάλιση της συνέχειας των παραδοσιακών πρακτικών, χωρίς να θυσιάζεται η αυθεντικότητα του τοπίου.

Η ένταξη των Ζαγορίων στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO αναδεικνύει τη μοναδικότητα του πολιτιστικού τοπίου και ενισχύει τη βιώσιμη προστασία του. Υπογραμμίζει την ανάγκη για συνεχή συντονισμό, συμμετοχή των κοινοτήτων και εφαρμογή στρατηγικών που συνδέουν την προστασία με την ανάπτυξη, εξασφαλίζοντας ότι οι φυσικές και πολιτιστικές αξίες θα παραμείνουν ζωντανές και θα μεταβιβαστούν στις μελλοντικές γενιές (UNESCO, 2019).

2. Μορφές Εναλλακτικού Τουρισμού στα Ζαγοροχώρια

Τα τελευταία χρόνια, οι σύγχρονοι τουρίστες επιδεικνύουν αυξημένο ενδιαφέρον για τουριστικές εμπειρίες υψηλότερης ποιότητας σε σύγκριση με το παρελθόν. Πρόκειται για ταξιδιώτες με μεγαλύτερο βαθμό ανεξαρτησίας, οι οποίοι αναζητούν αυθεντικές, ουσιαστικές εμπειρίες και νέους προορισμούς, λιγότερο μαζικούς. Παράλληλα, η ενίσχυση των περιβαλλοντικών κινημάτων και η αυξανόμενη ευαισθητοποίηση σχετικά με τη βιώσιμη ανάπτυξη συμβάλλουν καθοριστικά στη στροφή προς πιο υπεύθυνες και εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού, αποτελούν νέα προϊόντα και διαθέτουν μεγάλη ποικιλία στις υποδομές και στις υπηρεσίες προς τους τουρίστες. Ο εναλλακτικός τουρισμός διακρίνεται για τον αυτόνομο χαρακτήρα του και για την ελευθερία που προσφέρει στον επισκέπτη, ενώ παράλληλα δίνει έμφαση στον σεβασμό προς τις τοπικές κοινωνίες και στα ιδιαίτερα κοινωνικοπολιτισμικά τους χαρακτηριστικά. Βασικό στοιχείο αυτής της μορφής τουρισμού αποτελεί η ουσιαστική αλληλεπίδραση μεταξύ επισκεπτών και κατοίκων, η γνωριμία με την τοπική κουλτούρα και παράδοση, καθώς και η επαφή με το φυσικό περιβάλλον. Ο εναλλακτικός τουρίστας προτιμά συνήθως μικρότερα, φιλικά και ποιοτικά καταλύματα, που αποπνέουν αυθεντικότητα και απλότητα, ενώ πραγματοποιεί ταξίδια καθ' όλη τη διάρκεια του έτους (Μοίρα, 2025).

Η περιοχή του Ζαγορίου, με το απaráμιλλο φυσικό της κάλλος και την ιδιαίτερη αρχιτεκτονική της φυσιογνωμία, συνιστά προορισμό που διατηρεί την ελκυστικότητά του καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Η μορφολογία του εδάφους, οι εκτεταμένες ορεινές διαδρομές, οι κοιλάδες, τα οροπέδια και τα σπήλαια, προσφέρουν τη δυνατότητα για ποικίλες δραστηριότητες, όπως ορειβασία, πεζοπορία και αναρρίχηση στις κορυφές Γκαμήλα, Ασπρακιά και Τσούκα. Ο συνδυασμός του φυσικού περιβάλλοντος, του υψομέτρου και της πολιτισμικής κληρονομιάς έχει συμβάλει καθοριστικά στη διαμόρφωση της ταυτότητας του Ζαγορίου ως περιοχής με σημαντικές προοπτικές για την ανάπτυξη εναλλακτικού τουρισμού (Τζιόβας, 1997).

2.1. Πολιτιστικός τουρισμός και πολιτισμικές διαδρομές

Στο Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού για τον Τουρισμό, και ειδικότερα στο άρθρο 6, γίνεται ρητή αναφορά στον πολιτιστικό τουρισμό, ο οποίος συνδέεται με την ανάγκη αναβάθμισης και διασύνδεσης του μουσειακού, μνημειακού, αρχαιολογικού και

λαογραφικού κεφαλαίου της χώρας. Παράλληλα, προβλέπεται η ανάδειξη και διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και των ιστορικών κέντρων των πόλεων, καθώς και η αξιοποίηση κτηρίων μέσω της δημιουργίας μουσείων και θεματικών πάρκων. Επιπλέον, προωθείται η προβολή και καθιέρωση φεστιβάλ, πολιτιστικών θεσμών και συναφών εκδηλώσεων, ως μέσα ενίσχυσης της πολιτιστικής ταυτότητας και του τουριστικού προϊόντος. (Μυλωνόπουλος, 2021)

Στον Ν. 4582/2018 ο νομοθέτης αναφέρεται στο πολιτιστικό τουρισμό ως την « ειδική μορφή τουρισμού κατά την οποία ο επισκέπτης –τουρίστας ανακαλύπτει, γνωρίζει και βιώνει την ιστορία, την παράδοση, την πολιτιστική κληρονομιά, καθώς και την κουλτούρα και την ταυτότητα της χώρας και του λαού της μέσα από πολιτιστικές δραστηριότητες αναψυχής». Οι δραστηριότητες αυτές αφορούν

α) Πολιτιστικές επισκέψεις και περιηγήσεις, με σκοπό τη γνωριμία με την υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά

β) της Πολιτιστικές θεματικές διαδρομές και

γ) τις Πολιτιστικές εκδηλώσεις και φεστιβάλ. (Μυλωνόπουλος, 2021)

Στα Ζαγοροχώρια ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός βιώσιμης ανάπτυξης. Η πολιτιστική κληρονομιά διατηρείται ζωντανή μέσα από τα μουσεία, τα αρχοντικά, την αρχιτεκτονική και τα τοπικά έθιμα.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το *Λαογραφικό Μουσείο «Αγαπίου Τόλη»*, που βρίσκεται στους Κήπους Ζαγορίου. Το μουσείο φιλοξενεί μία από τις πλουσιότερες λαογραφικές συλλογές στην Ελλάδα, η οποία αριθμεί περίπου 40.000 εκθέματα, κατανεμημένα σε οκτώ διακριτές θεματικές ενότητες. Τα εκθέματα αποτυπώνουν πτυχές της καθημερινής ζωής των κατοίκων του Ζαγορίου και περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, παραδοσιακές ενδυμασίες από διάφορες περιοχές της Ελλάδας, στολισμένα σεντούκια, κοσμήματα, οικιακά σκεύη, μπρούτζινα αντικείμενα, καθώς και αναπαραστάσεις αστικών σαλονιών του 19ου αιώνα με πορσελάνινες σόμπες και κεντήματα. Ορισμένα από τα παλαιότερα εκθέματα χρονολογούνται έως και 300 έτη πριν. Η συλλογή, συντήρηση και παρουσίαση του υλικού αποτελεί έργο ζωής του ιδρυτή του μουσείου, Αγαπίου Τόλη (Δήμος Ζαγορίου, χ.χ.: UNESCO, 2022).

Στον Ελαφότοπο λειτουργεί το *Λαογραφικό και Ιστορικό Μουσείο Παραδοσιακών Επαγγελμάτων*, το οποίο στεγάζεται στο παλαιό σχολείο του χωριού και εντάσσεται στο δίκτυο μουσείων του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού. Το μουσείο διαθέτει

περισσότερα από 1.000 αντικείμενα και εργαλεία που σχετίζονται με 42 παραδοσιακά επαγγέλματα, λαϊκά και αστικά, των αρχών του 20ού αιώνα, πολλά από τα οποία έχουν πλέον εκλείψει, όπως του γανωτή, του σαμαρά, του πεταλωτή και του καντηλανάφτη. Η έκθεση οργανώνεται σε επιμέρους εργαστήρια, προκειμένου να αποδοθεί ολοκληρωμένα η σχέση ανθρώπου–εργασίας–υλικών–εργαλείων και τεχνικών επεξεργασίας, στο πλαίσιο της εξέλιξης της ποιότητας ζωής στο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον. Βασικός σκοπός του μουσείου είναι η έρευνα, διάσωση, μελέτη και ενεργοποίηση της τοπικής λαϊκής κουλτούρας ως μοχλού κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης (Δήμος Ζαγορίου, χ.χ.· UNESCO, 2022).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το *Βοτανικό Μουσείο – Πολιτιστικό Κέντρο «Κώστας Λαζαρίδης»* στο Κουκούλι, το οποίο στεγάζεται στην πατρική οικία του Κώστα Λαζαρίδη, δασκάλου, συγγραφέα, λαογράφου και φυσιολόγου. Το μουσείο λειτουργεί από το 1990 και ανήκει στο Ίδρυμα Ριζαρείου. Στους εκθεσιακούς του χώρους παρουσιάζεται μέρος της σημαντικής βοτανικής συλλογής του Λαζαρίδη, η οποία περιλαμβάνει περίπου 1.270–1.300 είδη φαρμακευτικών φυτών και βοτάνων του φαραγγιού του Βίκου, τα οποία χρησιμοποιούνταν από τους παραδοσιακούς «βιογιατρούς». Επιπλέον, εκτίθενται η προσωπική του βιβλιοθήκη με περισσότερους από 3.000 τόμους, τα συγγραφικά του έργα, καθώς και πλούσιο φωτογραφικό, εθνολογικό και λαογραφικό υλικό (Μιχαλόπουλος, 2003· UNESCO, 2022).

Στο Σκαμνέλι και συγκεκριμένα στη θέση Γυφτοκάμπος λειτουργεί από το 1995 η *Σαρακατσάνικη Στάνη*, ένα ανοιχτό υπαίθριο μουσείο που ιδρύθηκε από την Αδελφότητα Σαρακατσάνων Ηπείρου. Η Στάνη αναπαριστά έναν παραδοσιακό σαρακατσάνικο κτηνοτροφικό οικισμό, αποτυπώνοντας τη νομαδική κτηνοτροφική κουλτούρα και τη συλλογική μνήμη των Σαρακατσάνων. Περιλαμβάνει κατοικίες («κονάκια») κατασκευασμένες από φυσικά υλικά, καθώς και βοηθητικές εγκαταστάσεις για τα ζώα και την παραγωγή προϊόντων, όπως μαντριά και τυροκομεία. Κάθε χρόνο, την πρώτη Κυριακή του Αυγούστου, πραγματοποιείται στον χώρο η ετήσια συνάντηση των Σαρακατσάνων της Ηπείρου (UNESCO, 2022).

Στο Μονοδένδρι λειτουργεί το *Κέντρο Εκδηλώσεων και Εκθέσεων του Ιδρύματος Ριζαρείου*, το οποίο στεγάζεται στην ιστορική οικία Πανταζή (1900). Το Κέντρο φιλοξενεί περιοδικές εκθέσεις υψηλής πολιτιστικής αξίας, με έργα σημαντικών Ελλήνων και διεθνών καλλιτεχνών και φωτογράφων, όπως οι Fred Boissonnas και Henri Cartier-Bresson. Το Ίδρυμα Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής, στο οποίο ανήκει το Κέντρο, ιδρύθηκε το 1841 από τους ευεργέτες

Μάνθο και Γεώργιο Ριζάρη και αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα ενεργά εθνικά κληροδοτήματα της χώρας (UNESCO, 2022).

Πέραν των μουσείων, ιδιαίτερης αρχαιολογικής σημασίας είναι ο αρχαίος οικισμός που διατηρείται μεταξύ των κοινοτήτων Βίτσας και Μονοδενδρίου, ο οποίος περιλαμβάνει κτηνοτροφικό οικισμό και δύο παρακείμενα νεκροταφεία, το Νότιο και το Βόρειο, με συνολικά 177 τάφους. Ο οικισμός παρουσιάζει συνεχή χρήση από τον 9ο–8ο αιώνα π.Χ. έως τα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ. (Δήμος Ζαγορίου, χ.χ.).

Στη Ζίτσα στεγάζεται η *Βαδόκειος Βιβλιοθήκη*, με συλλογή περίπου 3.000 τόμων, καθώς και η δημοτική πινακοθήκη, η οποία αποτελεί δωρεά του ζωγράφου Κώστα Μαλάμου και περιλαμβάνει έργα σύγχρονης ελληνικής χαρακτικής. Η περιοχή διακρίνεται, επίσης, για τον ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό της χαρακτήρα, τα λιθόκτιστα πολυώροφα συγκροτήματα και το εκτεταμένο δίκτυο καλντεριμιών. Η ανάπτυξη της αμπελουργίας και η παραγωγή του τοπικού οίνου συνέβαλαν καθοριστικά στη διαμόρφωση ενός δυναμικού αστικού και εμπορικού στρώματος με δραστηριότητα στα Βαλκάνια και τη Μεσόγειο (Βικιπαίδεια, χ.χ.).

Στο Καλπάκι λειτουργεί το *Πολεμικό Μουσείο*, το οποίο ιδρύθηκε το 1975 και διαφυλάσσει σημαντικά τεκμήρια του Ελληνοϊταλικού Πολέμου, όπως όπλα, στολές, παράσημα, στρατιωτικούς χάρτες και φωτογραφικό υλικό (iefimerida.gr, 2017). Επιπλέον, η *Πασχάλειος Σχολή* στο Καπέσοβο, που ιδρύθηκε το 1861, φιλοξενεί σπάνια συγγράμματα, μεταξύ των οποίων και ένα από τα δώδεκα σωζόμενα αντίγραφα της Χάρτας του Ρήγα Φεραίου (Δήμος Ζαγορίου, χ.χ.). Τέλος, στο Μεγάλο Πάπιγκο λειτουργεί η βιβλιοθήκη του Μιχαήλ Αναγνωστόπουλου, με περισσότερους από 1.250 τόμους, κυρίως ξενόγλωσσων εκδόσεων της περιόδου 1750–1906 (Δήμος Ζαγορίου, χ.χ.).

Πολιτιστικός Τουρισμός και Τοπική Ανάπτυξη

Ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί έναν από τους βασικότερους πυλώνες βιώσιμης ανάπτυξης των Ζαγοροχωρίων. Σύμφωνα με τους Κοκκώση και Τσάρτα (2019), ο πολιτιστικός τουρισμός εστιάζει στην κατανόηση και βιωματική προσέγγιση του τοπικού πολιτισμού, της ιστορίας και των παραδόσεων μιας περιοχής. Στην περίπτωση του Ζαγορίου, η αρχιτεκτονική κληρονομιά, η λαϊκή τέχνη, τα τοπικά έθιμα και η μουσική συνθέτουν ένα αυθεντικό πολιτισμικό τοπίο, το οποίο ενισχύει την εμπειρία του επισκέπτη και προάγει την ηπειρώτικη πολιτιστική ταυτότητα.

Σε κοινωνικό επίπεδο, κεντρικό ρόλο στη ζωή των οικισμών διαδραματίζει το μεσοχώρι, δηλαδή η κεντρική πλατεία γύρω από τον πλάτανο, όπου συγκεντρώνονται οι βασικές

κοινωνικές και διοικητικές λειτουργίες. Ο χώρος αυτός αποτελεί τον πυρήνα της κοινωνικής ζωής και φιλοξενεί σημαντικά πολιτιστικά δρώμενα, όπως τα παραδοσιακά πανηγύρια. Τα ζαγορίσια πανηγύρια³, όπως εκείνα της Βίτσας και του Τσεπελόβου, συνιστούν πολιτισμικά γεγονότα υψηλής κοινωνιολογικής σημασίας, καθώς συνδυάζουν τη μουσική, τον χορό και τη συλλογική συμμετοχή με έθιμα όπως το «νυφοδιάλεγμα» (Μακρής, 1996).

Τα 46 χωριά του Ζαγορίου αποτελούν ζωντανό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο η διατήρηση και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο τοπικής ανάπτυξης και ενίσχυσης της πολιτιστικής ταυτότητας μέσω της τουριστικής δραστηριότητας.

2.2. Ορεινός και φυσιολατρικός τουρισμός

Με τον Ν. 4276/2014 και ειδικότερα στο άρθρο 27 προσδιορίζεται ο τουρισμός υπαίθρου ως *«κάθε μορφή οργανωμένης βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, η οποία έχει στόχο την επαφή του επισκέπτη με τη φύση και τις δραστηριότητες στην ύπαιθρο που ενισχύει οικονομικά και κοινωνικά την ύπαιθρο, χωρίς να αλλοιώνει το περιβάλλον και τα ιδιαίτερα πολιτισμικά στοιχεία του κάθε τόπου.»* (Μυλωνόπουλος, 2021) Ο ορισμός αυτός συνδέει άμεσα την τουριστική δραστηριότητα με την αρχή της αειφορίας, δίνοντας έμφαση τόσο στην περιβαλλοντική προστασία όσο και στην κοινωνικοοικονομική ενδυνάμωση των αγροτικών περιοχών.

Σύμφωνα με τους Κοκκώση, Τσάρτα και Γκρίμπα (2020), ο ορεινός τουρισμός αφορά ένα ταξίδι σε μια ορεινή περιοχή όπου οι επισκέπτες εμπλέκονται σε ήπιας μορφής ορειβατικές, περιπατητικές ή αθλητικές δραστηριότητες., όπως είναι η αναρρίχηση, η χιονοδρομία, εξερεύνηση σπηλαίων, η κατάβαση ποταμών με ειδικές λέμβους/σκάφη, η πεζοπορία, η ποδηλασία ανωμάλου δρόμου, η ιππασία, κ.ά. Η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού και η πληθώρα των δραστηριοτήτων θεωρούνται δημοφιλή καθώς ο επισκέπτης έχει την ανάγκη

³ Παρατίθενται στο Πίνακα 3 σε αλφαβητική σειρά κατά τη νέα ελληνική ονομασία τους, (μαζί με την παλαιά ονομασία), το υψόμετρο, τον πληθυσμό σύμφωνα με την πιο πρόσφατη απογραφή της ΕΣΥΕ (2011), και την ημέρα του πανηγυριού, η οποία αποτελεί καθοριστική ημερομηνία στη ζωή κάθε κοινότητας.

για άθληση αλλά και απόδραση από το άγχος της καθημερινότητας και της ζωής στην πόλη, με αφορμή τον καθαρό αέρα και την επαφή με το φυσικό στοιχείο. Τα ειδικά χαρακτηριστικά των περιοχών και συγκεκριμένα για τον τουρισμό είναι η ποικιλία που διαθέτουν λόγω της πανίδας και της χλωρίδας η οποία συμβάλει στην ανταγωνιστικότητα της περιοχής. Συγκεκριμένα η συμμετοχή στις δράσεις, η ηρεμία της περιοχής, τα διαφορετικά είδη ζώων και φυτών προσελκύουν τους εναλλακτικούς τουρίστες.

Μία από τις πιο χαρακτηριστικές μορφές τουρισμού υπαίθρου είναι η πεζοπορία, η οποία συνιστά φυσική δραστηριότητα που συνδυάζει την ψυχαγωγία, τη σωματική άσκηση και τη βελτίωση της φυσικής κατάστασης του ατόμου. Στο νομοθετικό πλαίσιο, η έννοια των περιηγητικών διαδρομών και της πεζοπορίας ορίζεται στον Ν. 4582/2018, καθώς και στην υπουργική απόφαση 151344/165/2017 (ΦΕΚ Β'206), η οποία προσδιορίζει λεπτομερώς τα ορειβατικά και πεζοπορικά μονοπάτια. Τα μονοπάτια αυτά είτε εντάσσονται στο εθνικό δίκτυο είτε αποτελούν τμήματα διεθνών διαδρομών, όπως τα ευρωπαϊκά μονοπάτια E4 και E6 (Μυλωνόπουλος, 2021).

Η περιοχή του Ζαγορίου διαθέτει ένα εκτεταμένο και καλά διατηρημένο δίκτυο πεζοπορικών διαδρομών, το οποίο στο παρελθόν αποτελούσε το κύριο μέσο επικοινωνίας μεταξύ των χωριών. Πολλά από αυτά τα μονοπάτια οδηγούν σε μοναστήρια, εκκλησίες, φαράγγια ή σε ψηλές κορυφές, όπως εκείνες της Τύμφης. Συνολικά έχουν καταγραφεί 32 πεζοπορικές διαδρομές, εκ των οποίων επτά είναι ορειβατικού χαρακτήρα, καθώς απαιτούν πολύωρη πορεία και υψομετρική ανάβαση (βλ. Πίνακα 4). (Ζαγόρι: Φύση και Πολιτισμός, χ.χ.).

Στο πλαίσιο της ανάδειξης του φυσικού και γεωλογικού πλούτου της περιοχής Ζαγορίου, έχουν αναπτυχθεί θεματικές διαδρομές περιβαλλοντικής ερμηνείας στην οροσειρά της Τύμφης, οι οποίες εντάσσονται στη συνολική στρατηγική προστασίας και προβολής του Γεωπάρκου Βίκου–Αώου. Οι διαδρομές αυτές στοχεύουν στην ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των επισκεπτών σχετικά με τη γεωλογία, τη χλωρίδα, τη βιοποικιλότητα και τη διαχρονική αλληλεπίδραση ανθρώπου και φυσικού περιβάλλοντος.

Η Διαδρομή II: Οροσειρά Τύμφη αναπτύσσεται εξ ολοκλήρου εντός των ορίων του Ζαγορίου και εκτείνεται από τον οικισμό Πάπιγκο έως την κορυφή Τσούκα Κούλα. Κύριος σκοπός της είναι η ανάδειξη του εξαιρετικού γεωλογικού πλούτου της οροσειράς Τύμφης. Μέσω έντεκα ενημερωτικών πινακίδων τοποθετημένων κατά μήκος της διαδρομής, οι επισκέπτες λαμβάνουν πληροφορίες σχετικά με τη γεωλογική εξέλιξη της περιοχής, τη συμβολή του εδάφους και της λιθολογίας στη διαμόρφωση του τοπίου, τα ίχνη της δράσης των

παγετώνων, την ύπαρξη σπηλαίων, καθώς και τις ανθρώπινες παρεμβάσεις του παρελθόντος και τα μέτρα προστασίας από τη διάβρωση του εδάφους (UNESCO, 2022).

Η Διαδρομή III: «Τύμφη, ένας φυσικός βοτανικός κήπος. Η θαυμαστή χλωρίδα του φαραγγιού του Βίκου στη Σκάλα του Βραδέτου» αναπτύσσεται επίσης αποκλειστικά εντός του Ζαγορίου και διαρθρώνεται σε δύο επιμέρους τμήματα. Το πρώτο εκτείνεται κατά μήκος της ιστορικής Σκάλας του Βραδέτου, από το Καπέσοβο έως το Βραδέτο, ενώ το δεύτερο συνεχίζει από το Βραδέτο έως το σημείο θέας «Μπελόι» του φαραγγιού του Βίκου. Στόχος της διαδρομής είναι η ανάδειξη του πλούτου και της ποικιλομορφίας της χλωρίδας του φαραγγιού του Βίκου και της ευρύτερης περιοχής της Τύμφης. Μέσω δεκαεσσάρων ενημερωτικών πινακίδων, παρουσιάζονται οι φυτοκοινωνίες της περιοχής, η επίδραση του ορεινού ανάγλυφου και της γεωλογίας στη διαμόρφωσή τους, τα σπάνια και προστατευόμενα φυτικά είδη, τα ενδημικά φυτά, καθώς και τα αρωματικά και φαρμακευτικά βότανα που συνδέονται με την παραδοσιακή γνώση των «Βικοϊκών γιατρών» (UNESCO, 2022).

Η Διαδρομή IV: «Βιοποικιλότητα στα όρη Τύμφη» ξεκινά από τον οικισμό Μεγάλο Πάπιγκο και ακολουθεί αρχικά την επαρχιακή οδό προς το Μικρό Πάπιγκο, πριν συνεχίσει ανηφορικά μέσω του μονοπατιού που οδηγεί στο Ορειβατικό Καταφύγιο Αστράκα και τη Δρακόλιμνη της Τύμφης. Κατά μήκος της διαδρομής έχουν τοποθετηθεί δεκαέξι ενημερωτικές πινακίδες σε επιλεγμένα σημεία, όπως περιοχές ανάπαυσης κοντά σε πηγές. Οι επισκέπτες ενημερώνονται εκτενώς για τη βιοποικιλότητα του Γεωπάρκου Βίκου–Αώου, με αναφορές στη γεωλογία, τη βλάστηση και τους γεώτοπους της περιοχής, όπως οι Οβίρες (φυσικές κολυμβήθρες στο ρέμα Ρογκόβος). Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην πανίδα και τη χλωρίδα των αλπικών και υποαλπικών ζωνών, με αναφορές σε προστατευόμενα είδη, όπως ο Αιγυπτιακός γύπας, ο χρυσαετός, τα δρυοκολαπτικά, τα ελάφια, η καφέ αρκούδα, οι αλπικές σαλαμάνδρες και ο ορεινός ίταμος. Παράλληλα, ενσωματώνονται πληροφορίες σχετικές με την πολιτιστική κληρονομιά και την ανθρώπινη παρουσία στην περιοχή (UNESCO, 2022).

Κομβικό στοιχείο της διαδρομής αποτελεί η Δρακόλιμνη της Τύμφης, η οποία βρίσκεται σε υψόμετρο περίπου 2.050 μέτρων και συνιστά ένα από τα εντυπωσιακότερα φυσικά τοπία του Ζαγορίου. Πρόκειται για αλπική λίμνη, η οποία σχηματίστηκε πριν από περίπου 10.000 έτη και τροφοδοτείται έως σήμερα από τα εποχικά χιόνια. Η ονομασία της συνδέεται με την παρουσία των τρίτωνων, ενός σπάνιου είδους ουροδελούς αμφίβιου που απαντάται στα νερά της λίμνης. Η πρόσβαση στη Δρακόλιμνη πραγματοποιείται μέσω οργανωμένων ορειβατικών μονοπατιών που οδηγούν και στις υψηλότερες κορυφές της Τύμφης, προσφέροντας στους

επισκέπτες μια ολοκληρωμένη εμπειρία επαφής με το φυσικό περιβάλλον και την ορεινή οικολογία της περιοχής (Δήμος Ζαγορίου, χ.χ.).

Η πλέον γνωστή και εμβληματική διαδρομή είναι η διάσχιση της χαράδρας του Βίκου, η οποία απαιτεί περίπου επτά ώρες πεζοπορίας. Οι απότομες, κατακόρυφες πλαγιές της χαράδρας καλύπτονται από πλούσια δασική βλάστηση (κρανιές, αγριοκαστανιές, πλατάνια, έλατα, πεύκα) και σπάνια είδη βοτάνων, ενώ στις σπηλιές της εξακολουθούν να ζουν αγριόγιδα. Η διαδρομή έχει μήκος περίπου 12 χιλιομέτρων και στο μέσον της ενώνονται οι ποταμοί Βοϊδομάτης και Μεγαλάκκος. Ο Εθνικός Δρυμός Βίκου-Αώου, ο οποίος περιλαμβάνει τη χαράδρα, αποτελεί τον μεγαλύτερο εθνικό δρυμό της Ελλάδας, με έκταση περίπου 126.000 στρεμμάτων, και χαρακτηρίζεται από υψηλή βιοποικιλότητα (Μιχαλόπουλος, 2003). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο Μικρός Βίκος, καθώς πρόκειται για μικρότερη διαδρομή (διάρκειας περίπου 1,5 ώρας), η οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί είτε πεζή είτε με φουσκωτή βάρκα, προσφέροντας εναλλακτικές μορφές ήπιου τουρισμού και δραστηριοτήτων αναψυχής στη φύση. (Δήμος Ζαγορίου, χ.χ.)

Ο Εθνικός Δρυμός Βίκου-Αώου χαρακτηρίζεται για την πλούσια πανίδα του με δεκάδες είδη αμφίβιων, ερπετών, πουλιών και θηλαστικών, καθώς και την αρκούδα το αγριογούρουνο, το ζαρκάδι, το λύκο, το αγριόγιδο και τη βίδα (Δήμος Ζαγορίου). Ο Εθνικός Δρυμός Πίνδου περιλαμβάνει την κοιλάδα της Βάλια – Κάλντα (είναι βλάχικη λέξη και σημαίνει «Ζεστή κοιλάδα»), ονομάζεται έτσι γιατί εμφανίζει σημαντικές θερμοκρασιακές διακυμάνσεις στη διάρκεια του 24ώρου. Το τοπίο είναι μοναδικό λόγω ποικιλίας μορφολογικών και βλαστητικών χαρακτηριστικών με τεράστιους γκρεμούς και ορμητικά ρέματα. Καλύπτεται από πυκνά δάση Μαύρης Πεύκης και Οξιάς. Αποτελεί καταφύγιο για πολλά είδη πουλιών, στα οποία ορισμένα είναι σπάνια αρπακτικά (γύπας, βασιλαετός) και μεγάλα θηλαστικά (αρκούδα, αγριόγιδο, ζαρκάδι) που έχουν εξαφανισθεί απ' τις περισσότερες περιοχές της χώρας. Ολόκληρη η περιοχή αποτελεί ίσως τον πιο σημαντικό βίοτοπο της Χώρας μας για την καφετιά αρκούδα. (Δήμος Ζαγορίου, χ.χ.)

2.3. Αθλητικός – υπαίθριος τουρισμός

Ο αθλητικός τουρισμός αποτελεί μία από τις σημαντικότερες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, καθώς συνδυάζει την αναψυχή με τη φυσική δραστηριότητα και την προώθηση της υγείας. Με τον όρο αθλητικός τουρισμός εννοούμε τις αθλητικές δραστηριότητες που πραγματοποιούνται κατά την διάρκεια ενός τουριστικού ταξιδιού και αφορούν την ενεργή συμμετοχή του τουρίστα- επισκέπτη σε ένα άθλημα ή αθλητικές εκδηλώσεις, την

παρακολούθηση ενός αθλητικού γεγονότος ως θεατής, τη βελτίωση της υγείας, της φυσικής κατάστασης και ευεξίας του ατόμου μέσα από μια αθλητική δραστηριότητα καθώς και την επίσκεψη σε τοποθεσίες και μέρη που σχετίζονται με την ιστορία, την πολιτισμική κληρονομιά, και την κουλτούρα του αθλήματος. (Μοίρα, 2025)

Στην περιοχή του Ζαγορίου, ο αθλητικός και υπαίθριος τουρισμός παρουσιάζει αξιοσημείωτη ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια, αποτελώντας σημαντικό παράγοντα διαφοροποίησης του τοπικού τουριστικού προϊόντος. Ιδιαίτερη θέση κατέχει ο θεσμός του “Zagori Mountain Running”, ένας διεθνώς αναγνωρισμένος αγώνας ορεινού τρεξίματος που πραγματοποιείται κάθε καλοκαίρι και προσελκύει χιλιάδες συμμετέχοντες από την Ελλάδα και το εξωτερικό και διεξάγεται στο ορεινό συγκρότημα της Τύμφης από το 2011. (UNESCO, 2022) Ο αγώνας περιλαμβάνει διαδρομές διαφορετικής δυσκολίας (10, 21, 44 και 80 χλμ.) και διασχίζει περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, όπως τη χαράδρα του Βίκου, τη Δρακόλιμνη και τον Εθνικό Δρυμό Βίκου–Αώου. Το γεγονός αυτό έχει συμβάλει καθοριστικά στην προβολή του Ζαγορίου ως προορισμού εναλλακτικού τουρισμού και έχει δημιουργήσει πολλαπλάσια οφέλη για την τοπική οικονομία. (Zagori Mountain Running, χ.χ.) Επιπλέον, το εκτεταμένο ορεινό συγκρότημα της Τύμφης, με οροπέδια πάνω από 2.000 μ., αποτελεί κατάλληλο πεδίο για χειμερινά αθλήματα, ειδικά για ορεινό σκι, ενώ υπάρχουν και καλά οργανωμένες πίστες για κλασικό σκι στις γειτονικές περιοχές (Εθνικό Κέντρο Σκι Βασιλίτσας και Κέντρα Σκι Μετσόβου και Ανήλιου). (UNESCO, 2022)

Πέραν του ορεινού τρεξίματος, τα Ζαγοροχώρια προσφέρουν πλήθος υπαίθριων αθλητικών δραστηριοτήτων που απευθύνονται σε διαφορετικές κατηγορίες επισκεπτών. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται η πεζοπορία, η αναρρίχηση, η ορεινή ποδηλασία, και το κανό στον ποταμό Βοϊδομάτη, δραστηριότητες που συνδυάζουν την περιπέτεια με τη φυσιολατρία. Επιπλέον, στην περιοχή λειτουργεί σκοπευτήριο στο χωριό Ασπραγγέλους, κατάλληλο τόσο για αγωνιστική όσο και για ψυχαγωγική εξάσκηση, ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η πίστα αιωροπτερισμού που προσελκύει λάτρεις του αθλήματος από όλη τη χώρα. Άλλες δημοφιλείς μορφές αθλητικού τουρισμού στην περιοχή περιλαμβάνουν το ράφτινγκ στους ποταμούς του Ζαγορίου, με αφετηρία τη γέφυρα Αρίστης και το Πάπιγκο, καθώς και την ιππασία και το κυνήγι τρούφας στο Μεγάλο Πάπιγκο, δραστηριότητες που συνδυάζουν τη σωματική άσκηση με τη γνωριμία της τοπικής φύσης και γαστρονομίας (Δήμος Ζαγορίου).

Η πληθώρα αυτών των δραστηριοτήτων αναδεικνύει τα Ζαγοροχώρια ως έναν από τους σημαντικότερους προορισμούς αθλητικού και υπαίθριου τουρισμού στην Ελλάδα, με

ιδιαίτερη συμβολή στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και στη διατήρηση της τοπικής ταυτότητας. (Δήμος Ζαγορίου, χ.χ.)

2.4. Θρησκευτικός τουρισμός και προσκύνημα

Ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί υποκατηγορία του πολιτιστικού τουρισμού και έχει αναγνωριστεί επισήμως ως ξεχωριστός άξονας τουριστικής ανάπτυξης στο Εθνικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού για τον Τουρισμό, όπου επισημαίνεται η ανάγκη για προώθηση και ανάδειξη των θρησκευτικών χώρων και μνημείων ως πόλων έλξης επισκεπτών (Μυλωνόπουλος, 2021). Η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού συνδυάζει την πνευματική αναζήτηση με την πολιτισμική εμπειρία, καθώς επιτρέπει στον επισκέπτη να γνωρίσει τη θρησκευτική και πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου μέσα από την επαφή του με τόπους λατρείας, μνημεία πίστης και ιστορικά μοναστήρια.

Ο θρησκευτικός τουρίστας διαχωρίζονται σε προσκυνητές και θρησκευτικοί τουρίστες. Στο προσκύνημα υπερισχύει το πνευματικό στοιχείο καθώς ο προσκυνητής επιλέγει το μνημείο ή τον χώρο προσκυνήματος αλλά εκτελεί όλη την ιεροτελεστία πριν ή κατά την διάρκεια του προσκυνήματος όπως νηστεία και προσευχή όπως το ορίζει η θρησκεία του. Ενώ ο θρησκευτικός τουρίστας αναζητά την εμπειρία μέσα από την επίσκεψη στον θρησκευτικό χώρο αλλά συμμετέχει στις θρησκευτικές λειτουργίες μαζί με τους πιστούς. Οι θρησκευτικοί τουρίστες μπορεί να παρατείνουν την διαμονή τους σε έναν προορισμό όχι μόνο για να επισκεφτούν τα θρησκευτικά αξιοθέατα αλλά και για να γνωρίσουν την περιοχή και τα κοσμικά στοιχεία του τόπου. Αυτή η μορφή τουρισμού προϋποθέτει την ύπαρξη πόρων αλλά και υπηρεσιών για την εξυπηρέτηση των τουριστών (Μοίρα, 2009).

Η Μοίρα (2009: 49–61) προτείνει μια συστηματική ταξινόμηση των θρησκευτικών πόρων, αναγνωρίζοντας τη σύνθετη και πολυδιάστατη φύση τους στο πλαίσιο του θρησκευτικού τουρισμού. Συγκεκριμένα, οι θρησκευτικοί πόροι περιλαμβάνουν τόσο υλικές όσο και άυλες εκφάνσεις της θρησκευτικής κληρονομιάς, όπως ενεργά και μη ενεργά θρησκευτικά κτίσματα, θρησκευτικά μνημεία ενταγμένα στο φυσικό περιβάλλον, μουσεία και εκθεσιακούς χώρους θρησκευτικού περιεχομένου, καθώς και ιερούς φυσικούς τόπους. Παράλληλα, στη συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση εντάσσονται οι χώροι θρησκευτικής έρευνας, τα θρησκευτικά σύμβολα, οι περιοχές δράσης ιερών προσώπων, οι θρησκευτικές εκδηλώσεις, τα συνέδρια θρησκευτικού χαρακτήρα και οι θρησκευτικές διαδρομές. Η εν

λόγω ταξινόμηση αναδεικνύει τον ρόλο των θρησκευτικών πόρων, οι οποίοι μπορούν να λειτουργήσουν τόσο ως αντικείμενα λατρείας όσο και ως στοιχεία πολιτιστικής προβολής και τουριστικής ανάπτυξης.

Στην περιοχή των Ζαγορίων, ο θρησκευτικός τουρισμός κατέχει ιδιαίτερα σημαντική θέση, καθώς ο χώρος χαρακτηρίζεται από την παρουσία πολυάριθμων ιστορικών μονών και ναών, που συνιστούν αξιόλογα δείγματα βυζαντινής και μεταβυζαντινής εκκλησιαστικής τέχνης. Το πολιτισμικό και θρησκευτικό απόθεμα της περιοχής, το οποίο εκτείνεται χρονολογικά από τους προϊστορικούς χρόνους έως και τον 20ό αιώνα, αποτυπώνεται σε 46 παραδοσιακούς οικισμούς και σε πλήθος θρησκευτικών μνημείων, όπως εκκλησίες και μοναστήρια, ενδεικτικά των οποίων είναι η Ιερά Μονή Αγίας Παρασκευής στο Μονοδένδρι, η Μονή Σπηλιώτισσας στην Αρίστη και η Μονή Ρογκόβου στο Τσεπέλοβο. Παρά την ποικιλία και τον πλούτο των θρησκευτικών μνημείων, οι δυνατότητες ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού περιορίζονται από το γεγονός ότι τα περισσότερα μοναστήρια είναι σήμερα ακατοίκητα και μη επισκέψιμα. Στο σύγχρονο πλαίσιο, λειτουργούν μόνο δύο κατοικημένες μονές στο Ζαγόρι, στις οποίες επιτρέπεται η πρόσβαση επισκεπτών και προσκυνητών, και συγκεκριμένα το Μοναστήρι του Ευαγγελισμού στα Άνω Πεδινά (Δημοτική Ενότητα Κεντρικού Ζαγορίου) και το Μοναστήρι της Παναγίας Βουτσάς (στη Δημοτική Ενότητα Ανατολικού Ζαγορίου), όπου είναι δυνατή η είσοδος τουλάχιστον στον καθολικό ναό (Δήμος Ζαγορίου, χ.χ.).

- Το αρχαιότερο μοναστήρι της περιοχής είναι η Μονή Βουτσάς Γρεβενιτίου (Κοίμηση της Θεοτόκου), η οποία ανεγέρθηκε από τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Δ΄ Πωγωνάτο μεταξύ των ετών 669–672. Η μονή καταστράφηκε ολοσχερώς από τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής στις 13 Οκτωβρίου 1943, κατά τη διάρκεια αντιποίνων εναντίον των ανταρτικών ομάδων της περιοχής, και σήμερα έχει χαρακτηριστεί ως ιστορικό και διατηρητέο μνημείο (Δήμος Ζαγορίου, χ.χ.).
- Εξίσου σημαντικό μνημείο αποτελεί η τρίκλιτη βασιλική εκκλησία των Νεγάδων, όπου κάθε κλίτος αντιστοιχεί σε ξεχωριστό ναό, του Αγίου Γεωργίου, του Αγίου Δημητρίου και της Αγίας Τριάδας. Ο ναός αυτός θεωρείται μοναδικό δείγμα εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής της περιοχής και μαρτυρεί το υψηλό επίπεδο καλλιτεχνικής δημιουργίας κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο (Πάπυρος Larousse Britannica, 1978).
- Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης οι μονές της περιοχής, οι οποίες διακρίνονται για την ιστορική και καλλιτεχνική τους αξία. Στα Άνω Πεδινά βρίσκεται η Μονή Ευαγγελιστρίας, που χρονολογείται από τα τέλη του 17ου έως τον 19ο αιώνα,

- Ενώ στη Βίτσα σώζονται τα μοναστήρια του Προφήτη Ηλία (16ος αι.) και της Παναγίας των Πατέρων (1590).
- Στο Καλπάκι βρίσκεται η ιστορική Μονή Βέλλας, η οποία ιδρύθηκε τον 11ο αιώνα και είναι αφιερωμένη στη Γέννηση της Θεοτόκου (Πάπυρος Larousse Britannica, 1978).
- Ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής και φυσικής ομορφιάς είναι η Μονή Παναγίας Σπηλαιώτισσας στον Βοϊδομάτη, η οποία κτίστηκε στα τέλη του 16ου αιώνα. Οι τοιχογραφίες της αποδίδονται σε αγιογράφους από το χωριό Γράμμος της Καστοριάς, ενώ το μοναστήρι είναι κτισμένο εντυπωσιακά πάνω σε κάθετο βράχο που δεσπόζει πάνω από τον ποταμό.
- Στο Μονοδένδρι, ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά και γραφικά χωριά του Ζαγορίου, δεσπόζει η Μονή Αγίας Παρασκευής (1412), η οποία βρίσκεται σε μία από τις εντυπωσιακότερες τοποθεσίες του φαραγγιού του Βίκου. Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, η μονή λειτούργησε ως καταφύγιο για τις μοναχές και τις γυναίκες του Ζαγορίου, προσφέροντας προστασία κατά τις συχνές επιδρομές των Τουρκαλβανών. (Πάπυρος Larousse Britannica, 1978)

Ο θρησκευτικός τουρισμός στα Ζαγοροχώρια αποτελεί έναν ισχυρό πυλώνα πολιτισμικής και βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, καθώς συνδυάζει την πνευματική διάσταση με τη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά του τόπου, συμβάλλοντας στην ανάδειξη της ιστορικής και πολιτισμικής ταυτότητας της περιοχής.

2.5. Αγροτουρισμός, οινοτουρισμός και γαστρονομικός τουρισμός

Ο αγροτουρισμός, ο οινοτουρισμός και ο γαστρονομικός τουρισμός αποτελούν αλληλένδετες μορφές εναλλακτικού τουρισμού που συνδυάζουν την αυθεντική εμπειρία της υπαίθρου με την τοπική παραγωγή, τη γεύση και την παράδοση. Όπως αναφέρουν οι Κοκκώσης και Τσάρτας (2019), ο αγροτουρισμός προσφέρει τη δυνατότητα στον επισκέπτη να γνωρίσει τον αγροτικό τρόπο ζωής, να συμμετάσχει σε αγροτικές δραστηριότητες και να κατανοήσει τη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον. Ο αγροτουρισμός είναι μια μορφή βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης στον αγροτικό χώρο, καθώς ο επισκέπτης έχει την ευκαιρία να γνωρίσει τα τοπικά προϊόντα μιας περιοχής, την παραδοσιακή της κουζίνα και την καθημερινή ζωή των κατοίκων. Οι επισκέπτες με σεβασμό στο περιβάλλον και στην παράδοση γνωρίζουν τα πολιτισμικά στοιχεία ενός τόπου. (Μυλωνόπουλος, 2021)

Ο γαστρονομικός τουρισμός θεωρείται πολιτισμικό προϊόν που όχι μόνο ελκύει τους επισκέπτες αλλά αποτελεί συμπλήρωμα στην παράδοση και τα προϊόντα. Μέσα από την

γαστρονομία ο επισκέπτης γνωρίζει την καθημερινότητα αλλά και την ιστορία και τον πολιτισμό. Οι συνήθειες στο φαγητό βοηθούν τους τουρίστες να κατανοήσουν τις διαφορές μεταξύ της δικής τους κουλτούρας και του τόπου τον οποίο επισκέφθηκαν. (Μοίρα, 2025)

Ο *γαστρονομικός* τουρισμός συνδέεται με την τοπική κουζίνα των Ζαγορίων και αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της ταυτότητας της περιοχής. Η Ζαγορίσια κουζίνα χαρακτηρίζεται για τις πίτες της όπως είναι οι χορτόπιτες, τυρόπιτες, πρασοαυγόπιτες, κιμαδόπιτες, οι πίτες είχαν την νοοτροπία ότι δεν επιτρέπεται να πεταχτεί τίποτα. Αυτή η ανάγκη δημιούργησε τις γαστρονομικές ποικιλίες που εντυπωσιάζουν. (Μακρής, 1996). Η ενασχόληση των Σαρακατσάνων με την κτηνοτροφία συνέβαλε καθοριστικά στην ανάπτυξη της τυροκομίας, δημιουργώντας παράδοση στην παραγωγή τοπικών προϊόντων, όπως τυριά, γιαούρτι, ζυμωτό ψωμί, τραχανάς και ντόπια κρέατα. Παράλληλα, τα σπιτικά γλυκά του κουταλιού, οι μαρμελάδες και τα λικέρ, φτιαγμένα από τους καρπούς των δέντρων της περιοχής, συμπληρώνουν τη γαστρονομική φυσιογνωμία του τόπου. Τα βότανα του Ζαγορίου, όπως το τσάι του βουνού και η ρίγανη, αποτελούν επίσης αναπόσπαστο μέρος της τοπικής παραγωγής και της καθημερινής διατροφής (Δήμος Ζαγορίου, χ.χ.).

Ο *οινοτουρισμός*, ως στενά συνδεδεμένος με τον αγροτουρισμό, επικεντρώνεται στην οινοπαραγωγή και στις πολιτισμικές της προεκτάσεις. Αποτελεί μορφή εμπειρικού τουρισμού που συνδυάζει τη γνωριμία με τον κόσμο του κρασιού με δραστηριότητες αναψυχής και εκπαίδευσης. Όπως αναφέρει η Μοίρα (2022), ο οινοτουρισμός περιλαμβάνει επισκέψεις σε αμπελώνες και οινοποιεία, όπου ο επισκέπτης μπορεί να δοκιμάσει τα τοπικά προϊόντα, να συμμετάσχει στη συγκομιδή των σταφυλιών και να εξοικειωθεί με τις διαδικασίες παραγωγής και οινοποίησης.

Στη Ζίτσα, περιοχή με μακρά παράδοση στην αμπελουργία, λειτουργούν επισκέψιμα οινοποιεία, όπως το Κτήμα Γκλίναβος, όπου οι επισκέπτες μπορούν να γνωρίσουν τον κόσμο του κρασιού και του τσίπουρου μέσα από μια ολοκληρωμένη εμπειρία ξενάγησης στους αμπελώνες, τα κελάρια και τις αίθουσες γευσιγνωσίας, συνοδευόμενη από τοπικά εδέσματα. Οι δραστηριότητες αυτές ενισχύουν τη σύνδεση του τουρίστα με την τοπική παραγωγή και παράδοση, προάγοντας παράλληλα την έννοια του βιώσιμου τουρισμού.

Αυτές οι μορφές τουρισμού ενισχύουν την τοπική οικονομία και προάγουν τη βιώσιμη ανάπτυξη μέσω της διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος, και της στήριξης των μικρών παραγωγών και της ανάδειξης της πολιτισμικής ταυτότητας του τόπου. Στην περίπτωση των Ζαγοροχωρίων, ο αγροτουρισμός και ο γαστρονομικός τουρισμός

συμβάλλουν στη διατήρηση του τοπίου και των παραδοσιακών δραστηριοτήτων, ενισχύοντας την περιοχή. Τα Ζαγοροχώρια αποτελούν ένα παράδειγμα εναλλακτικού προορισμού που συμβάλει ουσιαστικά στην βιώσιμη ανάπτυξη. Το διαφορετικό προϊόν που προσφέρει ο τόπος με την διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας δημιουργεί μια τουριστική εμπειρία μοναδική.

Ο πολιτιστικός τουρισμός στα Ζαγοροχώρια βασίζεται στη διατήρηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, των μνημείων και της λαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς. Ο ορεινός και φυσιολατρικός τουρισμός αξιοποιεί τα βουνά, τα φαράγγια και τα ποτάμια, προσφέροντας δραστηριότητες ήπιας μορφής, όπως πεζοπορία, αναρρίχηση και παρατήρηση της φύσης. Ο αθλητικός και υπαίθριος τουρισμός, μέσα από εκδηλώσεις όπως το *Zagori Mountain Running*, συμβάλλει καθοριστικά στην τουριστική προβολή της περιοχής, συνδυάζοντας τη φυσική δραστηριότητα με την ανάδειξη του τοπίου. Ο θρησκευτικός τουρισμός αναδεικνύει τον τόπο μέσα από τις μονές και τις εκκλησίες. Τέλος ο αγροτουρισμός, ο γαστρονομικός τουρισμός και ο οινοτουρισμός λειτουργούν ως διάλογοι σύνδεσης της τοπικής παραγωγής με την τουριστική εμπειρία. Μέσα από τη γνωριμία με τα προϊόντα, τις παραδόσεις και τις γεύσεις του τόπου, οι επισκέπτες βιώνουν την αυθεντική ταυτότητα της περιοχής, ενώ οι τοπικές κοινότητες ωφελούνται οικονομικά και κοινωνικά.

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού βοηθούν στην ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών και την προστασία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων. Στην περίπτωση των Ζαγοροχωρίων, αυτές οι μορφές βασίζονται στην ποιότητα, την αυθεντικότητα και τον σεβασμό προς το περιβάλλον και τον άνθρωπο.

2.6 Ανάλυση Πλεονεκτημάτων, Αδυναμιών, Ευκαιριών και Απειλών (SWOT) του Δήμου Ζαγορίου

Η ανάλυση SWOT του Δήμου Ζαγορίου αναδεικνύει ένα σύνθετο πλέγμα αναπτυξιακών δυνατοτήτων και προκλήσεων, το οποίο επηρεάζεται άμεσα από τα ιδιαίτερα γεωγραφικά, περιβαλλοντικά, κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά της περιοχής.

Πλεονεκτήματα (Strengths)

Ένα από τα σημαντικότερα πλεονεκτήματα του Δήμου Ζαγορίου εντοπίζεται στον πρωτογενή τομέα, με ιδιαίτερες δυνατότητες ανάπτυξης της κτηνοτροφίας, της δασοκομίας,

των καλλιεργειών και της αξιοποίησης αρωματικών και φαρμακευτικών φυτών. Ο ορεινός χαρακτήρας της περιοχής, σε συνδυασμό με τις παραδοσιακές πρακτικές, προσδίδει προστιθέμενη αξία στα τοπικά προϊόντα. Παράλληλα, η περιοχή διαθέτει πλούσια πολιτιστική κληρονομιά, η οποία περιλαμβάνει παραδοσιακούς οικισμούς, ιστορικά μνημεία, γεφύρια, θρησκευτικά σύνολα και πολιτιστικές εκδηλώσεις. Το πολιτιστικό αυτό απόθεμα συμβάλλει καθοριστικά στη διαμόρφωση της ταυτότητας του τόπου και ενισχύει τη δυναμική του πολιτιστικού και εναλλακτικού τουρισμού. Ιδιαίτερης σημασίας είναι και η φυσική και γεωλογική κληρονομιά του Ζαγορίου. Το φυσικό περιβάλλον χαρακτηρίζεται από υψηλή οικολογική αξία, σημαντικά ενδιαίτηματα και την παρουσία σπάνιων, απειλούμενων και προστατευόμενων ειδών χλωρίδας και πανίδας. Η ένταξη μεγάλου μέρους της περιοχής σε καθεστώς προστασίας (π.χ. Natura 2000) ενισχύει τη διεθνή αναγνωρισιμότητά της και την περιβαλλοντική της σημασία. (UNESCO, 2023).

Αδυναμίες (Weaknesses)

Στις κύριες αδυναμίες του Δήμου Ζαγορίου συγκαταλέγεται η έντονη δημογραφική γήρανση και η πληθυσμιακή συρρίκνωση, φαινόμενα που επηρεάζουν αρνητικά την κοινωνική συνοχή και την οικονομική βιωσιμότητα της περιοχής. Η χαμηλή αποδοτικότητα του γεωργικού τομέα, η οποία οφείλεται τόσο στις δυσμενείς κλιματικές συνθήκες όσο και στον έντονο ορεινό χαρακτήρα, περιορίζει τις δυνατότητες εκσυγχρονισμού και ανταγωνιστικότητας. Επιπλέον, η μέτρια κατάσταση του οδικού δικτύου και η ανεπαρκής δημόσια συγκοινωνιακή εξυπηρέτηση δυσχεραίνουν την προσβασιμότητα των οικισμών και την καθημερινή μετακίνηση κατοίκων και επισκεπτών. Σημαντική αδυναμία αποτελεί και η έλλειψη ολοκληρωμένων σχεδίων διαχείρισης βοσκοτόπων, γεγονός που επηρεάζει αρνητικά τη βιώσιμη ανάπτυξη της κτηνοτροφίας. (UNESCO, 2023).

Ευκαιρίες (Opportunities)

Ο Δήμος Ζαγορίου παρουσιάζει σημαντικές ευκαιρίες αναπτυξιακής ενίσχυσης μέσω της προβολής και αξιοποίησης του φυσικού και πολιτιστικού του πλούτου. Η ανάπτυξη εναλλακτικών και ειδικών μορφών τουρισμού (όπως οικοτουρισμός, γεωτουρισμός, πεζοπορικός και πολιτιστικός τουρισμός), με έμφαση στην περιβαλλοντική προστασία, μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος. Ιδιαίτερη ευκαιρία συνιστά η σύνδεση του πρωτογενούς τομέα με τον τουρισμό, μέσω της προώθησης τοπικών προϊόντων, της αγροτουριστικής δραστηριότητας και της δημιουργίας τοπικών αλυσίδων αξίας. Παράλληλα, η αξιοποίηση διαθέσιμων χρηματοδοτικών εργαλείων από

εθνικούς και ευρωπαϊκούς πόρους μπορεί να υποστηρίξει έργα υποδομών, προστασίας του περιβάλλοντος και ενίσχυσης της τοπικής επιχειρηματικότητας. (UNESCO, 2023).

Απειλές (Threats)

Από τις κυριότερες απειλές συγκαταλέγονται οι δυσκολίες προσαρμογής της διαχείρισης των δασικών πόρων στις σύγχρονες ανάγκες προστασίας, ανάδειξης και βιώσιμης αξιοποίησής τους. Επιπλέον, οι περιβαλλοντικές πιέσεις που ενδέχεται να προκύψουν από πιθανή μαζική τουριστική ανάπτυξη αποτελούν σοβαρό κίνδυνο για την οικολογική ισορροπία της περιοχής. Η κλιματική αλλαγή επιφέρει αυξημένες πιέσεις στο φυσικό τοπίο, στα μνημεία και στις υποδομές, ενώ η μη επαρκής αξιοποίηση οικονομικών πόρων για την επισκευή και συντήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς εντείνει τον κίνδυνο υποβάθμισης. Η ανάγκη προσαρμογής στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής καθίσταται πλέον κρίσιμη, ιδιαίτερα για περιοχές υψηλής πολιτιστικής και φυσικής αξίας (UNESCO, 2023).

Η ανάλυση ανέδειξε επίσης ότι η σύγχρονη τουριστική εκπαίδευση διεθνώς μετασχηματίζεται, εστιάζοντας στην ανάπτυξη ψηφιακών και πράσινων δεξιοτήτων, στην κατανόηση της βιωσιμότητας και στη σύνδεση της θεωρίας με την πράξη (UNWTO, 2025). Στο ελληνικό πλαίσιο, προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και εξειδίκευσης συμβάλλουν στην ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού, ωστόσο απαιτείται μεγαλύτερη προσαρμογή στις ειδικές ανάγκες προορισμών πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως στα Ζαγόρια.

Στην περίπτωση των Ζαγορίων, τα αποτελέσματα της παρούσας εργασίας επιβεβαιώνουν ότι η ένταξη στην UNESCO ενισχύει την ανάγκη υιοθέτησης ενός στρατηγικού πλαισίου, καθώς ο τουρισμός λειτουργεί ως μέσο μετάδοσης και ερμηνείας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η ποιότητα της τουριστικής εμπειρίας και η αυθεντικότητα του προορισμού εξαρτώνται άμεσα από τον τρόπο με τον οποίο οι επαγγελματίες της φιλοξενίας κατανοούν και ενσωματώνουν τις αρχές της πολιτιστικής βιωσιμότητας στην καθημερινή τους πρακτική (Zhang et al., 2025).

Παράλληλα, η ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού μέσω εκπαίδευσης και ανάπτυξης δεξιοτήτων αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την επιτυχή διαχείριση αυτών των προκλήσεων. Όπως επισημαίνει η Μοσχοπουλίδου (2026), ο σύγχρονος βιώσιμος τουρισμός στην Ελλάδα απαιτεί επαγγελματίες με συνδυασμό τεχνικών, ψηφιακών, περιβαλλοντικών και κοινωνικών δεξιοτήτων, ικανούς να ανταποκριθούν στις αυξημένες απαιτήσεις της διεθνούς αγοράς και των προορισμών υψηλής πολιτιστικής αξίας.

Συμπερασματικά καταλήγουμε ότι η ένταξη των Ζαγοροχωρίων στην UNESCO αποτελεί ταυτόχρονα αναπτυξιακή ευκαιρία και πρόκληση. Η επιτυχής αξιοποίησή της προϋποθέτει συντονισμένες πολιτικές, συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας και επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο, με στόχο τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα του προορισμού.

3. Μεθοδολογία της Έρευνας

Η παρούσα μελέτη εστιάζει στη διερεύνηση των αντιλήψεων και των στάσεων που διαμορφώνουν οι κάτοικοι των Ζαγοροχωρίων αναφορικά με την ένταξη της περιοχής στον Κατάλογο Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO (2023) και τις επιδράσεις της αναγνώρισης αυτής στην τοπική κοινωνία, την οικονομία και τις προοπτικές βιώσιμης ανάπτυξης. Το κεφάλαιο αυτό αναλύει διεξοδικά το μεθοδολογικό πλαίσιο της μελέτης, το οποίο περιλαμβάνει την ερευνητική προσέγγιση, τις μεθόδους συλλογής δεδομένων και τη διαδικασία ανάλυσης τους.

Για τον σχεδιασμό της ερευνητικής διαδικασίας χρησιμοποιήθηκαν οι αρχές της επιστημονικής μεθοδολογίας στον τουρισμό όπως περιγράφονται από τον Durbarry (2020), ο οποίος αναλύει διεξοδικά τις ποσοτικές και ποιοτικές μεθόδους, τις διαδικασίες δειγματοληψίας, τη δομή ερωτηματολογίων και τα πρωτόκολλα ανάλυσης. Η μεθοδολογική προσέγγιση επίσης εναρμονίστηκε με σύγχρονα ερευνητικά πρότυπα στον χώρο της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, όπως αυτά παρουσιάζονται στη διεθνή βιβλιογραφία (Veal, 2017· Jennings, 2010).

Σκοπός της ενότητας είναι να παρουσιάσει αναλυτικά την ερευνητική προσέγγιση, τη διαδικασία σχεδιασμού του εργαλείου συλλογής δεδομένων, τις τεχνικές ανάλυσης και τις διαδικασίες που εξασφαλίζουν την εγκυρότητα και την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων.

3.1 Ερευνητική προσέγγιση και διατύπωση στόχων.

Σύμφωνα με την βιβλιογραφική τεκμηρίωση του Durbarry (2020) υπάρχουν δυο βασικές προσεγγίσεις στην έρευνα: η παραγωγική (deductive) και η επαγωγική (inductive). Στην παραγωγική έρευνα με βάση την θεωρία αναπτύσσεται μια υπόθεση και κατόπιν ο ερευνητής συλλέγει δεδομένα προκειμένου να επιβεβαιώσει ή να απορρίψει την έρευνα. Ενώ στη επαγωγική πρώτα συλλέγουμε δεδομένα και κατόπιν αναπτύσσεται η σχετική θεωρία που θα ερμηνεύσει τα υπό μελέτη φαινόμενο ή σχέση.

Για τις ανάγκες της συγκεκριμένης μελέτης υιοθετήθηκε η ποσοτική προσέγγιση, η οποία θεωρείται κατάλληλη για μελέτες που επιδιώκουν τη μέτρηση στάσεων και αντιλήψεων μεγάλου αριθμού συμμετεχόντων. Όπως επισημαίνει ο Durbarry (2020), η ποσοτική

προσέγγιση επιτρέπει την αντικειμενική καταγραφή μεταβλητών, την τυποποίηση των απαντήσεων και τη δυνατότητα εφαρμογής στατιστικών τεχνικών που οδηγούν σε γενικεύσιμα συμπεράσματα. Η ποσοτική έρευνα προσφέρει σημαντικά πλεονεκτήματα, όπως το να επιτρέπει τη συλλογή μεγάλου όγκου δεδομένων με συστηματικό τρόπο, και την διευκόλυνση της σύγκρισης υποομάδων του πληθυσμού, επίσης ενισχύει την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων λόγω του τυποποιημένου εργαλείου, και τέλος καθιστά δυνατή την επανάληψη της έρευνας στο μέλλον με παρόμοια μεθοδολογία.

Η ποσοτική προσέγγιση, επιδιώκει την συστηματική καταγραφή και ανάλυση των αντιλήψεων των κατοίκων μέσω ενός τυποποιημένου ερωτηματολογίου. Η ποσοτική μέθοδος κρίνεται κατάλληλη καθώς επιτρέπει τη συλλογή συγκρίσιμων δεδομένων από μεγάλο αριθμό συμμετεχόντων και τη διεξαγωγή στατιστικών αναλύσεων που ενισχύουν την αξιοπιστία και τη γενικευσιμότητα των αποτελεσμάτων. Η συγκεκριμένη προσέγγιση επιτρέπει την ολιστική κατανόηση της κοινωνικής διάστασης της ένταξης στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς και ενισχύει την τεκμηρίωση στρατηγικών βιώσιμης διαχείρισης.

Το ερωτηματολόγιο χωρίζεται σε δυο κατηγορίες στο θεωρητικό πλαίσιο. Αφενός στο κατά πόσο η ένταξη της περιοχής στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς έχει συνδεθεί διεθνώς με αύξηση του τουρισμού, ενίσχυση της τοπικής οικονομίας, μεταβολές στη χρήση γης και στις κοινωνικές δομές, προκλήσεις βιωσιμότητας, ανάγκη συμμετοχής και αποδοχής των τοπικών κοινοτήτων. Αφετέρου, στα ερευνητικά ερωτήματα και στόχους σύμφωνα με την βιβλιογραφία που υποστηρίζει ότι η επιτυχής διαχείριση Παγκόσμιων Μνημείων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη συμμετοχή των κατοίκων και την αντίληψή τους για τα οφέλη και τις παρενέργειες της αναγνώρισης (Timothy, 2011). Το θεωρητικό αυτό υπόβαθρο καθοδήγησε τον σχεδιασμό των ερευνητικών ερωτημάτων.

Με γνώμονα τα ανωτέρω, οι κεντρικοί στόχοι της έρευνας εξειδικεύονται ως εξής:

- Η διερεύνηση του επιπέδου ενημέρωσης και της γενικότερης στάσης των κατοίκων απέναντι στην ένταξη στην UNESCO.
- Η καταγραφή των αντιλαμβανόμενων επιπτώσεων στην κοινωνική και οικονομική καθημερινότητα της περιοχής.
- Η αξιολόγηση των προσδοκιών για τη βιωσιμότητα του τουριστικού μοντέλου που θα ακολουθηθεί.
- Ο εντοπισμός των προτεραιοτήτων των κατοίκων για τη μελλοντική διαχείριση της αναγνώρισης.

- Η ανάλυση του βαθμού συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων.

Οι στόχοι αυτοί αντανakλούν την αρχή που θέτει ο Durbarry (2020) ότι η σαφής διατύπωση ερευνητικών στόχων αποτελεί προϋπόθεση για την ορθολογική επιλογή μεθόδων συλλογής και ανάλυσης δεδομένων.

3.2. Μέθοδοι και Τεχνικές Συλλογής Δεδομένων

Στις κοινωνικές επιστήμες και ειδικότερα στον τουρισμό υπάρχουν τρεις βασικές μέθοδοι έρευνας: οι ποσοτικές, οι ποιοτικές και οι μεικτές. Οι ποσοτικές μέθοδοι χαρακτηρίζονται από τη συλλογή αριθμητικών δεδομένων, και την χρήση στατιστικών αναλύσεων με σκοπό τον εμπειρικό έλεγχο μιας θεωρίας ή ενός εννοιολογικού μοντέλου (Durbarry, 2020). Από την άλλη οι ποιοτικές προσεγγίσεις δεν βασίζονται σε στατιστικές αναλύσεις για την εξαγωγή συμπερασμάτων (Veal, 2017) και έχουν ερμηνευτικό χαρακτήρα, παρουσιάζοντας μεγαλύτερη υποκειμενικότητα σε σύγκριση με τις ποσοτικές μεθόδους. Οι μεικτές μέθοδοι αποτελούν έναν συνδυασμό ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων.

Σύμφωνα με τους Durbarry (2020), η επιλογή της μεθόδου εξαρτάται από τη φύση των ερευνητικών ερωτημάτων και την καταλληλότητά της μεθόδου για την εξέτασή τους. Για τη συλλογή των δεδομένων της παρούσας έρευνας χρησιμοποιήθηκε δομημένο ερωτηματολόγιο κλειστού και ημι-κλειστού τύπου, το οποίο σχεδιάστηκε ειδικά για τους σκοπούς της έρευνας και απευθύνθηκε στους κατοίκους του Ζαγορίου. Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο της αυτοσυμπλήρωσης σε ηλεκτρονική έκδοση, μέσω διαδικτυακής φόρμας. Η συμμετοχή ήταν απολύτως ανώνυμη και εθελοντική, ενώ οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν για τον σκοπό της έρευνας και τον χρόνο συμπλήρωσης, ο οποίος απαιτούσε περίπου 7–10 λεπτά για την ολοκλήρωσή του. Κατά τον σχεδιασμό εφαρμόστηκαν βασικές αρχές επιστημονικής εγκυρότητας, όπως η σαφής διατύπωση ερωτήσεων, αποφυγή κατευθυντήριων διατυπώσεων και λογική ακολουθία ενοτήτων. Οι κλίμακες αξιολόγησης ήταν ονομαστικές και διατακτικές αλλά και ποιοτικές, όπου κρίθηκε απαραίτητο. (Durbarry, 2020)

Υπάρχουν τρία είδη διαδικτυακών ερευνών: η έρευνα μέσω ηλεκτρονικών μηνυμάτων, το ερωτηματολόγιο ως συνημμένο αρχείο και το διαδικτυακό ερωτηματολόγιο (web-based

survey). Στην παρούσα εργασία επιλέχθηκε το διαδικτυακό ερωτηματολόγιο για τη συλλογή των δεδομένων, καθώς επιτρέπει την εξαγωγή των αποτελεσμάτων σε φύλλο Excel ή σε Στατιστικό Πακέτο Κοινωνικών Επιστημών (SPSS - Statistical Package for the Social Sciences), διευκολύνοντας την ανάλυση (Durbarry, 2020).

Το διαδικτυακό ερωτηματολόγιο σχεδιάστηκε προσεκτικά και ελέγχθηκε πλήρως πριν τη χρήση του. Ειδικότερα, χρησιμοποιήθηκαν περιορισμένα ερωτήματα σε κάθε οθόνη για να διευκολύνεται ο ερωτώμενος και να παρέχεται ένδειξη προόδου. Σχετικά με τη δειγματοληψία στις διαδικτυακές έρευνες, ένας σημαντικός προβληματισμός αφορά το σφάλμα της μη απάντησης και την έλλειψη πλαισίου δειγματοληψίας, αφού η επιλογή των ερωτώμενων γίνεται διαδικτυακά. Ένα μειονέκτημα είναι ότι αποκλείονται όσοι δεν έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο ή στερούνται τεχνολογικών γνώσεων, ενώ παράλληλα δεν είναι πάντα εφικτό να γνωρίζουμε με βεβαιότητα την ταυτότητα του απαντώντος.

Στον αντίποδα, τα πλεονεκτήματα είναι ότι μια διαδικτυακή έρευνα, συγκριτικά με τις προσωπικές και τις τηλεφωνικές, είναι οικονομικότερη, ταχύτερη και πιο εύκολα διαχειρίσιμη. Επιπλέον, δίνεται η δυνατότητα πρόσβασης σε άτομα που βρίσκονται σε απομακρυσμένες περιοχές, γεγονός ιδιαίτερα κρίσιμο για την περιοχή του Ζαγορίου. Σύμφωνα με τον Bryman (2016), οι διαδικτυακές έρευνες προσφέρουν συχνά καλύτερα ποσοστά απαντήσεων σε ανοιχτού τύπου ερωτήσεις και μειώνουν τις ανεπιθύμητες απαντήσεις, καθώς οι συμμετέχοντες πληκτρολογούν τις απαντήσεις τους πιο γρήγορα και με μεγαλύτερη άνεση.

3.2.1. Η επιλογή του ερωτηματολογίου ως εργαλείο

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσω ενός δομημένου ερωτηματολογίου, το οποίο σχεδιάστηκε με βάση τις διεθνείς προδιαγραφές κατασκευής ερευνητικών εργαλείων στον τουρισμό (Durbarry, 2020· Veal, 2017). Η επιλογή του ερωτηματολογίου αιτιολογείται από την δυνατότητα της συλλογής δεδομένων από ευρύ πληθυσμό, τη διευκόλυνση της σύγκρισης μεταξύ των ομάδων, την υποστήριξη της στατιστική ανάλυση αλλά και την αντικειμενικότητα στη διατύπωση και καταγραφή των απαντήσεων.

3.2.2. Δομή και περιεχόμενο του ερωτηματολογίου

Το εργαλείο περιελάμβανε επτά ενότητες:

1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά (ηλικία, φύλο, επάγγελμα, τόπος κατοικίας)
2. Επίπεδο ενημέρωσης σχετικά με την UNESCO
3. Σημασία της αναγνώρισης για την περιοχή
4. Αντιλαμβανόμενες επιπτώσεις (τουρισμός, κόστος ζωής, ποιότητα ζωής)
5. Βιωσιμότητα και τομείς ενίσχυσης της ανάπτυξης
6. Συμμετοχή κατοίκων στη λήψη αποφάσεων
7. Προθέσεις συμμετοχής σε δράσεις

Οι ερωτήσεις διαμορφώθηκαν έτσι ώστε να επιτρέπουν την καταγραφή μετρήσιμων δεδομένων μέσω των κλιμάκων Likert (τεσσάρων και πέντε βαθμίδων), των κλειστών κατηγοριών επιλογής, των ερωτήσεων πολλαπλών απαντήσεων, αλλά και των ανοικτών ερωτήσεων για ποιοτικό εμπλουτισμό.

3.2.3. Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε ηλεκτρονικά, μέσω διαδικτυακής φόρμας για την ευκολότερη συμμετοχή μόνιμων και εποχιακών κατοίκων. Πριν την χρήση του, το ερωτηματολόγιο ελέγχθηκε πλήρως. Η διαδικασία διήρκησε συνολικά τέσσερις εβδομάδες. Όλοι οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν για τον σκοπό και τη φύση της έρευνας και παρείχαν συναίνεση πριν από τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Η συμμετοχή ήταν εθελοντική και ανώνυμη, τυρώντας τις αρχές ερευνητικής δεοντολογίας. Το ερωτηματολόγιο αναρτήθηκε σε σελίδες στο Facebook που ανήκουν στην ομάδα στόχος (βλέπε πίνακα 5) ενώ εστάλησαν προσωπικά e-mail σε ξενοδοχεία και επιχειρήσεις της περιοχής, **καθώς και** στον Δήμο Ζαγορίου για διανομή στο προσωπικό. (πίνακα 6).

3.3. Διαδικασία Επεξεργασίας και Ανάλυσης Δεδομένων

Η ανάλυση των δεδομένων βασίστηκε σε συνδυασμό ποσοτικών και ποιοτικών τεχνικών. Το πλαίσιο αυτό αντανακλά την προσέγγιση του Durbarry (2020), ο οποίος τονίζει ότι η επεξεργασία των δεδομένων πρέπει να ακολουθεί μια σαφώς ορισμένη διαδικασία που περιλαμβάνει καθαρισμό, κωδικοποίηση, στατιστική ανάλυση και ερμηνεία. Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν καταχωρήθηκαν και επεξεργάστηκαν με χρήση στατιστικού λογισμικού Microsoft Excel και είναι σε απλή ακατέργαστη μορφή. Χρησιμοποιήθηκαν στατιστικά μέτρα όπως μέσος όρος για να έχουμε ακριβή στοιχεία από τα δεδομένα.

Η ανάλυση περιλάμβανε τα ακόλουθα στάδια:

1. *Καθαρισμός και έλεγχος δεδομένων.* Δηλαδή έγινε έλεγχος για ελλειπείς απαντήσεις, ασυνέπειες και μη έγκυρες καταχωρήσεις και όπου κρίθηκε αναγκαίο, εφαρμόστηκαν κανόνες αποκλεισμού ή κωδικοποίησης.
2. *Περιγραφική στατιστική* Υπολογίστηκαν συχνότητες, ποσοστά για όλες τις μεταβλητές. Η διαδικασία αυτή βοήθησε στην πρώτη αποτύπωση του προφίλ των συμμετεχόντων και των κυρίαρχων στάσεων.
3. *Διερευνητικές συσχετίσεις.* Πραγματοποιήθηκαν συσχετίσεις μεταξύ βασικών δημογραφικών μεταβλητών και αντιλήψεων για την ένταξη, προκειμένου να εντοπιστούν διαφοροποιήσεις μεταξύ ομάδων πληθυσμού.
4. *Ανάλυση ανοικτών απαντήσεων* Οι ποιοτικές απαντήσεις (π.χ. σε ερωτήσεις για παρατηρούμενες αλλαγές ή προκλήσεις) κατηγοριοποιήθηκαν θεματικά μέσω ανάλυσης περιεχομένου, ώστε να εντοπιστούν επαναλαμβανόμενα μοτίβα και κρίσιμοι άξονες προβληματισμού.

Η επιλογή των συγκεκριμένων μεθόδων επιτρέπει τη συνδυασμένη ποσοτική και ποιοτική κατανόηση των απόψεων των κατοίκων, ενισχύοντας την αξιοπιστία των συμπερασμάτων και τη δυνατότητα εξαγωγής πρακτικών προτάσεων πολιτικής

4. Αποτελέσματα της έρευνας

4.1. Κοινωνικοοικονομικό προφίλ

Στο ερωτηματολόγιο απάντησαν συνολικά 101 άτομα κατά το χρονικό διάστημα από 11/12/2025 έως 8/1/2026. Η διανομή του ερευνητικού εργαλείου πραγματοποιήθηκε πολυκαναλικά (μέσω σελίδων κοινωνικής δικτύωσης, ηλεκτρονικού ταχυδρομείου σε τουριστικές επιχειρήσεις και δημόσιους υπαλλήλους), όπως αναλύθηκε στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας. Λόγω της εορταστικής περιόδου και της υψηλής εποχικότητας του τουρισμού στο Ζαγόρι, η ροή των απαντήσεων ήταν αρχικά περιορισμένη, ωστόσο σταδιακά συγκεντρώθηκε ο απαιτούμενος αριθμός για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Τα δεδομένα που ακολουθούν έχουν τύχει επεξεργασίας μέσω του λογισμικού Microsoft Excel.

4.1.1. Χωριό / τύπος κατοικίας

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία, η πλειονότητα των ερωτηθέντων είναι κάτοικοι του Ζαγορίου, με τη Βίτσα να συγκεντρώνει τον μεγαλύτερο αριθμό απαντήσεων. Ακολουθούν τα Ιωάννινα, γεγονός που υποδηλώνει τη σημαντική συμμετοχή κατοίκων της ευρύτερης αστικής περιοχής που διατηρούν άμεση ή έμμεση σχέση με τα Ζαγοροχώρια. Ιδιαίτερη παρουσία εμφανίζουν επίσης οικισμοί όπως η Βωβούσα, το Πάπιγκο, το Μέτσοβο, ο Βίκος και τα Άνω Πεδινά, γεγονός που καταδεικνύει ότι το δείγμα περιλαμβάνει κατοίκους τόσο κεντρικών όσο και μικρότερων ορεινών οικισμών.

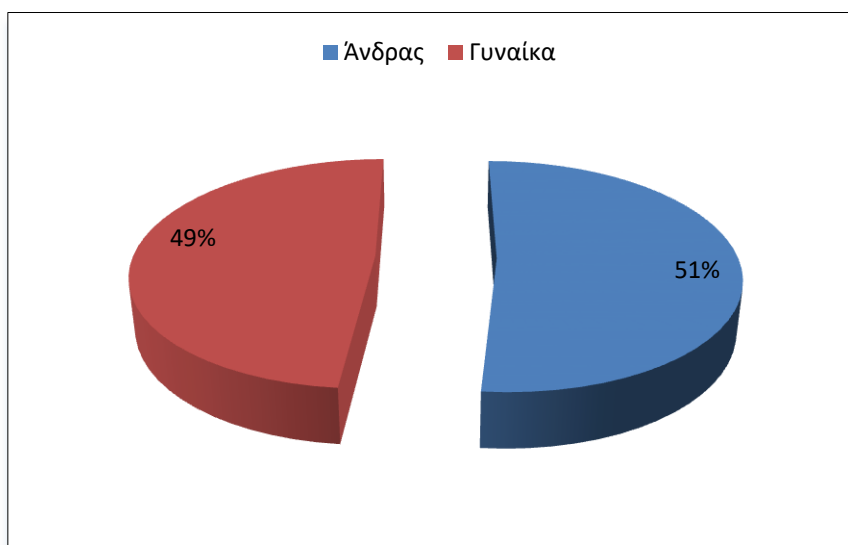
Η γεωγραφική αυτή κατανομή κρίνεται αντιπροσωπευτική για τη διερεύνηση των επιπτώσεων της ένταξης των Ζαγορίων στον κατάλογο της UNESCO, καθώς αντικατοπτρίζει απόψεις τόσο μόνιμων κατοίκων της περιοχής όσο και ατόμων που κατοικούν εκτός αυτής αλλά διατηρούν δεσμούς με τον τόπο. Συγκεκριμένα: Άγιος Μηνάς 2, Άνω Πεδινά 4, Αρίστη 3, Ασπράγγελοι 1, Βίκος 3, Βίτσα 10, Βραδέτο 1, Βρυσοχωρι 1, Βωβούσα 8, Γρεβενίτι 1, Δίλοφο 3, Διπόταμο 1, Ελάτη 1, Ελατοχώρι 1, Ελαφότοπος 3, Ζαγόρι 1, Θεσσαλονίκη 1, Ιτέα 1, Ιωάννινα 10, Καπέσοβο 3, Κάτω Πεδινά 3, Κήποι 3, Κουκούλι Ζαγορίου 4, Λάιστα 1, Λεπτοκαρυά 1, Λιάπη συνοικισμός Ιτέας Αν. Ζαγορίου 1, Μεσοβούνι/Ιωάννινα 3, Μέτσοβο 4, Μηλιωτάδες 1, Μικρό Πάπιγκο 1, Μονοδένδρι 3, Πάπιγκο 5, Σκαμνέλι 2, Τρίκαλα 1, Τρίστενο 2, Τσεπέλοβο 3, Φλαμπουράρι 3, Φραγκάδες 2.

4.1.2. Φύλο

Η κατανομή του δείγματος ως προς το φύλο παρουσιάζει σχεδόν απόλυτη ισορροπία, καθώς οι άνδρες αποτελούν το 51% (52 άτομα) και οι γυναίκες το 49 % (49 άτομα) του συνόλου των ερωτηθέντων. Η συγκεκριμένη ισοκατανομή ενισχύει την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος και επιτρέπει την εξαγωγή ασφαλέστερων συμπερασμάτων σχετικά με τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά της περιοχής.

Η απουσία έντονων διαφοροποιήσεων μεταξύ των φύλων υποδηλώνει μια κοινωνική δομή χωρίς εμφανή δημογραφική ανισορροπία, στοιχείο που συναντάται συχνότερα σε περιοχές με σταθερό πληθυσμό και επαρκείς ευκαιρίες απασχόλησης για τα δυο φύλα. Σε συνδυασμό με τα δεδομένα του τύπου κατοικίας, η ισορροπία αυτή μπορεί να ερμηνευθεί ως ένδειξη ότι τόσο οι μόνιμοι όσο και οι εποχικοί κάτοικοι περιλαμβάνουν ενεργά και τα δύο φύλα στην οικονομική και κοινωνική ζωή της περιοχής. Επιπλέον, σε τουριστικές και παραθεριστικές περιοχές, έχουν ίση συμμετοχή ανδρών και γυναικών που συνδέεται συχνά με τη φύση της τοπικής αγοράς εργασίας, η οποία περιλαμβάνει δραστηριότητες υπηρεσιών, φιλοξενίας και φροντίδας, τομείς στους οποίους παρατηρείται αυξημένη γυναικεία απασχόληση, αλλά και τεχνικά ή επιχειρηματικά επαγγέλματα με υψηλότερη ανδρική συμμετοχή.

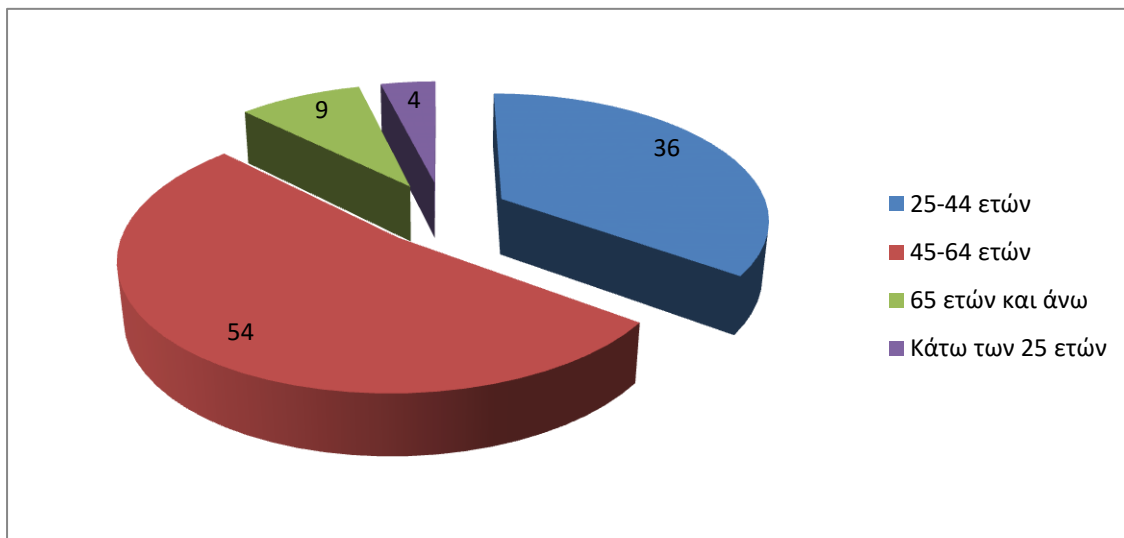
Η κατανομή του φύλου στο δείγμα υποδηλώνει μια κοινωνία με σχετικά ισότιμη δημογραφική συμμετοχή, γεγονός που συμβάλλει στη διαμόρφωση ενός ισορροπημένου κοινωνικοοικονομικού προφίλ και δημιουργεί προϋποθέσεις για κοινωνική συνοχή και βιώσιμη τοπική ανάπτυξη. (π.χ. Γράφημα 1)

Γράφημα 1 Αναλογία Ανδρών -Γυναικών

4.1.3. Ηλικιακή ομάδα

Σύμφωνα με το διάγραμμα της ηλικιακής κατανομής, η πλειονότητα των ερωτηθέντων ανήκει στην ηλικιακή ομάδα 45–64 ετών (με ποσοστό 54%), γεγονός που υποδηλώνει ότι το δείγμα αποτελείται κυρίως από άτομα ώριμης ηλικίας με αυξημένη κοινωνική, επαγγελματική και τοπική εμπειρία. Σημαντική είναι επίσης η συμμετοχή της ηλικιακής ομάδας 25–44 ετών (με ποσοστό 36%), η οποία αντιπροσωπεύει τον ενεργό παραγωγικό πληθυσμό και συνδέεται συχνά με πρωτοβουλίες επιχειρηματικότητας και τουριστικής δραστηριότητας. Αντιθέτως, περιορισμένη εμφανίζεται η συμμετοχή των νέων κάτω των 25 ετών (με ποσοστό μόλις 4%), καθώς και των ατόμων 65 ετών και άνω (με ποσοστό 9%), στοιχείο που πιθανόν σχετίζεται με τη δημογραφική δομή των ορεινών περιοχών και τη μειωμένη παρουσία νεότερων ηλικιών. Η συγκεκριμένη ηλικιακή σύνθεση κρίνεται ιδιαίτερα κατάλληλη για τη διερεύνηση των επιπτώσεων της ένταξης των Ζαγοροχωρίων στον κατάλογο της UNESCO, καθώς αντικατοπτρίζει τις απόψεις ομάδων που βιώνουν άμεσα τις κοινωνικές, οικονομικές και αναπτυξιακές αλλαγές της περιοχής.

Γράφημα 2 Ηλικιακή ομάδα

4.1.4. Επάγγελμα

Η κατανομή των επαγγελμάτων των ερωτηθέντων αποτυπώνει τη δομή της τοπικής οικονομίας ως εξής:

Ισχυρή παρουσία του τουρισμού: Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων (24,3%) απασχολείται στον τουριστικό τομέα, γεγονός που επιβεβαιώνει την εποχικότητα και την εξάρτηση της τοπικής οικονομίας από τις υπηρεσίες φιλοξενίας, εστίασης και αναψυχής. Η

υψηλή συγκέντρωση επαγγελματιών του τουρισμού συνδέεται επίσης με την παρουσία εποχικών κατοίκων, όπως είχε καταγραφεί στα προηγούμενα στοιχεία.

Παραδοσιακές δραστηριότητες: Το 11,7% των κατοίκων ασχολείται με αγροτικές και κτηνοτροφικές δραστηριότητες, στοιχείο που υποδηλώνει τη διατήρηση παραδοσιακών μορφών οικονομικής παραγωγής, κυρίως από τον μόνιμο πληθυσμό.

Δημόσιοι και ιδιωτικοί υπάλληλοι: Σημαντικό ποσοστό κατοίκων (11,7% δημόσιοι υπάλληλοι και 17,5% ιδιωτικοί υπάλληλοι) απασχολείται σε σταθερές θέσεις εργασίας, γεγονός που προσφέρει οικονομική σταθερότητα και συνέπεια στις κοινωνικές υπηρεσίες.

Ελεύθεροι επαγγελματίες και επιχειρηματικότητα: Το 18,5% των κατοίκων δραστηριοποιείται ως ελεύθεροι επαγγελματίες, γεγονός που συνδέεται με την επιχειρηματικότητα σε μικρές επιχειρήσεις, καταστήματα, εστίαση και τουριστικές υπηρεσίες.

Επάγγελμα	Αριθμός	Ποσοστό
Αγρότης / Κτηνοτρόφος	12	11,7%
Άνεργη	1	1,0%
Δημόσιος Υπάλληλος	12	11,7%
Ελεύθερος επαγγελματίας	19	18,5%
Επαγγελματίας τουρισμού	25	24,3%
Ιδιωτικός Υπάλληλος	18	17,5%
Μαθητής	1	1,0%
Οικιακά	3	2,9%
Συνταξιούχος	7	6,8%
Φοιτητής	3	2,9%
		100%
Σύνολο	101	

Πίνακας 1 Κατανομή επαγγελμάτων

Μειονοτικές ομάδες: Οι φοιτητές, οι μαθητές, οι οικιακά απασχολούμενοι και οι συνταξιούχοι αποτελούν μικρά ποσοστά (συνολικά 7,8%) υποδηλώνοντας ότι η πλειοψηφία του πληθυσμού είναι ενεργά εργαζόμενη, κάτι που επηρεάζει την οικονομική δραστηριότητα της περιοχής και τη διαθεσιμότητα εργατικού δυναμικού.

Η τοπική οικονομία χαρακτηρίζεται από: την ασχολία των κατοίκων που είναι η αγροτική αλλά κυρίως η τουριστική- επιχειρηματική δραστηριότητα. Η έντονη τουριστική περίοδος της περιοχής αναδεικνύει την υψηλή εποχικότητα της απασχόλησης και την περιορισμένη παρουσία μόνιμων κατοίκων, καθώς η τοπική οικονομία βασίζεται σχεδόν αποκλειστικά σε επαγγελματίες του τουρισμού και αυτοαπασχολούμενους. Παρόλα αυτά οι δημόσιοι υπάλληλοι αλλά και οι ιδιωτικοί υπάλληλοι συμβάλλουν στην οικονομική σταθερότητα της περιοχής. Οι αγρότες, κτηνοτρόφοι και συνταξιούχοι διατηρούν την κοινωνική συνοχή και τις παραδοσιακές λειτουργίες του τόπου και κατά συνέπεια αποτελούν τους μόνιμους κάτοικους τις περιοχής. Αυτή η κατανομή επιβεβαιώνει ένα πολύπλευρο κοινωνικοοικονομικό προφίλ, όπου η παράδοση και η τουριστική οικονομία συνυπάρχουν, δημιουργώντας προκλήσεις και ευκαιρίες για την ανάπτυξη της περιοχής.

4.1.5. Τύπος κατοικίας

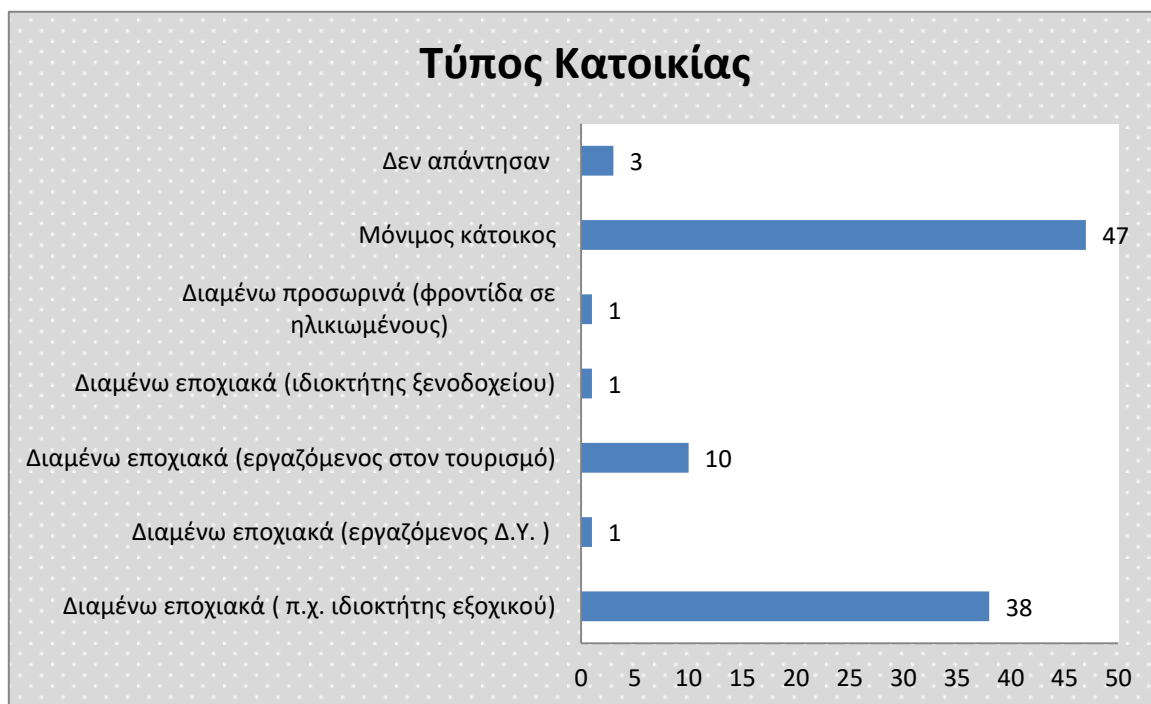
Η ανάλυση του τύπου κατοικίας των ερωτηθέντων αποτυπώνει με σαφήνεια τα βασικά κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά της περιοχής και αναδεικνύει τον μικτό της χαρακτήρα, ο οποίος συνδυάζει στοιχεία μόνιμης κατοίκησης και έντονης εποχικότητας.

Οι 47 συμμετέχοντες (46,5%) δηλώνουν μόνιμοι κάτοικοι, γεγονός που υποδηλώνει την ύπαρξη ενός σταθερού τοπικού πληθυσμού. Η παρουσία αυτή συνδέεται συνήθως με πιο παραδοσιακές οικονομικές δραστηριότητες, όπως ο πρωτογενής τομέας, οι τοπικές υπηρεσίες και η δημόσια διοίκηση, αλλά και με ισχυρότερους κοινωνικούς δεσμούς και μακροχρόνια σχέση με τον τόπο. Ο μόνιμος πληθυσμός αποτελεί βασικό πυλώνα κοινωνικής συνοχής και συμβάλλει στη διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας της περιοχής. Παράλληλα, οι 38 συμμετέχοντες (37,5%) δηλώνουν ότι διαμένουν στην περιοχή εποχιακά, στοιχείο που αναδεικνύει τον έντονα τουριστικό και παραθεριστικό χαρακτήρα της, που υποδηλώνει αυξημένη ελκυστικότητα της περιοχής ως τόπου αναψυχής και δεύτερης κατοικίας. Το συγκεκριμένο στοιχείο συνδέεται με εισροή εξωγενούς κεφαλαίου, αύξηση της αξίας γης και ακινήτων, καθώς και με εποχιακή ενίσχυση της τοπικής κατανάλωσης.

Η παρουσία εργαζομένων στον τουριστικό τομέα 10 συμμετέχοντες (9,5%) δηλώνουν ότι εργάζονται εποχικά στον τουρισμό. Καθώς ενισχύει περαιτέρω την εικόνα μιας τοπικής οικονομίας που εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από τον τουρισμό και τις συναφείς υπηρεσίες. Η εποχική εγκατάσταση εργαζομένων υποδηλώνει ευελιξία αλλά και επισφάλεια στην αγορά εργασίας, χαρακτηριστικό των τουριστικών περιοχών, με έντονες διακυμάνσεις στη ζήτηση εργασίας ανά περίοδο. Οι μικρές αλλά υπαρκτές κατηγορίες προσωρινής

διαμονής (π.χ. φροντίδα ηλικιωμένων) με έναν συμμετέχοντα, καταδεικνύουν κοινωνικές ανάγκες που σχετίζονται με τη γήρανση του μόνιμου πληθυσμού, στοιχείο που συναντάται συχνά σε ημιαστικές ή αγροτικές περιοχές με μακροχρόνιους κατοίκους. Επίσης ένας συμμετέχοντας δηλώνει ότι εργάζεται στον δημόσιο τομέα και ένας ότι είναι ιδιοκτήτης εξοχικού και υπόλοιποι 3 συμμετέχοντες δεν απάντησαν.

Η συνύπαρξη μόνιμων και εποχικών κατοίκων δημιουργεί τόσο αναπτυξιακές ευκαιρίες όσο και κοινωνικές προκλήσεις, όπως η άνιση κατανομή εισοδημάτων, η εποχική υπερφόρτωση υποδομών και οι διαφοροποιήσεις στις ανάγκες παροχής υπηρεσιών. Η κατανόηση αυτής της δομής είναι κρίσιμη για τον σχεδιασμό βιώσιμων πολιτικών τοπικής ανάπτυξης.

Γράφημα 3 Τύπος κατοικίας

4.2. Επιδράσεις της ένταξης στον κατάλογο της UNESCO

Η ένταξη του Ζαγορίου στον Κατάλογο Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO το 2023 έχει επιφέρει σημαντικές επιδράσεις σε διάφορους τομείς της τοπικής κοινωνίας, της οικονομίας και της πολιτιστικής ταυτότητας. Τα αποτελέσματα της έρευνας καταγράφουν την αντίληψη των κατοίκων και άλλων ενδιαφερομένων σχετικά με την επίδραση αυτής της αναγνώρισης.

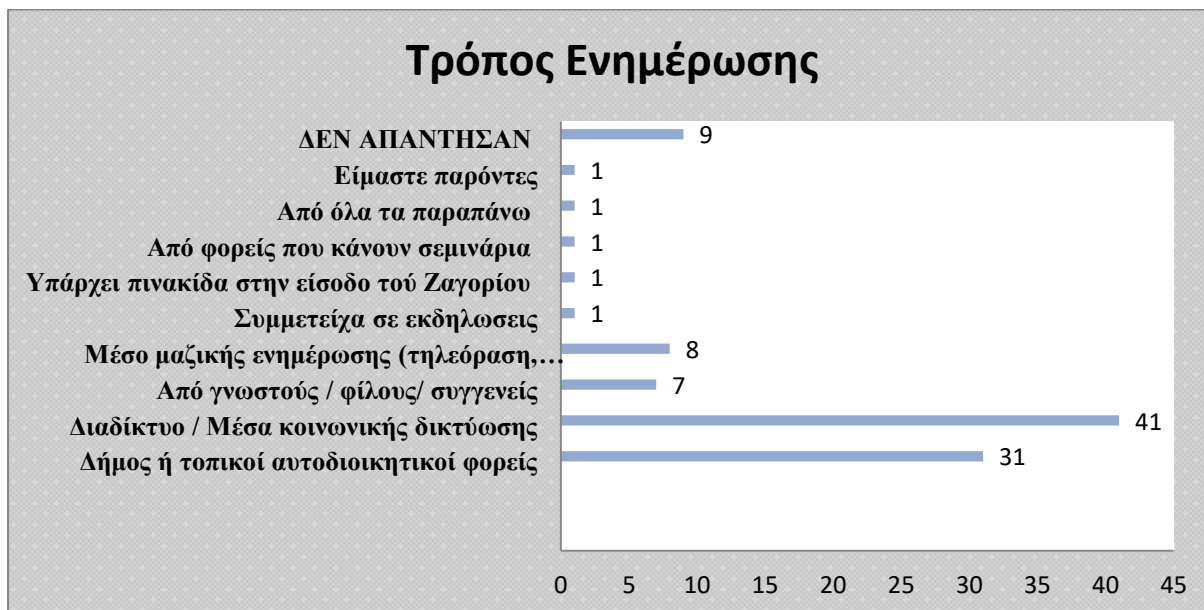
4.2.1. Γνώση ένταξης Ζαγορίου στον Κατάλογο Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO (2023).

Στο ερώτημα που αφορούσε τη γνώση των συμμετεχόντων σχετικά με την ένταξη του Ζαγορίου στον Κατάλογο Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO το έτος 2023, τα αποτελέσματα δείχνουν ιδιαίτερα υψηλό επίπεδο ενημέρωσης. Συγκεκριμένα, 91 συμμετέχοντες (90%) δήλωσαν ότι γνωρίζουν την ένταξη, ενώ 3 άτομα (3%) ανέφεραν ότι έχουν απλώς ακούσει σχετικά με αυτήν. Αντίθετα, 7 συμμετέχοντες (7%) δήλωσαν ότι δεν γνώριζαν το γεγονός.

Η ευρεία γνώση της ένταξης στον κατάλογο της UNESCO καταδεικνύει ότι το συγκεκριμένο γεγονός έχει γίνει σε μεγάλο βαθμό αντιληπτό από το κοινό που συμμετείχε στην έρευνα, γεγονός που ενισχύει την αξιοπιστία των απαντήσεων που αφορούν τις επιδράσεις της UNESCO στους επιμέρους τομείς ανάπτυξης της περιοχής.

4.2.2. Τρόπος ενημέρωσης.

Σε συνέχεια του προηγούμενου ερωτήματος, οι συμμετέχοντες που δήλωσαν ότι γνωρίζουν ή έχουν ακούσει για την ένταξη του Ζαγορίου στον Κατάλογο Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO κλήθηκαν να προσδιορίσουν την πηγή ενημέρωσής τους. Τα αποτελέσματα καταδεικνύουν ότι η ενημέρωση προήλθε κυρίως από το Διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τα οποία συγκέντρωσαν τις περισσότερες αναφορές (41 απαντήσεις, 40%), καθώς και από τον Δήμο ή άλλους τοπικούς αυτοδιοικητικούς φορείς (31 απαντήσεις, 30%). Δευτερεύουσες πηγές ενημέρωσης αποτέλεσαν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (τηλεόραση, ραδιόφωνο, εφημερίδες) με 8 αναφορές (7,5%), καθώς και το κοινωνικό περιβάλλον των συμμετεχόντων (γνωστοί, φίλοι, συγγενείς) με 7 (6,5%) αναφορές. Περιορισμένος αριθμός συμμετεχόντων μόλις 5 συμμετέχοντες (5%) δήλωσε ότι ενημερώθηκε μέσω εκδηλώσεων, εκπαιδευτικών φορέων, ενημερωτικής σήμανσης ή συνδυασμού όλων των παραπάνω. Οι 9 συμμετέχοντες (9%) δεν απάντησαν στην ερώτηση που αποδεικνύει ότι δεν γνωρίζουν την ένταξη των Ζαγορίων στην UNESCO.

Γράφημα 4 Τρόπος Ενημέρωσης

Τα αποτελέσματα αναδεικνύουν τον κομβικό ρόλο των ψηφιακών μέσων και της τοπικής αυτοδιοίκησης στη διάχυση της πληροφορίας, ενώ παράλληλα υποδεικνύουν την ανάγκη για ενίσχυση οργανωμένων δράσεων ενημέρωσης και συμμετοχικών εκδηλώσεων, ώστε η αναγνώριση από την UNESCO να γίνει αντικείμενο βαθύτερης κατανόησης και ενεργού εμπλοκής της τοπικής κοινωνίας.

4.2.3. Λόγοι ένταξης στον κατάλογο της UNESCO.

Αναφορικά με την αντίληψη των συμμετεχόντων για τον πρωταρχικό λόγο ένταξης του Ζαγορίου στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, τα ευρήματα αναδεικνύουν μια πολυδιάστατη κατανόηση της αξίας της περιοχής. Η πλειονότητα των ερωτηθέντων, σε ποσοστό 62% (62 άτομα), προέκρινε την επιλογή «όλα τα παραπάνω», γεγονός που καταδεικνύει ότι η διεθνής αναγνώριση δεν αποδίδεται σε έναν μεμονωμένο παράγοντα, αλλά στον συνδυασμό των αρχιτεκτονικών, πολιτισμικών και φυσικών ιδιαιτεροτήτων του τόπου.

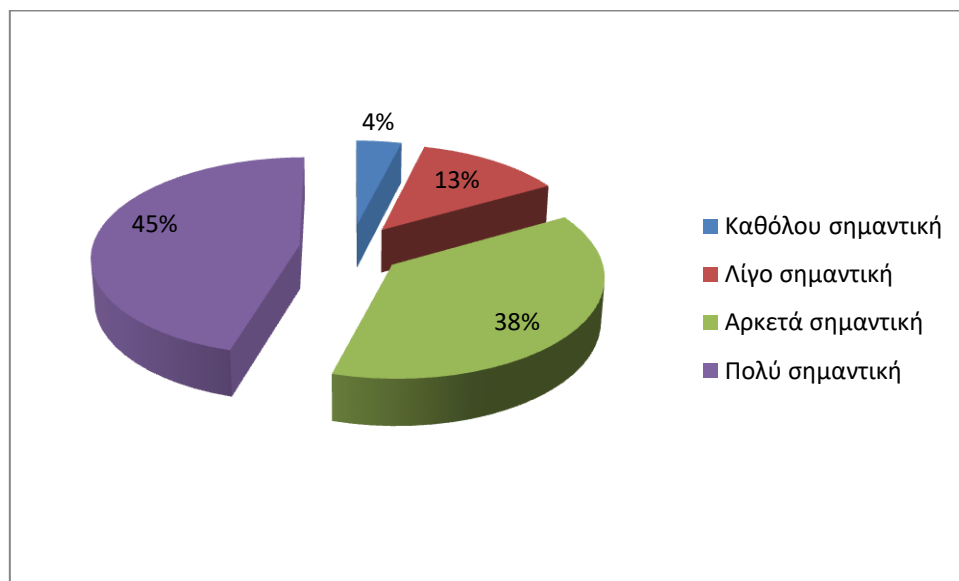
Πιο συγκεκριμένα, το 26% (26 συμμετέχοντες) υπέδειξε την παραδοσιακή αρχιτεκτονική και τα πέτρινα γεφύρια ως τον κεντρικό πυλώνα της ένταξης. Αντιθέτως, μικρότερο τμήμα του δείγματος εστίασε αποκλειστικά στις πολιτιστικές παραδόσεις (5% - 5 απαντήσεις) ή στο φυσικό περιβάλλον και τη βοτανική ποικιλομορφία (6% - 6 απαντήσεις). Αξίζει να σημειωθεί πως ένα εξαιρετικά περιορισμένο ποσοστό, της τάξεως του 1%, εξέφρασε

επιφυλάξεις ή δυσπιστία απέναντι στη διαδικασία της ένταξης, επιλέγοντας απαντήσεις που δεν ταυτίζονται άμεσα με τα επίσημα κριτήρια του οργανισμού.

Τα ανωτέρω αποτελέσματα υποδηλώνουν ότι η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων αντιλαμβάνεται το Ζαγόρι ως ένα ενιαίο πολιτισμικό τοπίο. Σε αυτό το πλαίσιο, η αρχιτεκτονική δημιουργία, το φυσικό κάλλος και η άυλη κληρονομιά συνυπάρχουν οργανικά και αλληλοσυμπληρώνονται. Η συγκεκριμένη αντίληψη εναρμονίζεται πλήρως με τη σύγχρονη φιλοσοφία της UNESCO για την προστασία σύνθετων και αλληλένδετων πολιτισμικών τοπίων.

4.2.4. Σημαντικότητα αναγνώρισης.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, το 46% των συμμετεχόντων θεωρεί την αναγνώριση πολύ σημαντική, το 38% αρκετά σημαντική, το 13% λίγο σημαντική και μόλις το 4% καθόλου σημαντική

Γράφημα 5 Η σημαντικότητα της αναγνώρισης από την UNESCO

Στο ερώτημα που αφορούσε τη συνολική αξιολόγηση της σημασίας της αναγνώρισης του Ζαγορίου από την UNESCO, τα αποτελέσματα δείχνουν έντονα θετική στάση των συμμετεχόντων. Συγκεκριμένα, 46 άτομα (46%) χαρακτήρισαν την αναγνώριση ως «πολύ σημαντική», ενώ 38 συμμετέχοντες (38%) τη θεώρησαν «αρκετά σημαντική». Αντίθετα, μικρότερος αριθμός συμμετεχόντων 13 άτομα (13%) την αξιολόγησε ως «λίγο σημαντική», ενώ μόλις 4 άτομα (4%) τη χαρακτήρισαν «καθόλου σημαντική».

Η κατανομή των απαντήσεων καταδεικνύει ότι η συντριπτική πλειονότητα του δείγματος αποδίδει υψηλή αξία στην ένταξη του Ζαγορίου στον Κατάλογο Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, στοιχείο που αποτυπώνει τη θετική αποδοχή της αναγνώρισης τόσο σε κοινωνικό όσο και σε αναπτυξιακό επίπεδο.

4.2.5. Μελλοντικές επιδράσεις της ένταξης.

Στο ερώτημα αν η ένταξη του Ζαγορίου έχει επηρεάσει την τουριστική κίνηση, το κόστος ζωής όπως τα ακίνητα ή τα αγαθά, την αίσθηση υπερηφάνειας των κατοίκων και την ποιότητα ζωής. Τα αποτελέσματα έχουν ως εξής.

Τουριστική Κίνηση

Η συντριπτική πλειονότητα των συμμετεχόντων (99%) εκτιμά ότι η ένταξη του Ζαγορίου στον κατάλογο της UNESCO έχει ήδη επιφέρει ή θα επιφέρει αύξηση στην τουριστική κίνηση, με ελάχιστο ποσοστό (1%) να προβλέπει μείωση. Αυτή η κατανομή φανερώνει υψηλό προσδοκώμενο όφελος για τον τουριστικό τομέα της περιοχής.

Κόστος Ζωής

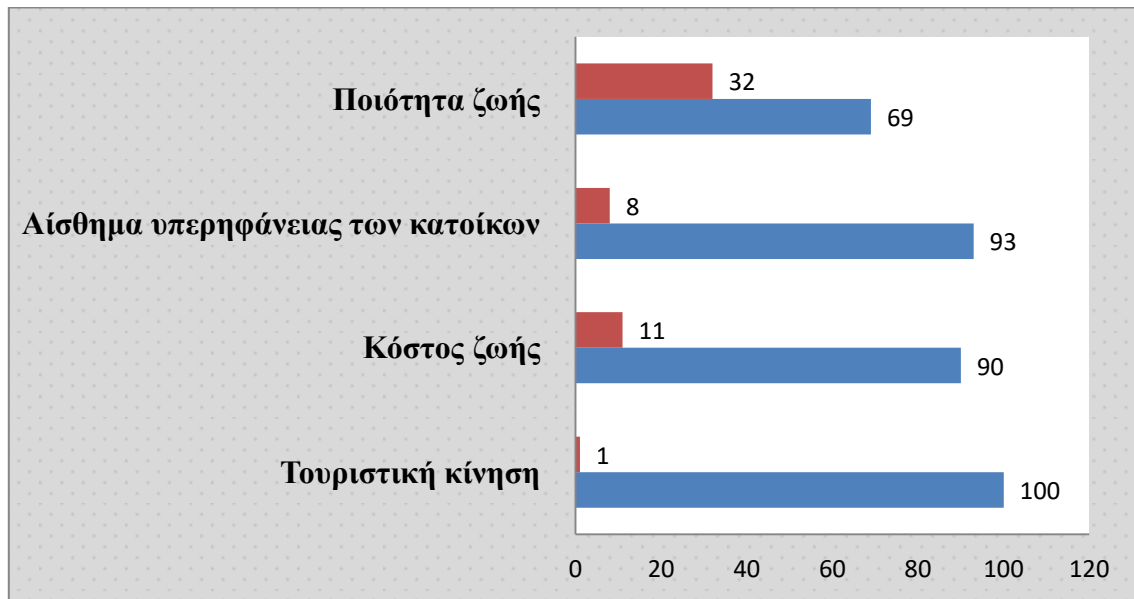
Σχετικά με το κόστος ζωής (οι τιμές ακινήτων και αγαθών και υπηρεσιών), 89% των ερωτώμενων θεωρούν ότι θα υπάρξει αύξηση, ενώ 11% εκτιμούν πιθανή μείωση. Το αποτέλεσμα αυτό αντανακλά ανησυχίες για ενδεχόμενη αύξηση τιμών ως εν δυνάμει αυξημένης ζήτησης και πιέσεων στην τοπική αγορά.

Αίσθηση Υπερηφάνειας των Κατοίκων

Όσον αφορά την αίσθηση υπερηφάνειας των κατοίκων για τον τόπο τους μετά την αναγνώριση, 92% δήλωσαν ότι η ένταξη ενίσχυσε ή θα ενισχύσει την υπερηφάνεια τους, ενώ 8% εκτίμησαν πιθανή μείωση. Αυτό υποδηλώνει έντονα θετική κοινωνική ανταπόκριση σε αυτό το επίπεδο.

Ποιότητα Ζωής

Τέλος, στην αντίληψη για την ποιότητα ζωής, 68% των συμμετεχόντων ανέφεραν ότι η ένταξη θα οδηγήσει σε αύξηση της ποιότητας ζωής, ενώ 32% θεωρούν ότι ενδέχεται να υπάρξει μείωση. Το υψηλό ποσοστό θετικών εκτιμήσεων δείχνει γενικά θετική προσδοκία, αν και με πιο διαφοροποιημένη άποψη σε σχέση με τα υπόλοιπα στοιχεία.

Γράφημα 6 Ποιοι τομείς έχουν επηρεαστεί μετά την αναγνώριση.

4.2.6. Επιδράσεις της ένταξης των Ζαγορίων στον κατάλογο της UNESCO

Η επεξεργασία των αποκρίσεων στην ανοιχτή ερώτηση «Έχετε παρατηρήσει συγκεκριμένες αλλαγές μετά την ένταξη στην UNESCO; Αν ναι, ποιες;» ανέδειξε μια πολυδιάστατη αλλά άνιση κατανομή επιδράσεων. Τα ευρήματα χαρακτηρίζονται από τη σαφή κυριαρχία των μεταβολών στον τουριστικό τομέα, τις περιορισμένες κοινωνικοπολιτιστικές διαφοροποιήσεις, καθώς και τους έντονους προβληματισμούς αναφορικά με τις περιβαλλοντικές πιέσεις και τις υπάρχουσες υποδομές.

4.2.6.1. Τουριστικές επιδράσεις

Η αύξηση της τουριστικής κίνησης αποτελεί τη συχνότερα αναφερόμενη αλλαγή. Περίπου 4 στους 10 συμμετέχοντες (42 %) αναφέρουν ρητά την αύξηση επισκεπτών, την μεγαλύτερη τουριστική κίνηση στα χωριά, και περισσότερες εκδρομές και οργανωμένο τουρισμό. Χαρακτηριστικές αναφορές περιλαμβάνουν όρους όπως «αυξημένη τουριστική κίνηση», «περισσότεροι επισκέπτες», «τουριστική αύξηση», ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις γίνεται λόγος για τουριστική διαχείριση και ανάδειξη της πολιτιστικής και άυλης κληρονομιάς, στοιχείο που συνδέεται άμεσα με το κύρος της UNESCO.

Ωστόσο, η αύξηση του τουρισμού δεν βιώνεται αποκλειστικά ως θετική. Ένα σημαντικό ποσοστό των ίδιων απαντήσεων συνδέει την τουριστική ανάπτυξη με αύξηση τιμών και ακρίβεια, καθώς και την επιβολή νέων φόρων (π.χ. τέλος διαμονής), αλλά και την έλλειψη

ενημέρωσης και διαφάνειας. Αυτό δείχνει ότι η τουριστική ανάπτυξη δεν συνοδεύεται πάντα από κοινωνική αποδοχή ή αίσθηση δίκαιης κατανομής των ωφελειών.

4.2.6.2. Κοινωνικές και Πολιτιστικές επιδράσεις

Στον κοινωνικό και πολιτιστικό τομέα, οι αλλαγές εμφανίζονται περιορισμένες και αντιφατικές. Περίπου 48 % των ερωτώμενων δηλώνουν: «καμία αλλαγή», «όχι», «όχι ακόμα» ή «είναι νωρίς για να φανούν αλλαγές». Η συχνότητα αυτών των απαντήσεων υποδηλώνει ότι για μεγάλο μέρος των κατοίκων η ένταξη στην UNESCO δεν έχει ακόμη μεταφραστεί σε απτές κοινωνικές βελτιώσεις στην καθημερινότητα. Παράλληλα, ορισμένες απαντήσεις αναδεικνύουν αρνητικές κοινωνικές τάσεις, όπως την συνέχιση της πληθυσμιακής συρρίκνωσης, την ερήμωση των χωριών, αλλά και το αίσθημα απαξίωσης των μόνιμων κατοίκων. Αντίθετα, σε μικρότερο ποσοστό (10%) καταγράφονται θετικές πολιτιστικές επιδράσεις, όπως είναι ο αυστηρότερος έλεγχος στην αρχιτεκτονική των κατασκευών, αισθητική αναβάθμιση δημόσιων και ιδιωτικών χώρων, αυξημένο ενδιαφέρον των νέων για τον τόπο τους. Τα στοιχεία αυτά δείχνουν ότι η πολιτιστική διάσταση της UNESCO λειτουργεί κυρίως θεσμικά, αλλά όχι ακόμη κοινωνικά εδραιωμένα.

4.2.6.3. Περιβαλλοντικές επιδράσεις

Οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις εμφανίζονται κυρίως μέσα από ανησυχίες και προειδοποιήσεις, παρά ως ήδη ορατές θετικές αλλαγές. Αρκετοί συμμετέχοντες αναφέρουν την αύξηση των απορριμμάτων, την επιβάρυνση του τοπίου, τους φόβους τους για μελλοντικό υπερτουρισμό, αλλά και την στασιμότητα ή υποβάθμιση των υποδομών (δρόμοι, καθαριότητα). Χαρακτηριστικό είναι ότι η αύξηση του τουρισμού δεν συνοδεύεται από αντίστοιχη ενίσχυση περιβαλλοντικής διαχείρισης, γεγονός που δημιουργεί προβληματισμό για τη βιωσιμότητα και της ανάπτυξης.

4.3. Προοπτικές βιώσιμης ανάπτυξης μέσω εναλλακτικού τουρισμού

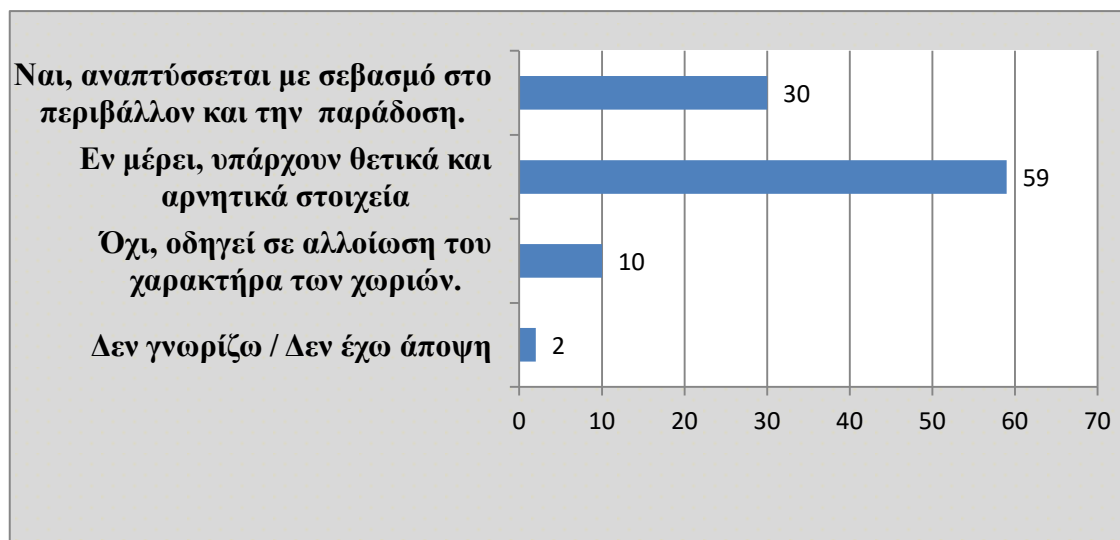
Η πλειοψηφία των ερωτώμενων (58,4%) θεωρεί ότι η τουριστική ανάπτυξη του Ζαγορίου είναι μερικώς βιώσιμη, αναγνωρίζοντας την ύπαρξη τόσο θετικών όσο και αρνητικών παραμέτρων. Το αποτέλεσμα αυτό υποδηλώνει ότι η ανάπτυξη δεν απορρίπτεται συνολικά,

αλλά αξιολογείται με επιφυλακτικότητα, γεγονός που συνάδει με τις απαντήσεις της προηγούμενης ερώτησης σχετικά με τις επιδράσεις της ένταξης στην UNESCO.

Ένα σημαντικό ποσοστό (29,7%) εκφράζει ξεκάθαρα θετική άποψη, θεωρώντας ότι ο τουρισμός στο Ζαγόρι αναπτύσσεται με σεβασμό στο περιβάλλον και την τοπική παράδοση. Η ομάδα αυτή φαίνεται να αντιλαμβάνεται την ένταξη στον κατάλογο της UNESCO ως πλαίσιο προστασίας και ελέγχου, που μπορεί να λειτουργήσει ευνοϊκά για τη διατήρηση της πολιτισμικής και φυσικής κληρονομιάς.

Αντίθετα, ένα μικρότερο αλλά όχι αμελητέο ποσοστό (9,9%) εκφράζει έντονη ανησυχία, υποστηρίζοντας ότι η τουριστική ανάπτυξη οδηγεί σε αλλοίωση του χαρακτήρα των χωριών. Οι απαντήσεις αυτές ευθυγραμμίζονται με φόβους που καταγράφονται και σε προηγούμενες ερωτήσεις, όπως η μαζικοποίηση του τουρισμού, η περιβαλλοντική επιβάρυνση και η απώλεια της αυθεντικότητας.

Το πολύ χαμηλό ποσοστό όσων δηλώνουν άγνοια ή έλλειψη άποψης (2%) δείχνει ότι η τουριστική ανάπτυξη αποτελεί ζήτημα άμεσου ενδιαφέροντος και βιωμένης εμπειρίας για τη συντριπτική πλειονότητα των συμμετεχόντων.

Γράφημα 7 Προοπτικές βιώσιμης ανάπτυξης μέσω εναλλακτικού τουρισμού.

Τα αποτελέσματα καταδεικνύουν ότι η βιωσιμότητα της τουριστικής ανάπτυξης στο Ζαγόρι δεν θεωρείται δεδομένη, αλλά εξαρτάται από τον τρόπο διαχείρισης και τον μελλοντικό σχεδιασμό. Η επικράτηση της ενδιάμεσης στάσης («εν μέρει») υποδηλώνει την ανάγκη για την ενίσχυση ήπιων και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, την καλύτερη οργάνωση των υποδομών και την ουσιαστική συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στη λήψη αποφάσεων.

4.3.1. Τομείς που απαιτούν ενίσχυση.

Η συγκεκριμένη ερώτηση, η οποία παρείχε τη δυνατότητα πολλαπλών επιλογών, αποσκοπούσε στον προσδιορισμό των κεντρικών αξόνων πολιτικής και των αναγκαίων παρεμβάσεων που, σύμφωνα με τους συμμετέχοντες, δύνανται να ενισχύσουν τη βιωσιμότητα της ανάπτυξης στο Ζαγόρι. Τα ευρήματα αναδεικνύουν σαφείς προτεραιότητες, με ιδιαίτερη έμφαση στην προώθηση του εναλλακτικού τουρισμού και την αναβάθμιση των βασικών υποδομών.

Ο Εναλλακτικός τουρισμός (αγροτουρισμός, οικοτουρισμός, θρησκευτικός τουρισμός): με 47 αναφορές (42,7%), συγκεντρώνοντας το υψηλότερο ποσοστό απαντήσεων. Η ενίσχυση του εναλλακτικού τουρισμού αναδεικνύεται ως η κυρίαρχη προτεραιότητα. Το αποτέλεσμα αυτό επιβεβαιώνει ότι οι συμμετέχοντες αντιλαμβάνονται τον εναλλακτικό τουρισμό ως βασικό μοχλό βιώσιμης ανάπτυξης, ικανό να περιορίσει τα φαινόμενα μαζικού τουρισμού και να ενισχύσει την τοπική οικονομία με πιο ήπιες και ποιοτικές μορφές δραστηριότητας.

Επίσης η ανάγκη ενίσχυσης των υποδομών (36,4%) (δρόμοι, συγκοινωνίες, διαδίκτυο), αναδεικνύει το γεγονός ότι συνδέεται άμεσα με τις απαντήσεις προηγούμενων ερωτήσεων, όπου καταγράφονται προβλήματα στο οδικό δίκτυο, στις συγκοινωνίες, στο ψηφιακό δίκτυο και γενικότερα στη φέρουσα ικανότητα της περιοχής. Η έλλειψη επαρκών υποδομών αναγνωρίζεται ως σημαντικός ανασταλτικός παράγοντας βιώσιμης ανάπτυξης.

Η περιβαλλοντική προστασία συγκεντρώνει 9,1%, ποσοστό που, αν και χαμηλότερο, αποκτά ιδιαίτερη σημασία αν συνδυαστεί με τους φόβους για υπερτουρισμό και περιβαλλοντική επιβάρυνση που εκφράστηκαν σε προηγούμενες ερωτήσεις. Το στοιχείο αυτό υποδηλώνει ότι η προστασία του φυσικού τοπίου θεωρείται απαραίτητη αλλά αυτονόητη προϋπόθεση, η οποία όμως χρειάζεται συστηματικότερη εφαρμογή.

Η εκπαίδευση και κατάρτιση των εμπλεκόμενων στον τουρισμό (8,2%) εμφανίζεται ως λιγότερο προβεβλημένη προτεραιότητα, ωστόσο συνδέεται άμεσα με την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και τη δυνατότητα εφαρμογής βιώσιμων πρακτικών στην πράξη. Τέλος, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις και η διατήρηση των παραδόσεων καταγράφουν το χαμηλότερο ποσοστό (2,7%), γεγονός που ενδεχομένως υποδηλώνει ότι οι συμμετέχοντες θεωρούν τον πολιτιστικό χαρακτήρα του Ζαγορίου ήδη ισχυρό ή ότι οι πιέσεις εντοπίζονται κυρίως σε πιο άμεσα και λειτουργικά ζητήματα.

Τα αποτελέσματα ενισχύουν την άποψη ότι η βιώσιμη ανάπτυξη του Ζαγορίου περνά πρωτίστως μέσα από τη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος, την προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού, την αναβάθμιση των βασικών υποδομών. Η UNESCO μπορεί να λειτουργήσει ως πλαίσιο και εργαλείο, ωστόσο η πραγματική βιωσιμότητα εξαρτάται από στοχευόμενες τοπικές παρεμβάσεις.

4.3.2. Συμμετοχή κατοίκων στις αποφάσεις.

Η ερώτηση αυτή διερευνά τον βαθμό συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, στοιχείο καθοριστικό για την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης, ιδιαίτερα σε περιοχές με καθεστώς προστασίας, όπως τα Ζαγόρια.

Τα αποτελέσματα καταδεικνύουν ότι η συμμετοχή των κατοίκων στις αποφάσεις για την ανάπτυξη της περιοχής θεωρείται περιορισμένη. Συγκεκριμένα, σχεδόν οι μισοί ερωτώμενοι (43,6%) εκφράζουν την άποψη ότι οι αποφάσεις λαμβάνονται κυρίως από θεσμικούς φορείς, χωρίς ουσιαστική εμπλοκή της τοπικής κοινωνίας.

Παράλληλα, ένα εξίσου υψηλό ποσοστό (41,6%) υιοθετεί μια ενδιάμεση στάση, η οποία όμως χαρακτηρίζεται η συμμετοχή ως ανεπαρκής και εξαρτώμενη από την ύπαρξη καλύτερης ενημέρωσης, διαφάνειας και διαλόγου αλλά και από την έλλειψη μηχανισμών ουσιαστικής επικοινωνίας.

Αντίθετα, μόλις 11,9% των συμμετεχόντων θεωρεί ότι υπάρχει πραγματική συνεργασία και ενεργή συμμετοχή των κατοίκων, ποσοστό που κρίνεται χαμηλό για μια περιοχή όπου η τοπική κοινωνία αποτελεί βασικό φορέα διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Το μικρό ποσοστό όσων δηλώνουν άγνοια (3%) επιβεβαιώνει ότι το ζήτημα της συμμετοχής είναι γνωστό και βιωματικά αντιληπτό από τη συντριπτική πλειονότητα των ερωτώμενων. Η περιορισμένη συμμετοχή των κατοίκων συνιστά κρίσιμο εμπόδιο για τη βιώσιμη ανάπτυξη, καθώς η ενεργή εμπλοκή της τοπικής κοινωνίας αποτελεί βασική αρχή των μοντέλων βιώσιμου και εναλλακτικού τουρισμού. Τα αποτελέσματα υποδηλώνουν την ανάγκη της ενίσχυσης συμμετοχικών διαδικασιών, την δημιουργία τοπικών διαβουλεύσεων, και της συστηματικής ενημέρωσης και εκπαίδευσης των κατοίκων.

4.3.3. Αξιοποίηση αναγνώρισης της UNESCO.

Η συγκεκριμένη ερώτηση διερευνά τις προσδοκίες και τις προτεραιότητες των συμμετεχόντων αναφορικά με τη βέλτιστη αξιοποίηση της ένταξης των Ζαγοροχωρίων στον Κατάλογο της UNESCO. Οι απαντήσεις που συγκεντρώθηκαν σκιαγραφούν μια σαφή προτίμηση προς ένα προστατευτικό, ποιοτικό και κοινωνικά προσανατολισμένο μοντέλο ανάπτυξης, το οποίο έρχεται σε αντιδιαστολή με πρακτικές μαζικής ή επιφανειακής τουριστικής εκμετάλλευσης.

Από την επεξεργασία των απαντήσεων κλειστού τύπου προκύπτουν τα εξής δεδομένα. Η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς αποτελεί την κυρίαρχη προτεραιότητα των συμμετεχόντων (30,7%), γεγονός που επιβεβαιώνει ότι η αναγνώριση της UNESCO αντιμετωπίζεται πρωτίστως ως εργαλείο διαφύλαξης και όχι απλής τουριστικής προβολής.

Ισοδύναμη βαρύτητα αποδίδεται στην *ανάδειξη των τοπικών προϊόντων και παραδοσιακών επαγγελμάτων* (30,7%), στοιχείο που υποδηλώνει την επιθυμία για ενδογενή ανάπτυξη, με άμεσο όφελος για τους μόνιμους κατοίκους και την τοπική οικονομία. Η επιλογή αυτή συνδέεται άμεσα με την ανάγκη συγκράτησης του πληθυσμού και την αντιμετώπιση της ερήμωσης των χωριών.

Η *προώθηση ήπιου και ποιοτικού τουρισμού* συγκεντρώνει επίσης υψηλό ποσοστό (23,8%), επιβεβαιώνοντας ότι η τοπική κοινωνία δεν απορρίπτει τον τουρισμό, αλλά επιθυμεί ένα μοντέλο ελεγχόμενο, χαμηλής όχλησης και συμβατό με τον χαρακτήρα της περιοχής. Η *ανάπτυξη εκπαιδευτικών και πολιτιστικών προγραμμάτων* (10,9%) αναγνωρίζεται ως συμπληρωματικός αλλά σημαντικός τομέας, που μπορεί να ενισχύσει τη σύνδεση της UNESCO με τη γνώση, την ευαισθητοποίηση και τη διαγενεακή μεταφορά της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ενώ οι ελεύθερες απαντήσεις, αν και περιορισμένες αριθμητικά μόλις (3,9%) παρουσιάζουν ιδιαίτερη ερμηνευτική αξία, καθώς αποτυπώνουν με μεγαλύτερη σαφήνεια τις βαθύτερες ανησυχίες και προσδοκίες των συμμετεχόντων. Σε αυτές, τονίζεται η ανάγκη η αναγνώριση της UNESCO να μην λειτουργεί αποκομμένα από την τοπική κοινωνία, αλλά να αφουγκράζεται τις πραγματικές ανάγκες των κατοίκων και να προσαρμόζεται στους ρυθμούς ζωής και τις ιδιαιτερότητες των χωριών. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη σημασία της ύπαρξης χορηγιών και οργανωμένων προγραμμάτων ενίσχυσης για τη συντήρηση και αναπαλαίωση των παραδοσιακών κτιρίων, τόσο δημόσιων όσο και ιδιωτικών. Οι παρεμβάσεις αυτές

θεωρούνται καθοριστικές για τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας του Ζαγορίου, αλλά και για την ουσιαστική στήριξη των μόνιμων κατοίκων, οι οποίοι συχνά αδυνατούν να ανταποκριθούν στο αυξημένο κόστος συντήρησης που συνεπάγεται το καθεστώς προστασίας. Παράλληλα, επισημαίνεται η ανάγκη δημιουργίας ουσιαστικών ευκαιριών απασχόλησης, ικανών να ενθαρρύνουν την επιστροφή ή την παραμονή του πληθυσμού στα χωριά. Η αναγνώριση της UNESCO αντιμετωπίζεται, σε αυτό το πλαίσιο, ως ένα εν δυνάμει εργαλείο ενδογενούς ανάπτυξης, το οποίο θα μπορούσε να συμβάλει στην αντιμετώπιση της δημογραφικής συρρίκνωσης, εφόσον συνδυαστεί με στοχευόμενες πολιτικές στήριξης της τοπικής οικονομίας.

Τέλος, καταγράφεται και μια πιο κριτική στάση, σύμφωνα με την οποία η ένταξη στον κατάλογο της UNESCO κινδυνεύει να περιοριστεί στο επίπεδο του «φαίνεσθαι», χωρίς ουσιαστικό αντίκρισμα για την καθημερινότητα των κατοίκων. Οι τοποθετήσεις αυτές αποκαλύπτουν έναν υπόγειο αλλά έντονο προβληματισμό σχετικά με τον κίνδυνο μιας συμβολικής, και όχι ουσιαστικής, αξιοποίησης της διεθνούς αναγνώρισης, επισημαίνοντας την ανάγκη μετάβασης από τη θεσμική αναγνώριση στην εφαρμογή ολοκληρωμένων και κοινωνικά αποδεκτών πολιτικών ανάπτυξης.

4.3.4. Μελλοντικές προκλήσεις.

Οι απαντήσεις στην ανοικτή αυτή ερώτηση αποτυπώνουν με ιδιαίτερη σαφήνεια το πλέγμα των προκλήσεων που, σύμφωνα με τους συμμετέχοντες, απειλούν τη βιωσιμότητα και τη μακροπρόθεσμη επιβίωση του Ζαγορίου. Μέσα από τη θεματική ανάλυση των απαντήσεων αναδεικνύονται πέντε βασικοί άξονες προβληματισμού: η δημογραφική συρρίκνωση, ο υπερτουρισμός και η άναρχη ανάπτυξη, η προστασία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, η ανεπάρκεια υποδομών και υπηρεσιών, καθώς και η διακυβέρνηση και η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας.

Δημογραφική συρρίκνωση και ερήμωση των χωριών

Η συχνότερα επαναλαμβανόμενη πρόκληση αφορά τη μείωση του μόνιμου πληθυσμού και την ερήμωση των χωριών. Πολλές απαντήσεις εκφράζουν έντονη ανησυχία για την αποχώρηση των νέων, την έλλειψη επαγγελματικών ευκαιριών και τη δυσκολία επιβίωσης κατά τους χειμερινούς μήνες. Το Ζαγόρι περιγράφεται χαρακτηριστικά ως ένας τόπος που κινδυνεύει να μετατραπεί σε «μνημείο για τους λίγους», αποκομμένο από τη ζωντανή

κοινωνική του βάση. Η ανάγκη επιστροφής ή παραμονής των κατοίκων προβάλλεται ως βασική προϋπόθεση για οποιαδήποτε αναπτυξιακή προοπτική.

Υπερτουρισμός, εποχικότητα και άναρχη ανάπτυξη

Ένας δεύτερος, εξίσου ισχυρός άξονας αφορά τον υπερτουρισμό και την έλλειψη ελέγχου της τουριστικής ανάπτυξης. Πολλοί συμμετέχοντες αναφέρονται στον κίνδυνο αλλοίωσης του τοπίου και της αυθεντικότητας λόγω μαζικού τουρισμού, καθώς και στην έντονη εποχικότητα της τοπικής οικονομίας. Η τουριστική ανάπτυξη δεν απορρίπτεται συνολικά, ωστόσο τονίζεται η ανάγκη να είναι ισόρροπη, ελεγχόμενη και συνδεδεμένη με την τοπική παραγωγική δραστηριότητα, ώστε να αποφεύγεται η εμπορευματοποίηση του τόπου.

Προστασία φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς

Ιδιαίτερη βαρύτητα αποδίδεται στη διατήρηση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία θεωρείται θεμελιώδες συγκριτικό πλεονέκτημα του Ζαγορίου. Οι απαντήσεις υπογραμμίζουν την ανάγκη προστασίας του φυσικού τοπίου, της αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας και της πολιτιστικής ταυτότητας, σε συνδυασμό με την περιβαλλοντική εκπαίδευση και τη συντήρηση μνημείων. Η πρόκληση, σύμφωνα με τους συμμετέχοντες, έγκειται στο να επιτευχθεί ανάπτυξη με σεβασμό στο περιβάλλον και στην ιστορική συνέχεια του τόπου.

Υποδομές και ποιότητα ζωής

Ένας ακόμη βασικός προβληματισμός αφορά την ανεπάρκεια βασικών υποδομών και υπηρεσιών, όπως το οδικό δίκτυο, ο φωτισμός, η ύδρευση, η διαχείριση απορριμμάτων και η πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στις ανισότητες μεταξύ των πιο τουριστικών χωριών και των λιγότερο προβεβλημένων οικισμών, οι οποίοι, σύμφωνα με τις απαντήσεις, συχνά παραμένουν στο περιθώριο της αναπτυξιακής πολιτικής. Η βελτίωση των υποδομών συνδέεται άμεσα με την ποιότητα ζωής των κατοίκων και τη δυνατότητα μόνιμης εγκατάστασης.

Διακυβέρνηση, συμμετοχή και ρόλος των θεσμών

Τέλος, οι απαντήσεις αναδεικνύουν ζητήματα που σχετίζονται με τη διακυβέρνηση και τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας. Καταγράφεται κριτική απέναντι στην τοπική

αυτοδιοίκηση, στην έλλειψη συντονισμού και στην απουσία ουσιαστικών ελέγχων. Παράλληλα, τονίζεται ότι η ένταξη του Ζαγορίου στον κατάλογο της UNESCO συνεπάγεται αυξημένες ευθύνες, τόσο για τους θεσμούς όσο και για την τοπική κοινωνία, οι οποίες δεν φαίνεται να έχουν πλήρως κατανοηθεί ή εφαρμοστεί στην πράξη.

Συμπερασματικά οι απαντήσεις σκιαγραφούν ένα μέλλον γεμάτο προκλήσεις, αλλά και δυνατότητες, για το Ζαγόρι. Η κυρίαρχη αγωνία των συμμετεχόντων δεν αφορά την ανάπτυξη αυτή καθαυτή, αλλά τον τρόπο με τον οποίο αυτή θα υλοποιηθεί. Η διατήρηση ενός ζωντανού τόπου, με μόνιμο πληθυσμό, προστατευμένο περιβάλλον και ισόρροπη οικονομική δραστηριότητα, αναδεικνύεται ως το κεντρικό διακύβευμα. Η βιωσιμότητα του Ζαγορίου προϋποθέτει έναν ολοκληρωμένο, συμμετοχικό και μακροπρόθεσμο σχεδιασμό, που θα μετατρέψει τη διεθνή αναγνώριση της UNESCO από συμβολικό τίτλο σε ουσιαστικό εργαλείο τοπικής ανάπτυξης.

4.3.5. Μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα του Ζαγορίου.

Η ερώτηση αποσκοπεί στη συνολική αποτίμηση της συμβολής της ένταξης των Ζαγοροχωρίων στον κατάλογο της UNESCO στη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα της περιοχής, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από τους συμμετέχοντες. Τα αποτελέσματα καταδεικνύουν μια κατά βάση θετική αλλά υπό προϋποθέσεις στάση, η οποία επιβεβαιώνει τον κεντρικό ρόλο του σχεδιασμού και της διαχείρισης.

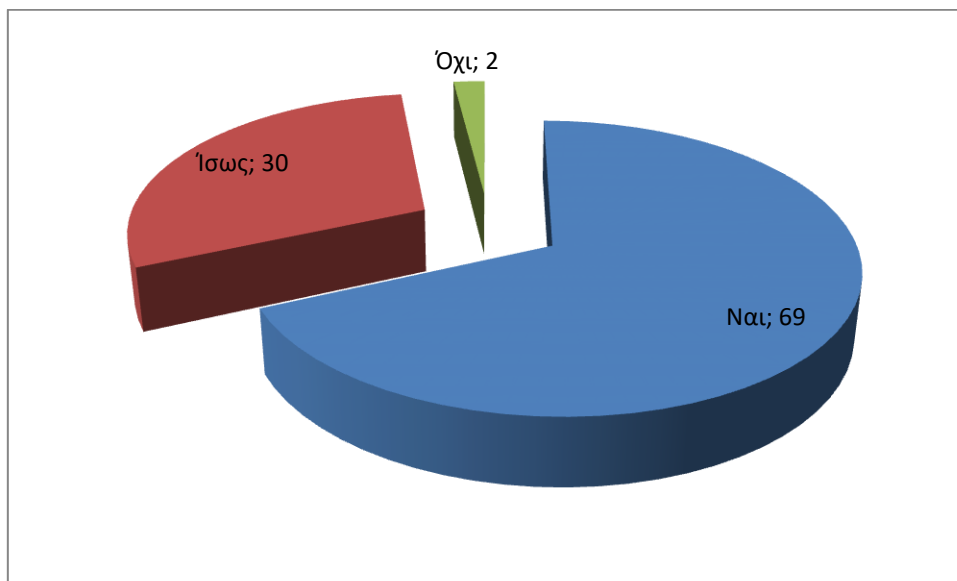
Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων (65,3%) εκφράζει την άποψη ότι η ένταξη στην UNESCO μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα του Ζαγορίου, υπό την προϋπόθεση της ύπαρξης ορθού σχεδιασμού και αποτελεσματικής διαχείρισης. Το αποτέλεσμα αυτό αναδεικνύει ότι η διεθνής αναγνώριση δεν θεωρείται αυτομάτως εγγύηση βιωσιμότητας, αλλά ένα δυνητικό εργαλείο, του οποίου η αποτελεσματικότητα εξαρτάται από τις πολιτικές και τις πρακτικές που θα εφαρμοστούν σε τοπικό και θεσμικό επίπεδο. Ένα σημαντικό ποσοστό (23,8%) υιοθετεί μια πιο επιφυλακτική στάση, επιλέγοντας την απάντηση «εν μέρει». Η στάση αυτή αντικατοπτρίζει έναν ευρύτερο προβληματισμό που καταγράφηκε και σε προηγούμενες ερωτήσεις, σχετικά με την απόσταση μεταξύ θεσμικής αναγνώρισης και ουσιαστικών ωφελειών για την τοπική κοινωνία.

Αντίθετα, ένα μικρότερο αλλά υπολογίσιμο ποσοστό (8,9%) εκφράζει ξεκάθαρη ανησυχία, θεωρώντας ότι η ένταξη στην UNESCO ενδέχεται να εντείνει τον κίνδυνο υπερτουρισμού και να οδηγήσει σε αρνητικές επιπτώσεις για το περιβάλλον και την κοινωνική συνοχή της

περιοχής. Οι απαντήσεις αυτές συνδέονται άμεσα με φόβους για αλλοίωση του χαρακτήρα των χωριών και απώλεια της αυθεντικότητας. Το πολύ χαμηλό ποσοστό όσων δηλώνουν άγνοια (2%) επιβεβαιώνει ότι το ζήτημα της UNESCO αποτελεί αντικείμενο συνειδητής αξιολόγησης για τη συντριπτική πλειονότητα των συμμετεχόντων.

4.3.6. Συμμετοχή σε τοπικές δράσεις για την προστασία και ανάδειξη του Ζαγορίου.

Τα αποτελέσματα δείχνουν εξαιρετικά υψηλή προθυμία συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας και των συμμετεχόντων γενικότερα. Συγκεκριμένα, το 98% των ερωτώμενων δηλώνει θετική ή δυνητικά θετική στάση (απαντήσεις «ναι» και «ίσως») απέναντι στη συμμετοχή σε δράσεις προστασίας και ανάδειξης του Ζαγορίου. Το αποτέλεσμα αυτό έρχεται σε αντίθεση με την αντίληψη περιορισμένης συμμετοχής που καταγράφηκε σε προηγούμενες ερωτήσεις (π.χ. Ερώτηση 15), αλλά στην απουσία διάθεσης, και στην έλλειψη κατάλληλων πλαισίων, δομών και προσκλήσεων συμμετοχής. Μόλις το 2% είχε αρνητική διάθεση.

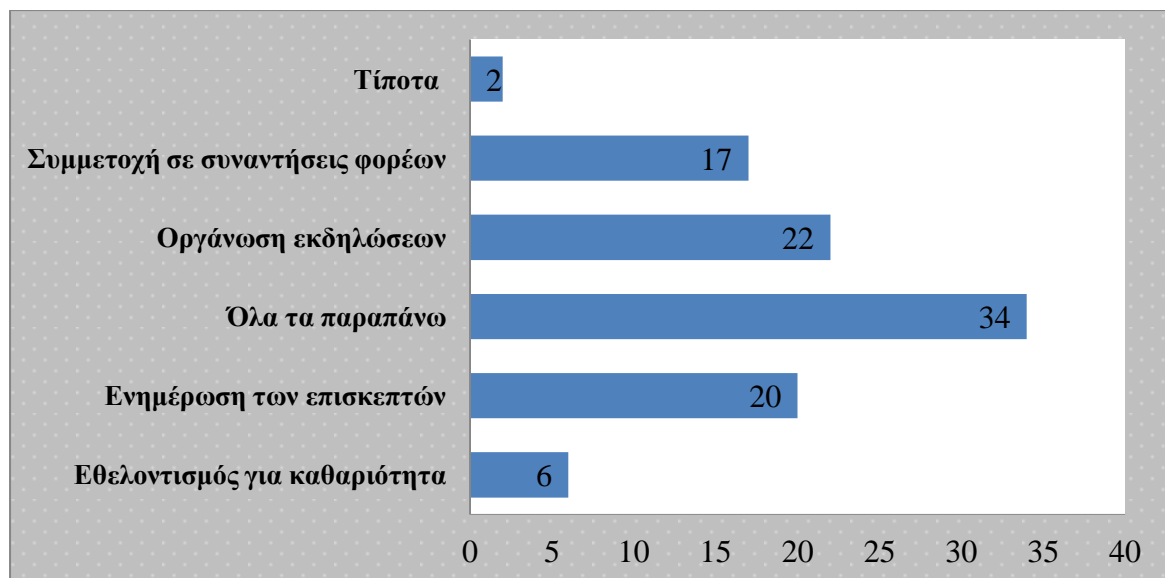

Γράφημα 8 Συμμετοχή σε τοπικές δράσεις

Αναλυτικά σε ποιους από τους τύπους δράσης θα συμμετείχατε τα αποτελέσματα της έρευνας ποικίλουν. Η επιλογή «όλα τα παραπάνω» συγκεντρώνει το υψηλότερο ποσοστό (33,7%), γεγονός που αποτυπώνει την διάθεση συμμετοχής σε ποικίλες μορφές δράσεων. Οι συμμετέχοντες δεν περιορίζονται σε παθητικούς ρόλους, αλλά εμφανίζονται πρόθυμοι να εμπλακούν τόσο σε πρακτικές ενέργειες όσο και σε διαδικασίες διαβούλευσης και οργάνωσης. Η *οργάνωση εκδηλώσεων και η ενημέρωση των επισκεπτών συγκεντρώνουν* επίσης υψηλά ποσοστά (41,3%), υποδηλώνοντας την αναγνώριση της σημασίας της

επικοινωνίας, της ευαισθητοποίησης και της πολιτιστικής ανάδειξης. Παράλληλα, η συμμετοχή σε συναντήσεις φορέων με ποσοστά (17%) αναδεικνύει την πρόθεση ουσιαστικής εμπλοκής στη λήψη αποφάσεων, στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό για τη συμμετοχική διακυβέρνηση. Στον εθελοντισμό για καθαριότητα με ποσοστό (6%) υποδηλώνει την διάθεση για εθελοντισμό. Ο χαμηλός αριθμός όσων δεν επιθυμούν με ποσοστό (2%) καμία δράση επιβεβαιώνει την ευρεία κοινωνική αποδοχή της ενεργοποίησης της τοπικής κοινωνίας.

Τα αποτελέσματα των ερωτήσεων αναδεικνύουν την ύπαρξη ενός ισχυρού αποθέματος κοινωνικού κεφαλαίου, το οποίο μπορεί να λειτουργήσει καταλυτικά για τη βιώσιμη ανάπτυξη του Ζαγορίου. Η έντονη διάθεση συμμετοχής έρχεται σε αντίθεση με την αίσθηση αποκλεισμού από τις αποφάσεις, υπογραμμίζοντας την ανάγκη δημιουργίας για των θεσμοθετημένων μηχανισμών συμμετοχής, των τοπικών δικτύων εθελοντισμού, και των ανοιχτών διαδικασιών διαβούλευσης και συνεργασίας.

Γράφημα 9 Συμμετοχή σε εκδηλώσεις

4.4. Προκλήσεις και κίνδυνοι για τα Ζαγόρια.

Η θεματική ανάλυση των απαντήσεων αναδεικνύει ένα σύνθετο πλέγμα προκλήσεων και κινδύνων που σχετίζονται με την αναπτυξιακή πορεία των Ζαγορίων στο πλαίσιο της ένταξής τους στον κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO (UNESCO, 2019). Παρότι η διεθνής αναγνώριση έχει ενισχύσει σημαντικά την προβολή και την επισκεψιμότητα της περιοχής, τα αποτελέσματα καταδεικνύουν ότι η διαδικασία αυτή συνοδεύεται από έντονες ανησυχίες ως προς τη βιωσιμότητα, την κοινωνική συνοχή και την προστασία του φυσικού και πολιτισμικού κεφαλαίου (Timothy, 2011; Hewison & Holden, 2011).

Κεντρική πρόκληση που αναδεικνύεται με συνέπεια μέσα από τις απαντήσεις αποτελεί ο κίνδυνος υπερτουρισμού, σε συνδυασμό με την επιβάρυνση του περιβάλλοντος και των υποδομών (Bramwell & Lane, 2011; Buckley, 2012). Οι συμμετέχοντες εκφράζουν ανησυχίες σχετικά με τη φέρουσα ικανότητα της περιοχής, επισημαίνοντας ότι η υφιστάμενη υποδομή (οδικό δίκτυο, ύδρευση, αποχέτευση, διαχείριση απορριμμάτων) δεν επαρκεί για να υποστηρίξει μια ανεξέλεγκτη αύξηση της τουριστικής δραστηριότητας (Weaver, 2006). Η απουσία ολοκληρωμένου σχεδιασμού ενισχύει τον κίνδυνο μιας μονοδιάστατης τουριστικής ανάπτυξης, η οποία ενδέχεται να υπονομεύσει τα ίδια τα χαρακτηριστικά που καθιστούν το Ζαγόρι μοναδικό (Mowforth & Munt, 2016).

Παράλληλα, καταγράφεται έντονα ο προβληματισμός για την αύξηση του κόστους ζωής και την περιορισμένη διάχυση των οικονομικών ωφελειών στην τοπική κοινωνία (Richards & Hall, 2000). Η ανάπτυξη φαίνεται, σε αρκετές περιπτώσεις, να ευνοεί συγκεκριμένες τουριστικές δραστηριότητες ή περιοχές, χωρίς να δημιουργεί σταθερές και μακροπρόθεσμες επαγγελματικές ευκαιρίες για τους μόνιμους κατοίκους. Το γεγονός αυτό συνδέεται άμεσα με το διαχρονικό πρόβλημα της δημογραφικής συρρίκνωσης, καθώς η έλλειψη θέσεων εργασίας και βασικών υπηρεσιών δυσχεραίνει την παραμονή και την επιστροφή του πληθυσμού, ιδιαίτερα των νέων (Tosun, 2000).

Ιδιαίτερης σημασίας είναι και η αίσθηση αποξένωσης των κατοίκων από τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, όπως αποτυπώνεται στην άποψη ότι «αποφασίζουν κυρίως οι φορείς». Η αίσθηση περιορισμένης συμμετοχής ενέχει σοβαρούς κινδύνους, όπως η μειωμένη κοινωνική αποδοχή των αναπτυξιακών πολιτικών, η ενίσχυση συγκρούσεων μεταξύ προστασίας και ανάπτυξης και η μετατροπή της διαχείρισης της περιοχής σε μια διαδικασία τυπικής συμμόρφωσης με θεσμικούς κανόνες, χωρίς ουσιαστική κοινωνική στήριξη (Bramwell & Lane, 2011; Timothy, 2011). Σε περιοχές UNESCO, η απουσία συμμετοχικής διακυβέρνησης μπορεί να οδηγήσει σε μια συμβολική εφαρμογή των αρχών βιωσιμότητας, αποδυναμώνοντας τον πραγματικό τους αντίκτυπο (Hall & Boyd, 2005).

Οι συχνές αναφορές σε εκφράσεις όπως «μόνο λόγια» ή «καμία ουσιαστική αλλαγή» υποδηλώνουν ένα εμφανές χάσμα μεταξύ θεσμικής αναγνώρισης και τοπικής εμπειρίας. Η UNESCO δεν απορρίπτεται από τους συμμετέχοντες αντίθετα, αντιμετωπίζεται ως ένα πλαίσιο δυνατοτήτων και ευθύνης. Ωστόσο, υπογραμμίζεται ο κίνδυνος μιας επιφανειακής αξιοποίησης της αναγνώρισης, όταν αυτή εξαντλείται στην προβολή και την αύξηση της επισκεψιμότητας, χωρίς παράλληλη ενίσχυση της τοπικής κοινωνίας, της παραγωγικής βάσης και των μηχανισμών προστασίας (Bramwell & Lane, 2011; Buckley, 2012).

Η έντονη έμφαση που δίνεται στις υποδομές και στις ήπιες και εναλλακτικές μορφές τουρισμού αποκαλύπτει τη σαφή πρόθεση των συμμετεχόντων για ένα διαφορετικό αναπτυξιακό πρότυπο. Οι απαντήσεις δεν αντιτίθενται με την τουριστική ανάπτυξη, αλλά διεκδικούν τη μετάβαση σε ένα ποιοτικό, πολυδιάστατο και κοινωνικά ενσωματωμένο μοντέλο, το οποίο θα συνδέει αρμονικά τον τουρισμό με την τοπική παραγωγή, τον πολιτισμό και την καθημερινή ζωή των κατοίκων (Richards & Hall, 2000; Weaver, 2006).

Συνολικά, τα αποτελέσματα των Ερωτήσεων 13–20 συγκλίνουν στο ότι η ένταξη των Ζαγορίων στον κατάλογο της UNESCO μπορεί να συμβάλει στη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα της περιοχής μόνο υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Η διεθνής αναγνώριση δεν αντιμετωπίζεται ως αυτοσκοπός, αλλά ως ένα εργαλείο που απαιτεί στρατηγικό σχεδιασμό, αποτελεσματική διαχείριση, έλεγχο της τουριστικής δραστηριότητας και ενεργή συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας (Bramwell & Lane, 2011; Timothy, 2011; UNESCO, 2019).

Το βασικό διακύβευμα για το μέλλον των Ζαγορίων δεν εντοπίζεται στην απλή αύξηση της τουριστικής επισκεψιμότητας, αλλά στη μετατροπή της διεθνούς αναγνωρισιμότητας σε βιώσιμη, συμμετοχική και πολυτομεακή ανάπτυξη, με επίκεντρο τους μόνιμους κατοίκους και την προστασία του μοναδικού φυσικού και πολιτισμικού αποθέματος της περιοχής (Hall & Boyd, 2005; Mowforth & Munt, 2016).

5. Συμπεράσματα και Προτάσεις

5.1 Συνοπτική αποτίμηση των ευρημάτων

Η παρούσα εργασία ανέδειξε ότι η ένταξη των Ζαγορίων στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO συνιστά ένα γεγονός υψηλής στρατηγικής σημασίας για την αναπτυξιακή πορεία της περιοχής, το οποίο εκτείνεται πέρα από την τουριστική προβολή και αφορά τη κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική δυναμική της περιοχής. Η διεθνής αυτή αναγνώριση ενισχύει τη φήμη και την ελκυστικότητα των Ζαγορίων ως πολιτιστικού προορισμού, δημιουργώντας νέες δυνατότητες τουριστικής ανάπτυξης, αλλά ταυτόχρονα αυξάνει τις απαιτήσεις για προστασία, διαχείριση και διατήρηση της αυθεντικότητας του πολιτιστικού τοπίου (UNESCO, 2019).

Η διαχείριση των πολιτιστικών τοπίων της Παγκόσμιας Κληρονομιάς βασίζεται σε ένα σύνολο θεμελιωδών αρχών που συνδέουν άρρηκτα τον άνθρωπο, το περιβάλλον και την πολιτιστική κληρονομιά (UNESCO, 2005; Phillips, 2002). Κεντρικό ρόλο διαδραματίζουν οι τοπικές κοινότητες και οι εμπλεκόμενοι φορείς, των οποίων η ενεργός συμμετοχή, η διαφάνεια και η συνεργατική διακυβέρνηση αποτελούν προϋποθέσεις για την αποτελεσματική και βιώσιμη διαχείριση (Brown, Mitchell & Beresford, 2005). Η αξία των πολιτιστικών τοπίων απορρέει από τη δυναμική αλληλεπίδραση ανθρώπου και φύσης, γεγονός που καθιστά αναγκαία μια προσέγγιση που δεν επιδιώκει τη στατικότητα, αλλά την καθοδήγηση της αλλαγής με τρόπο που διασφαλίζει την αυθεντικότητα και την ακεραιότητά τους (Rössler & Mitchell, 2003).

Παράλληλα, η ένταξη των πολιτιστικών τοπίων σε ένα ευρύτερο χωρικό και οικολογικό πλαίσιο ενισχύει τη μακροπρόθεσμη προστασία και τον πολυεπίπεδο σχεδιασμό (Lockwood, Worboys & Kothari, 2006). Τέλος, η ορθή διαχείριση μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός βιώσιμης τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης, συμβάλλοντας στη βελτίωση της ποιότητας ζωής και στη δημιουργία ανθεκτικών κοινωνικών και οικονομικών δομών (UNESCO, 2005; Phillips, 2002).

Τα αποτελέσματα της έρευνας καταδεικνύουν ότι η τουριστική ανάπτυξη σε περιοχές πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως τα Ζαγόρια, δεν μπορεί να βασίζεται αποκλειστικά στην αύξηση των επισκεπτών ή των τουριστικών εσόδων. Αντιθέτως, απαιτείται μια προσέγγιση βιώσιμης ανάπτυξης, η οποία λαμβάνει υπόψη τις κοινωνικές δομές, τη φέρουσα ικανότητα της περιοχής, την προστασία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων και τη μακροπρόθεσμη

ευημερία των τοπικών κοινοτήτων. (Hall, 2019· Weaver, 2006). Η εμπειρία από άλλους προορισμούς UNESCO αναδεικνύει τον κίνδυνο υπερτουρισμού, κοινωνικών πιέσεων και αλλοίωσης της τοπικής ταυτότητας, όταν απουσιάζει ένας σαφής στρατηγικός σχεδιασμός (UNESCO, 2021).

Η σύγχρονη συζήτηση γύρω από τη βιωσιμότητα στον τουρισμό αναδεικνύει όλο και περισσότερο τη σημασία της *πολιτιστικής βιωσιμότητας* ως διακριτού αλλά αλληλένδετου πυλώνα της αειφόρου ανάπτυξης. Σύμφωνα με τους Zhang et al. (2025), η πολιτιστική βιωσιμότητα στη φιλοξενία και τον τουρισμό δεν περιορίζεται στη διατήρηση υλικών πολιτιστικών πόρων, αλλά περιλαμβάνει τη διαφύλαξη αξιών, ταυτοτήτων, τοπικών αφηγήσεων και κοινωνικών πρακτικών, μέσα από ένα ολιστικό πλαίσιο διακυβέρνησης και συμμετοχής των τοπικών κοινοτήτων. Ιδιαίτερη σημασία αναδείχθηκε στον ρόλο του ανθρώπινου δυναμικού και των επαγγελματιών του τουρισμού ως καθοριστικού παράγοντα για την επιτυχία ή την αποτυχία των πολιτικών βιώσιμης ανάπτυξης. Οι επαγγελματίες στα Ζαγόρια λειτουργούν όχι μόνο ως πάροχοι υπηρεσιών φιλοξενίας, αλλά και ως άτυποι διαχειριστές και ερμηνευτές της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η ποιότητα της εκπαίδευσης, η γνώση των αρχών της UNESCO, η κατανόηση της τοπικής ιστορίας και η ανάπτυξη ψηφιακών και πράσινων δεξιοτήτων επηρεάζουν άμεσα την αυθεντικότητα της τουριστικής εμπειρίας και τη συνολική εικόνα του προορισμού. (UNWTO, 2018).

5.2 Στρατηγικές κατευθύνσεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη των Ζαγορίων

Με βάση τα προηγούμενα συμπεράσματα, οι στρατηγικές κατευθύνσεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη των Ζαγορίων οφείλουν να ευθυγραμμίζονται με τις κατευθυντήριες γραμμές της UNESCO και τις διεθνείς αρχές βιώσιμου τουρισμού. Κεντρικός άξονας του στρατηγικού σχεδιασμού αποτελεί η διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ τουριστικής ανάπτυξης και προστασίας της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, προκειμένου να διασφαλίζεται η μακροπρόθεσμη διατήρηση της εξαιρετικής οικουμενικής αξίας του πολιτιστικού τοπίου (UNESCO, 2019).

Βασική στρατηγική κατεύθυνση συνιστά η μετάβαση από ποσοτικά σε ποιοτικά χαρακτηριστικά ανάπτυξης. Η έμφαση μετατοπίζεται στη βελτίωση της ποιότητας της τουριστικής εμπειρίας, στην προσέλκυση επισκεπτών με αυξημένο ενδιαφέρον για τον πολιτισμό και το φυσικό περιβάλλον, καθώς και στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου,

αντί της ανεξέλεγκτης αύξησης των τουριστικών ροών (Weaver, 2006). Η προσέγγιση αυτή συμβάλλει ουσιαστικά στη μείωση των πιέσεων στη φέρουσα ικανότητα της περιοχής και στη διατήρηση της ποιότητας ζωής των μόνιμων κατοίκων.

Δεύτερη στρατηγική κατεύθυνση αποτελεί η ενεργός συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στον τουριστικό σχεδιασμό και στη λήψη αποφάσεων. Η βιώσιμη ανάπτυξη προϋποθέτει κοινωνική συναίνεση, ενίσχυση της τοπικής ιδιοκτησίας του τουριστικού προϊόντος και ενεργό ρόλο των κατοίκων στη διαχείριση και ανάδειξη των πολιτιστικών πόρων (Hall, 2019). Στην περίπτωση των Ζαγορίων, η διατήρηση των άυλων πολιτιστικών στοιχείων, των τοπικών πρακτικών και της πολιτιστικής αυθεντικότητας εξαρτάται άμεσα από τη συνεχή εμπλοκή της τοπικής κοινότητας.

Ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο της βιώσιμης διαχείρισης των πολιτιστικών τοπίων και των Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς έχει η στρατηγική της πληροφόρησης των επισκεπτών. Η αποτελεσματική πληροφόρηση λειτουργεί τόσο ως εργαλείο προστασίας του τόπου όσο και ως μηχανισμός ενίσχυσης της οικονομικής βιωσιμότητας μέσω του τουρισμού. Η διαχείριση της πληροφόρησης μπορεί να οργανωθεί σε τρία διακριτά αλλά αλληλένδετα επίπεδα:

- α) εκτός του τόπου, μέσω ιστοσελίδων, ψηφιακού και έντυπου υλικού, άρθρων και στοχευμένης προβολής, με στόχο την προσέλκυση επισκεπτών και την ενίσχυση της πολιτικής και οικονομικής υποστήριξης (UNESCO, 2005),
- β) στην είσοδο στον τόπο ή στην επίσκεψη του τόπου μέσω κέντρων επισκεπτών ή σημείων πληροφόρησης που παρέχουν βασικό προσανατολισμό και ερμηνεία των αξιών του πολιτιστικού τοπίου (Phillips, 2002), και
- γ) επί τόπου, με τη χρήση ξεναγήσεων, σήμανσης, φυλλαδίων και ήπιων ψηφιακών εφαρμογών, σχεδιασμένων με σεβασμό στην οπτική και περιβαλλοντική αρμονία του χώρου (Rössler & Mitchell, 2005).

Η ορθά σχεδιασμένη πληροφόρηση μπορεί να ενισχύσει τα τουριστικά έσοδα τόσο άμεσα, μέσω εισιτηρίων, ξεναγήσεων και οργανωμένων εμπειριών, όσο και έμμεσα, μέσω της προώθησης τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών, όπως ο αγροτουρισμός, ο οινοτουρισμός, η τοπική γαστρονομία και τα παραδοσιακά προϊόντα (McNeely, 2000· UNESCO, 2005). Με τον τρόπο αυτό, η στρατηγική πληροφόρησης συνδέεται άμεσα με τις στρατηγικές χρηματοδότησης των πολιτιστικών τοπίων και ενισχύει την κοινωνική συμμετοχή και την οικονομική ανθεκτικότητα των τοπικών κοινοτήτων (Pedersen, 2001)

Η βιώσιμη διαχείριση των πολιτιστικών τοπίων προϋποθέτει ισχυρά και ανθεκτικά οικονομικά θεμέλια. Οι τοπικές κοινωνίες χρειάζονται βιώσιμα μέσα διαβίωσης, ενώ η ιδιωτική επένδυση μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά προς τη δημόσια χρηματοδότηση (McNeely, 2000). Αν και οι προστατευόμενες περιοχές θεωρούνται δημόσιο αγαθό και παραδοσιακά χρηματοδοτούνται από το κράτος, η περιορισμένη διαθεσιμότητα δημόσιων πόρων καθιστά αναγκαία την ανάπτυξη εναλλακτικών και συμπληρωματικών στρατηγικών χρηματοδότησης (UNESCO, 2005).

5.2.1 Βιώσιμη ανάπτυξη

Η κάλυψη των δαπανών διαχείρισης των πολιτιστικών τοπίων μπορεί να προκύψει τόσο από άμεσους όσο και από έμμεσους οικονομικούς πόρους (Phillips, 2002). Οι άμεσοι πόροι συνδέονται με παραδοσιακές δραστηριότητες, όπως η γεωργία, η δασοκομία και η κτηνοτροφία, οι οποίες διαμόρφωσαν ιστορικά το πολιτιστικό τοπίο και συμβάλλουν στη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας (Brown, Mitchell & Beresford, 2005). Οι έμμεσοι πόροι προέρχονται κυρίως από τον τουρισμό, ο οποίος μπορεί να ενισχύσει την τοπική οικονομία, εφόσον σχεδιάζεται με τρόπο που δεν υπονομεύει την εξαιρετική οικουμενική αξία του τόπου (UNESCO, 2005).

5.2.2 Ποιότητα και προστιθέμενη αξία των προϊόντων

Κεντρική αρχή της βιώσιμης χρηματοδότησης αποτελεί η επιδίωξη ποιότητας αντί ποσότητας (McNeely, 2000). Η αναβίωση παραδοσιακών προϊόντων, η χρήση σύγχρονων και φιλικών προς το περιβάλλον τεχνικών παραγωγής και η ανάπτυξη νέων αγροτουριστικών δραστηριοτήτων προσδίδουν προστιθέμενη αξία, ενισχύοντας την ανταγωνιστικότητα της περιοχής σε εξειδικευμένες αγορές (Lu Zhang et al., 2025).

5.2.3 Σύνδεση προϊόντος και τόπου

Η εμπορική προώθηση των τοπικών προϊόντων συνδέει άμεσα την οικονομική δραστηριότητα με την πολιτιστική ταυτότητα του τόπου. Μέσω άμεσων πωλήσεων, σήμανσης προέλευσης και δημιουργίας τοπικών εμπορικών σημάτων, τα προϊόντα λειτουργούν ως φορείς πολιτισμικού νοήματος και ενισχύουν τη μακροπρόθεσμη οικονομική βιωσιμότητα (Phillips, 2002).

5.2.4 Τουριστικά προϊόντα και εμπειρία

Τα τουριστικά προϊόντα οφείλουν να ενσωματώνουν τις αξίες του πολιτιστικού τοπίου, μέσω επισκέψιμων χώρων, μουσείων, μονοπατιών ερμηνείας και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων. Ειδικές υπηρεσίες, όπως παραδοσιακές χειροτεχνίες, συμβάλλουν τόσο στη διατήρηση των τοπικών τεχνών όσο και στην οικονομική ενίσχυση της περιοχής (UNESCO, 2005· Lu Zhang et al., 2025).

5.2.5 Συνδυασμός γεωργίας και τουρισμού

Ο συνδυασμός γεωργικής παραγωγής και τουρισμού, μέσω αγροτουρισμού και οινοτουρισμού, δημιουργεί δεσμούς μεταξύ επισκεπτών και τοπικών παραγωγών, ενισχύοντας την κοινωνική συνοχή και τη βιωσιμότητα του πολιτιστικού τοπίου (Brown et al., 2005).

5.2.6 Γαστρονομική κληρονομιά

Η προώθηση της γαστρονομικής κληρονομιάς, μέσω πρωτοβουλιών όπως το Slow Food και το European Culinary Heritage Network, λειτουργεί ως μοχλός περιφερειακής ανάπτυξης και ενισχύει την πολιτιστική αυθεντικότητα και την τοπική οικονομία (Lu Zhang et al., 2025).

Το πλαίσιο των Zhang et al. (2025) υπογραμμίζει ότι η πολιτιστική βιωσιμότητα επιτυγχάνεται μόνο όταν ο τουριστικός σχεδιασμός ενσωματώνει ισόρροπα την οικονομική αποδοτικότητα, την κοινωνική συνοχή και τη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας. Στο πλαίσιο αυτό, στρατηγική προτεραιότητα αποτελεί η επένδυση στην τουριστική εκπαίδευση, στη συνεχή αναβάθμιση δεξιοτήτων και στην αξιοποίηση της ψηφιακής τεχνολογίας. Ψηφιακές εφαρμογές, έξυπνη διαχείριση επισκεπτών και χρήση δεικτών βιωσιμότητας ενισχύουν την εμπειρία των επισκεπτών και συμβάλλουν στη μακροπρόθεσμη προστασία του πολιτιστικού τοπίου των Ζαγοριών (UNESCO, 2021· Μοσχοπουλίδου, 2026).

5.3 Προτάσεις πολιτικής και πρακτικές εφαρμογές για τη βιώσιμη ανάπτυξη των Ζαγοριών

Με βάση τις στρατηγικές κατευθύνσεις που αναλύθηκαν στην προηγούμενη ενότητα, διατυπώνονται συγκεκριμένες προτάσεις πολιτικής και πρακτικές εφαρμογές για τη βιώσιμη ανάπτυξη των Ζαγοριών, στο πλαίσιο της ιδιότητάς τους ως πολιτιστικού τοπίου Παγκόσμιας

Κληρονομιάς της UNESCO. Κεντρική επιδίωξη αποτελεί η διαμόρφωση ενός μοντέλου τουριστικής ανάπτυξης, το οποίο θα διασφαλίζει την προστασία της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, την κοινωνική συνοχή και τη μακροπρόθεσμη οικονομική βιωσιμότητα της περιοχής (UNESCO, 2019).

Αργός Τουρισμός

Τα τελευταία χρόνια άρχισαν να καταγράφονται σημαντικές αλλαγές στην τουριστική ζήτηση καθώς οι «ώριμες» και «έμπειρες» αγορές επιθυμούν κάτι διαφορετικό. Οι έμπειροι τουρίστες επιθυμούν περισσότερη ποιότητα στον τουρισμό σε σχέση με το παρελθόν. Αναζητούν κυρίως οι νέοι να είναι περισσότερο ανεξάρτητοι, με νέες και πολύτιμες εμπειρίες, ειδικά προϊόντα και νέους προορισμούς. Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού περιλαμβάνουν νέα τουριστικά προϊόντα και χαρακτηρίζονται από μια εξειδίκευση που πηγάζει τόσο από τις ιδιαιτερότητες της προσφοράς όσο και από τις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις της ζήτησης. Τα κίνητρα των ταξιδιωτών εκδηλώνονται στον τόπο υποδοχής, αφορώντας τόσο το τουριστικό πακέτο όσο και τις προσφερόμενες δραστηριότητες. Ο εναλλακτικός τουρισμός προϋποθέτει έναν πιο αυτόνομο ταξιδιώτη, ο οποίος απολαμβάνει μεγαλύτερη ελευθερία στην οργάνωση και ενεργή συμμετοχή στην εμπειρία του. Παράλληλα, οι ταξιδιώτες αυτοί επιδεικνύουν σεβασμό στις τοπικές κοινωνίες και τα ιδιαίτερα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά, επιδιώκοντας την άμεση επικοινωνία με τους κατοίκους και την ουσιαστική γνωριμία με το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον

Ο «αργός τουρισμός» είναι από τις νέες τάσεις στον χώρο του τουρισμού. Η τάση αυτή αναδύθηκε από την τάση του «αργού κινήματος» και χαρακτηρίζεται από την φιλοσοφία «αργού φαγητού» αλλά και την γενικότερη φιλοσοφία των «αργών πόλεων» που γεννήθηκε το 1999 από τον Paolo Saturnini από την περιοχή της Τοσκάνης. Το κίνημα ξεκίνησε ως απάντηση στην έλλειψη χρόνου και το στρες που χαρακτηρίζουν τις σύγχρονες κοινωνίες. Οι πιέσεις που δέχονται οι άνθρωποι από την ταχύτητα των ρυθμών της σύγχρονης ζωής, την έλλειψη του χρόνου, το στρες, καθώς και έλλειψη επικοινωνίας και ουσίας. Για να μπορέσει ένα άτομο να ανταποκριθεί στις οικογενειακές, κοινωνικές, οικονομικές και επαγγελματικές του υποχρεώσεις αντιμετωπίζει προβλήματα στην υγεία του και δεν αισθάνεται την ευεξία. Το αργό κίνημα έδωσε απαντήσεις στα υπαρξιακά προβλήματα αλλά και στην επανασύνδεση του ανθρώπου με την οικογένεια, τους φίλους, την κοινότητα μέσω του φαγητού, του ποτού και της ουσιαστικής ζωής. Ο αργός τουρισμός πληροί δυο θεμελιώδης αρχές : την άνεση του χρόνου και τη σύνδεση τον συγκεκριμένο τόπο. Η άνεση του χρόνου με την έννοια της

χαλάρωσης σημαίνει αλλαγή στις καθημερινές συνήθειες και στον τρόπο διαχείρισης του χρόνου, με σκοπό την κατανόηση του φυσικού περιβάλλοντος αλλά να γίνεται αντιληπτό και από τις πέντε αισθήσεις. Το σημαντικότερο είναι η αρμονική συμβίωση με τους κατοίκους, την κατανόηση του τοπικού πολιτισμού και την μοναδικότητάς του. Αλλάζοντας ο επισκέπτης ενός τόπου την τουριστική του αντίληψη δηλαδή να θέλει να γνωρίσει τον τόπο που επισκέπτεται, να δει τον προορισμό. Οι πυλώνες του αργού τουρισμού είναι να κάνεις πράγματα στην σωστή ταχύτητα, δεύτερον να αλλάξει η συμπεριφορά όσον αφορά την ταχύτητα και τρίτον στην αναζήτηση της ποιότητας έναντι της ποσότητας. Σε πολλές πόλεις αργού τουρισμού υποστήριξαν ότι οι τουρίστες αργού τουρισμού να αποφεύγουν την χρήση αυτοκινήτων και των αεροπλάνων ως μέσω μεταφοράς ώστε να μειωθεί το οικολογικό τους υποτύπωμα αλλά και οι εκπομπές του διοξειδίου του άνθρακα. (Moira, et al, 2017)

Στα Ζαγόρια η υιοθέτηση του κινήματος του αργού τουρισμού και η ένταξη στο δίκτυο πολλών αργού τουρισμού, θα επιτρέψει την επιβράδυνση του ρυθμού της τουριστικής μετακίνησης καθώς και την ανακάλυψη τους εαυτού μας φυσιολογικά και ψυχολογικά. Αυτό έχει να κάνει με το χαμηλό ενεργειακό υποτύπωμα τόσο στην υπομονή όσο και στην ηρεμία του μυαλού, στην απόλαυση των βαθύτερων εμπειριών, τη βελτίωση και κατανόηση και την γνωριμία με τον πολιτισμό και στον τόπο υποδοχής. Συνιστώσες στον αργό τουρισμό είναι η παραμονή στον τόπο τουλάχιστον μια εβδομάδα, αλλά και την επίσκεψη σε περιοχές κοντινές και γνωριμία με τα τοπικά αξιοθέατα. (Τσάτρας, Λύτρας, 2017)

Η περιοχή του Ζαγορίου ευνοεί την υιοθέτηση του αργού τουρισμού ως εναλλακτική μορφή που εστιάζει στην άνεση του χρόνου, στη σύνδεση με τον τόπο και στην ποιότητα της εμπειρίας έναντι της ποσότητας, και μπορεί να αποτελέσει στρατηγικό εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης για την περιοχή. Με την παραμονή του επισκέπτη για μια εβδομάδα στον τόπο θα έχει την δυνατότητα να αναπτύξει μια ουσιαστική σχέση με το περιβάλλον και την τοπική κοινωνία, μέσω της πεζοπορίας, της γαστρονομίας, τον πολιτισμό. Επίσης ο αργός τουρισμός δίνει έμφαση στην αυθεντικότητα και στη σύνδεση με την τοπική παραγωγή καθώς ο επισκέπτης διαμένει σε παραδοσιακούς ξενώνες, καταναλώνει παραδοσιακά εδέσματα, και μπορεί να συμμετέχει σε εργαστήρια τοπικής γαστρονομίας και χειροτεχνίας. Η φιλοσοφία του αργού τουρισμού προκρίνει τη μείωση της εξάρτησης από ενεργοβόρα μέσα μεταφοράς. Στα Ζαγόρια μπορεί να προωθηθούν οι πεζοπορικές διασυνδέσεις μεταξύ χωριών, ο περιορισμός της κυκλοφορίας οχημάτων εντός παραδοσιακών οικισμών, και η μετακίνηση με χαμηλών εκπομπών αυτοκίνητα όπως ηλεκτρικά Mini bus για βασικές συνδέσεις μεταξύ των χωριών. Η βιωσιμότητα διασφαλίζεται όταν ο επισκέπτης δεν

λειτουργεί ως παθητικός καταναλωτής τοπίου, αλλά ως ενεργός συμμετέχων που αναπτύσσει περιβαλλοντική και πολιτισμική ευαισθησία. Ο αργός τουρισμός προϋποθέτει ουσιαστική αλληλεπίδραση επισκεπτών και κατοίκων. Η βιωσιμότητα των Ζαγορίων ενισχύεται όταν, οι τοπικές κοινότητες συμμετέχουν στον σχεδιασμό τουριστικών δραστηριοτήτων, γίνονται πολιτιστικές εκδηλώσεις με συμμετοχικό χαρακτήρα και των επισκεπτών και δημιουργούνται μικρές ομάδες δραστηριοτήτων αντί για μαζικές ξεναγήσεις

Στόχοι και άξονες δράσεων

Οι προτεινόμενες πολιτικές και δράσεις εντάσσονται σε ένα ευρύ πλαίσιο στόχων, όπως αυτό περιγράφεται στο Παράρτημα 1 του Σχεδίου Διαχείρισης (Πίνακας Δράσεων). Συγκεκριμένα, οι δράσεις αποσκοπούν στους ακόλουθους εννέα βασικούς στόχους:

1. Διατήρηση της υλικής (απτής) πολιτιστικής κληρονομιάς.
2. Βιώσιμη χρήση και ανάπτυξη της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς.
3. Προστασία από φυσικούς κινδύνους και προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή.
4. Διατήρηση και μετάδοση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς στις μελλοντικές γενιές.
5. Διατήρηση του παραδοσιακού χαρακτήρα και της οπτικής ακεραιότητας του δομημένου περιβάλλοντος.
6. Αύξηση της διάρκειας παραμονής των επισκεπτών και ενίσχυση της τουριστικής ελκυστικότητας για την αντιμετώπιση της εποχικότητας.
7. Καλλιέργεια της συνείδησης των κατοίκων σχετικά με τις αξίες του πολιτιστικού τοπίου και ενίσχυση της προβολής του σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο.
8. Διατήρηση των φυσικών αξιών του περιβάλλοντος για τις μελλοντικές γενιές.
9. Αειφόρος ανάπτυξη με ανάκαμψη της πρωτογενούς παραγωγής, δημιουργία ποιοτικών τοπικών προϊόντων και σύνδεσή τους με τον τριτογενή τομέα.

Πλαίσιο διακυβέρνησης και υλοποίησης

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, ο Δήμος Ζαγορίου προτείνεται ως κύριος φορέας για την υλοποίηση του Σχεδίου Διαχείρισης. Στο πλαίσιο αυτό, προβλέπεται η δημιουργία Ανεξάρτητης Διεύθυνσης Διαχείρισης Πολιτιστικού Τοπίου, η οποία θα στελεχωθεί είτε από υφιστάμενο προσωπικό του Δήμου είτε από εξειδικευμένο επιστημονικό δυναμικό. Σε επίπεδο διακυβέρνησης και συντονισμού, η Διεύθυνση θα υποστηρίζεται από την Επιτροπή Διατήρησης και Προβολής του Πολιτιστικού Τοπίου, στην οποία θα συμμετέχουν εκπρόσωποι βασικών εμπλεκόμενων φορέων, όπως ο Δήμος Ζαγορίου, η Περιφέρεια

Ηπείρου, το Υπουργείο Πολιτισμού, η Δασική Υπηρεσία, ο Φορέας Διαχείρισης του Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου, ο Αναπτυξιακός Οργανισμός EPIRUS S.A., καθώς και εκπρόσωποι πολιτιστικών συλλόγων και παραγωγικών οργανώσεων.

Η Επιτροπή θα είναι υπεύθυνη για τον συντονισμό των δράσεων, την υποστήριξη του Δήμου σε θέματα διαχείρισης και την αξιολόγηση των φάσεων υλοποίησης του Σχεδίου Διαχείρισης. Η λειτουργία της θα είναι ανεξάρτητη από το Δημοτικό Συμβούλιο, το οποίο θα λαμβάνει υπόψη τις εισηγήσεις της για τη λήψη αποφάσεων. Η τεχνική υποστήριξη της υλοποίησης θα παρέχεται από τον Αναπτυξιακό Οργανισμό EPIRUS S.A., ενώ οι επιμέρους δράσεις θα υλοποιούνται είτε από τον ίδιο είτε από άλλους δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς. Το χρονοδιάγραμμα των δράσεων διακρίνεται σε συνεχείς ή επαναλαμβανόμενες δράσεις, μεσοπρόθεσμες δράσεις τριετούς ορίζοντα και μακροπρόθεσμες δράσεις εξαετούς ορίζοντα, διασφαλίζοντας την προσαρμοστικότητα και τη σταδιακή υλοποίηση του Σχεδίου.

Συνοψίζοντας, οι προτάσεις πολιτικής και οι πρακτικές εφαρμογές που παρουσιάζονται αποσκοπούν στη διαμόρφωση ενός βιώσιμου και ανθεκτικού μοντέλου ανάπτυξης, το οποίο σέβεται τον ιδιαίτερο χαρακτήρα των Ζαγορίων ως μνημείου παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς και ενισχύει τη μακροπρόθεσμη ευημερία της τοπικής κοινωνίας, σύμφωνα με τις αρχές και τις κατευθυντήριες γραμμές της UNESCO.

Επίλογος

Όπως σημειώνει ο Βερτόδουλος,

«Το Ζαγόρι, μια περιοχή όπου η φύση σκόρπισε αφειδώλευτα τις χάρες της,
είναι ιδιαίτερα εύανδρα.

Άγονα και φτωχά, τα Ζαγοροχώρια έσπρωξαν τα παιδιά τους στην ξενιτιά.

Έξυπνοι, εργατικοί και φιλοπρόοδοι, οι Ζαγορίσιοι διέπρεψαν στο εξωτερικό και
αναδείχθηκαν σε λαμπρούς φορείς πολιτισμού.

Μοναδική τους φιλοδοξία ήταν να ευεργετήσουν όσο μπορούσαν πιο γενναιόδωρα την
πατρίδα τους.»

Όπως περιγράφεται στη *Ζαγορίσιων Πολιτεία* (Σκαμνέλι, 2000),

Ζαγόρι, πρώτα και πάνω απ' όλα,
ήταν ο κόσμος και ο πολιτισμός του.

Ο κόσμος εκείνος χάθηκε πια ,
μόνο τα αγνάρια που άφησε μαρτυρούν το πέρασμά του.

Τα έργα τους ήταν η ίδια τους η ψυχή.

Ποιος θα μπορούσε σήμερα να τους δώσει ζωή;

Άλλοι καιροί, άλλοι άνθρωποι τώρα

Τα λόγια αυτά αναδεικνύουν με ποιητικό τρόπο την ουσία της Ζαγορίσιας πολιτιστικής κληρονομιάς: ένα πλούσιο κοινωνικό και πολιτισμικό παρελθόν που επιβιώνει μέσα από τα ίχνη των ανθρώπων, τα κτίσματα, τα μονοπάτια και τα έργα τους. Η κοινωνική τους αφοσίωση και η δημιουργικότητα συνιστούν μια ζωντανή κληρονομιά, η οποία υπερβαίνει το υλικό επίπεδο και αποτυπώνεται στα έργα και τις πρωτοβουλίες τους. Σήμερα, η πρόκληση είναι να διατηρηθεί αυτός ο κόσμος μέσα από τη συνειδητή προστασία της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, ώστε οι μελλοντικές γενιές να βιώσουν και να εμπνευστούν από τη μοναδικότητα του Ζαγορίου.

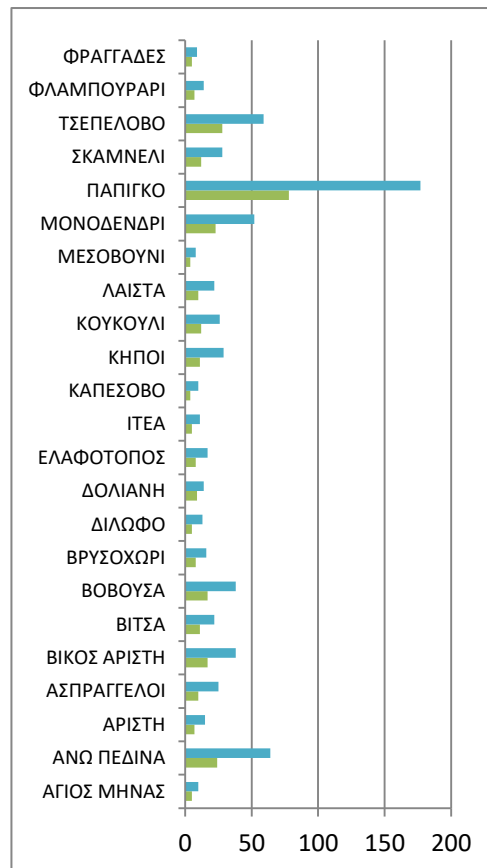
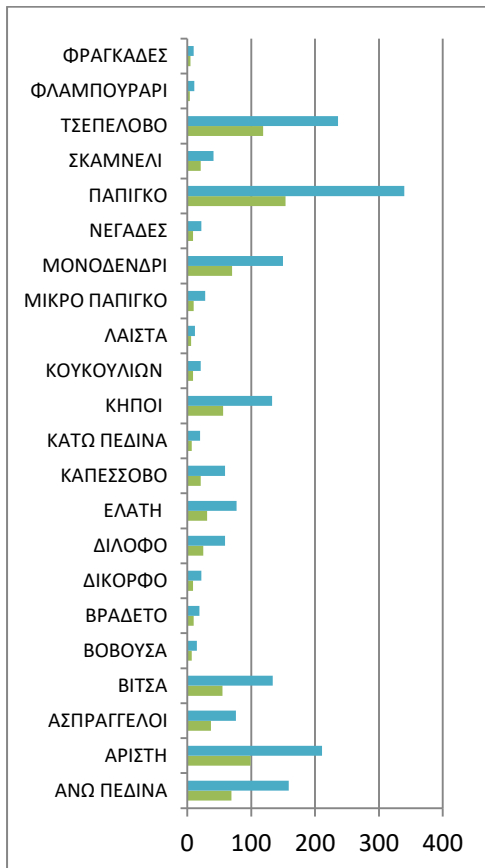
Παράρτημα 2 Κύρια και μη κύρια καταλύματα στην περιοχή του Ζαγορίου

Τα δεδομένα αντλήθηκαν από την επίσημη ιστοσελίδα του Δήμου Ζαγορίου και ειδικότερα από τη σχετική ψηφιακή ενότητα (Ζαγορίου, χ.χ.). Η επεξεργασία και ανάλυσή τους πραγματοποιήθηκε από την Τέσια Αθηνά.

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΥΡΙΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ		
ΠΕΡΙΟΧΗ	ΔΩΜΑΤΙΑ	ΚΛΙΝΕΣ
ΑΝΩ ΠΕΔΙΝΑ	10	20
ΑΡΙΣΤΗ	18	36
ΑΣΠΡΑΓΓΕΛΟΙ	10	23
ΒΙΤΣΑ	7	28
ΒΟΒΟΥΣΑ	7	15
ΒΡΑΔΕΤΟ	10	19
ΔΙΚΟΡΦΟ	4	9
ΔΙΛΟΦΟ	4	9
ΕΛΑΤΗ	12	26
ΚΑΠΕΣΣΟΒΟ	7	18
ΚΑΤΩ ΠΕΔΙΝΑ	7	20
ΚΗΠΟΙ	13	27
ΚΟΥΚΟΥΛΙΩΝ	9	21
ΛΑΙΣΤΑ	6	12
ΜΙΚΡΟ ΠΑΠΙΓΚΟ	6	19
ΜΟΝΟΔΕΝΔΡΙ	13	26
ΝΕΓΑΔΕΣ	4	9
ΠΑΠΙΓΚΟ	10	19
ΣΚΑΜΝΕΛΙ	10	16
ΤΣΕΠΕΛΟΒΟ	12	23
ΦΛΑΜΠΟΥΡΑΡΙ	4	11
ΦΡΑΓΚΑΔΕΣ	5	10
	188	416

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΜΗ ΚΥΡΙΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ			
	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΔΩΜΑΤΙΑ	ΚΛΙΝΕΣ
1	ΑΓΙΟΣ ΜΗΝΑΣ	5	10
2	ΑΝΩ ΠΕΔΙΝΑ	6	18
3	ΑΡΙΣΤΗ	5	11
4	ΑΣΠΡΑΓΓΕΛΟΙ	5	13
5	ΒΙΚΟΣ	5	10
6	ΒΙΤΣΑ	3	6
7	ΒΟΒΟΥΣΑ	10	20
8	ΒΡΥΣΟΧΩΡΙ	5	10
9	ΔΙΛΩΦΟ	5	13
10	ΔΟΛΙΑΝΗ	5	10
11	ΕΛΑΦΟΤΟΠΟΣ	5	11
12	ΙΤΕΑ	5	11
13	ΚΑΠΕΣΣΟΒΟ	4	10
14	ΚΗΠΟΙ	7	19
15	ΚΟΥΚΟΥΛΙ	2	4
16	ΛΑΙΣΤΑ	5	12
17	ΜΕΣΟΒΟΥΝΙ	4	8
18	ΜΟΝΟΔΕΝΔΡΙ	5	12
19	ΠΑΠΙΓΚΟ	12	24
20	ΣΚΑΜΝΕΛΙ	4	10
21	ΤΣΕΠΕΛΟΒΟ	5	10
22	ΦΛΑΜΠΟΥΡΑΡΙ	7	14
23	ΦΡΑΓΓΑΔΕΣ	5	9
		124	275

Παράρτημα 3 Σχεδιάγραμμα από τα κύρια και μη καταλύματα της περιοχής του Ζαγορίου

Παράρτημα 4 Πανηγύρια

A/A	Νέα ονομασία	Παλιά ονομασία	Υψόμετρο (μ.)	Πληθυσμός 2011	Πανηγύρι
1	Άγιος Μηνάς	—	640	19	Ευαγγελισμός της Θεοτόκου, 25 Μαρτίου
2	Ανθρακίτης	Καμινιά	730	70	Αγία Παρασκευή, 26 Ιουλίου
3	Άνω Πεδινά	Πάνω Σουδενά	960	144	Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, 24 Αυγούστου
4	Αρίστη	Αρτισίστα	650	128	Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος, 29 Αυγούστου
5	Ασπράγγελοι	Ντοβρά	990	165	Κοίμηση της Θεοτόκου, 15 Αυγούστου
6	Βίκος	Βιτικό	770	26	Κοίμηση της Θεοτόκου, 15 Αυγούστου
7	Βίτσα	Βεζήτσα	960	102	Κοίμηση της Θεοτόκου, 15 Αυγούστου
8	Βραδέτο	—	1.340	21	Γέννηση της Θεοτόκου, 8 Σεπτεμβρίου
9	Βρυσοχώρι	Λεσινίτσα	940	90	Αγία Παρασκευή, 26 Ιουλίου
10	Βαβούσα	Μπαϊάσα	1.000	115	Αγία Παρασκευή, 26 Ιουλίου
11	Γρεβενίτι	—	980	193	Κοίμηση της Θεοτόκου, 15 Αυγούστου
12	Δεμάτι	—	1.020	43	Αγία Μαρίνα, 17 Ιουλίου
13	Δικόρυφο	Τζοντίλα	1.000	33	Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος, 29 Αυγούστου
14	Δίλακο	Σέσο	—	19	Μεταμόρφωση του Σωτήρος, 6 Αυγούστου
15	Δίλοφο	Σωποτσέλι	880	24	Κοίμηση της Θεοτόκου, 15 Αυγούστου
16	Διπόταμο	Στολοβό	840	20	Κοίμηση της Θεοτόκου, 15 Αυγούστου
17	Δόλιανη	—	920	55	Προφήτης Ηλίας, 20 Ιουλίου
18	Ελάτη	Μπούλτσι	—	49	—
19	Ελατοχώρι	Τσερνέσι	1.040	71	Μεταμόρφωση του Σωτήρος, 6 Αυγούστου
20	Ελαφότοπος (+ Καλύβια)	Τσερβάρι	960	53	Εορτή του Αγίου Πνεύματος
21	Ηλιοχώρι	Ντομπρίνοβο	920	31	Προφήτης Ηλίας, 20 Ιουλίου
22	Ιτέα	—	920	133	Κοίμηση της Θεοτόκου, 15 Αυγούστου
23	Καβαλάρι	—	640	78	Εορτή του Αγίου Πνεύματος
24	Καλουτά	—	840	23	Μεταμόρφωση του Σωτήρος, 6 Αυγούστου
25	Καπέσοβο	—	1.120	51	Προφήτης Ηλίας, 20 Ιουλίου
26	Καρνές	Μογγλιόι	630	119	Απόστολοι Πέτρος και Παύλος, 29 Ιουνίου
27	Καστανάνας	Δραγάρι	1.030	30	Γέννηση της Θεοτόκου, 8 Σεπτεμβρίου
28	Κάτω Πεδινά	Κάτω Σουδενά	940	41	Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος, 29 Αυγούστου
29	Κήποι	Μπάγια	800	86	Μεταμόρφωση του Σωτήρος, 6 Αυγούστου
30	Κουκούλι	—	900	39	Κοίμηση της Θεοτόκου, 15 Αυγούστου
31	Λάιστα	—	1.020	60	Κοίμηση της Θεοτόκου, 15 Αυγούστου
32	Λεπτοκαρυά	Λιασκοβέτσι	1.000	32	Αγία Παρασκευή, 26 Ιουλίου
33	Μακρίνο	—	930	36	Κοίμηση της Θεοτόκου, 15 Αυγούστου
34	Μανάσης	—	900	26	Προφήτης Ηλίας, 20 Ιουλίου
35	Μεσοβούνι	—	680	29	Κοίμηση της Θεοτόκου, 15 Αυγούστου
36	Μηλιωτάδες	—	540	186	Γέννηση της Θεοτόκου, 8 Σεπτεμβρίου

37	Μονοδένδρι	—	1.060	129	Αγία Παρασκευή, 26 Ιουλίου
38	Νεγάδες	—	1.060	19	Εορτή του Αγίου Πνεύματος
39	Πάπιγκο	—	960	267	Μέγα Πάπιγκο: Προφήτης Ηλίας, 20 Ιουλίου / Μικρό Πάπιγκο: Γέννηση της Θεοτόκου, 8 Σεπτεμβρίου
40	Πέτρα	—	960	153	Αγία Παρασκευή, 26 Ιουλίου
41	Ποταμιά	—	500	31	—
42	Σκαμνέλι	—	1.160	95	Αγία Παρασκευή, 26 Ιουλίου
43	Τρίστενο	Δρεστενίκο	940	71	Κοίμηση της Θεοτόκου, 15 Αυγούστου
44	Τσεπέλοβο	—	730	261	Κοίμηση της Θεοτόκου, 15 Αυγούστου
45	Φλαμπουράρι	Φλόρου	1.000	70	Προφήτης Ηλίας, 20 Ιουλίου
46	Φραγκάδες	—	960	77	Κοίμηση της Θεοτόκου, 15 Αυγούστου

Παράρτημα 5 Διαδρομές

1. Διαδρομή Άνω Πεδινά - Μονοδένδρι,
2. Διαδρομή Βίκος - Μεγάλο Πάπιγκο,
3. Διαδρομή Βίτσα - Κουκούλι,
4. Διαδρομή Βραδέτο - Καπέσοβο,
5. Διαδρομή Βραδέτο - Καταφύγιο Αστράκας,
6. Διαδρομή Βραδέτο - Μπελόη,
7. Διαδρομή Γέφυρα Αρίστης - Γεφύρι Κλειδωνιάς,
8. Διαδρομή Δίκορφο - Γεφύρι Στάθη,
9. Διαδρομή Δίκορφο - Κήποι,
10. Διαδρομή Δίλοφο - Βίτσα,
11. Διαδρομή Δόλιανη - Μονή Βουτσάς,
12. Διαδρομή Ελάτη - Γεφύρι Αγίου Μηνά,
13. Διαδρομή Ελαφότοπος - Άνω Πεδινά,
14. Διαδρομή Ελαφότοπος - Βίκος,
15. Διαδρομή Ηλιοχώρι - Λάιστα,
16. Διαδρομή Καπέσοβο - Γράδιστα,
17. Διαδρομή Καπέσοβο - Μονοδένδρι,
18. Διαδρομή Καπέσοβο-Τσεπέλοβο,
19. Διαδρομή Καταφύγιο Αστράκας - Βρυσοχώρι,
20. Διαδρομή Καταφύγιο Αστράκας - Δρακόλιμνη,
21. Διαδρομή Καταφύγιο Αστράκας - Κορυφή Αστράκας,
22. Διαδρομή Καταφύγιο Αστράκας - Κορυφή Γκαμήλας,
23. Διαδρομή Κήποι - Δίλοφο,
24. Διαδρομή Κήποι - Καπέσοβο,
25. Διαδρομή Κουκούλι - Γεφύρι Κόκκορου,
26. Διαδρομή Κουκούλι - Κήποι, Διαδρομή Λάιστα - Βοβούσα,
27. Διαδρομή Μικρό Πάπιγκο - Καταφύγιο Αστράκας,
28. Διαδρομή Μονή Ρογκοβού - Βικάκι,
29. Διαδρομή Μονοδένδρι - Δίλοφο, Διάσχιση χαράδρας Βίκου (Βίκος - Μονοδένδρι).

Παράρτημα 6 Σελίδες Δημοσίευσης Ερωτηματολογίου

Η Ηπειρος σήμερα Epirus today

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100067015720160>

Βάλια Κάλντα Valia Calda

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100071141822570>

Δρακόλιμνη Τύμφης

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100023070485053>

Πίνδος

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100064567276777>

Ζαγοροχώρια

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100083148739812>

Ο Άγιος Μηνάς Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100070956227808>

Ο Ανθρακίτης Ζαγορίου σήμερα – Καμινιά

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100081300167674>

Ανω Πεδινά Ζαγορίου σήμερα – Σουδενά

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100067755235152>

Η Αρίστη Ζαγορίου σήμερα – Αρτσίστα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100068328645552>

Ασπράγγελι Ζαγορίου σήμερα – Ντοβρά

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100067779581611>

Βίκος Ζαγορίου σήμερα – Βιτσικό

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100066883415361>

Η Βίτσα Ζαγορίου σήμερα – Βεζίτσα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100079723391728>

Το Βραδέτο Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/%CE%A4%CE%BF-%CE%92%CF%81%CE%B1%CE%B4%CE%AD%CF%84%CE%BF-%CE%96%CE%B1%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CF%83%CE%AE%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%B1-908503105860499/>

Η Βωβούσα Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100067799137413>

Το Γρεβενίτι Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100067926414473>

Το Δεμάτι Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100071509816459>

Δικόρυφο Ζαγορίου σήμερα – Τζοντίλα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100076943607588>

Δίλοφο Ζαγορίου σήμερα – Σοποτσέλι

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100063823020642>

Διπτόταμο Ζαγορίου σήμερα – Στολοβό

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100068192556392>

Δόλιανη Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100077530741127>

Ελάτη Ζαγορίου σήμερα – Μπούλτση

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100079690691142>

Ελατοχώρι Ζαγορίου σήμερα – Τσερνέσι

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100069639639085>

Ελαφότοπος Ζαγορίου σήμερα – Τσερβάρι

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100072069652495>

Ηλιοχώρι Ζαγορίου σήμερα – Ντομπρίνοβο

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61573797256562>

Ιτέα Ζαγορίου σήμερα – Λιάπη

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61573856383522>

Καβαλάρι Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61585118777141>

Καλουτά Ζαγορίου σήμερα – Καλωτά

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61585493849188>

Καλουτά Ζαγορίου σήμερα – Καλωτά

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61585493849188>

Καπέσοβο Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61574421470766>

Καρυές Ζαγορίου σήμερα – Μογγλιοί

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61585183845513>

Καστανώνας Ζαγορίου σήμερα Δρογάρι

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61585428243439>

Κάτω Πεδινά Ζαγορίου σήμερα - Κάτω Σουδενά

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61585248732928>

Κήποι Ζαγορίου σήμερα – Μπάγια

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61574189246646>

Κουκούλι Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61585220474179>

Λάιστα Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61585274591663>

Λεπτοκαρυά Ζαγορίου σήμερα – Λιασκοβέτσι

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61585447805558>

Μακρίνο Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61585269854861>

Μανασσής Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61585657465852>

Μεγάλο και Μικρό Πάπιγκο Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61552985577795>

Μεσοβούνι Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61585640516625>

Μηλιωτάδες Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61585400557997>

Μονοδένδρι Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61555650166913>

Νεγάδες Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61585482006865>

Πέτρα Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61585465507785>

Ποταμιά Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61585465507785>

Σκαμνέλι Ζαγορίου σήμερα

Τρίστενο-Δρεστενίκον Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61585610940933>

Τσεπέλοβο Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61567851462104>

Φλαμπουράρι Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61585587392092>

Φραγκάδες Ζαγορίου σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=61585561233385>

Τα Γιάννενα σήμερα Ioannina today

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100068396164853>

Η Κόνιτσα σήμερα Konitsa today

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100066398294270>

Το Πωγώνι σήμερα Pogoni today

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100077121417504>

Ο Τουρισμός σήμερα

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100066853434384>

φοιτητικη ΕΠικοινωνία

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100072649171733>

Παράρτημα 7 Επιχειρήσεις που στάλθηκε το Ερωτηματολόγιο

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ	ΠΕΡΙΟΧΗ
1 5ΚΟΡΥΦΕΣ	ΜΕΓΑΛΟ ΠΑΠΙΓΚΟ
2 ALONI HOTEL	ΑΝΩ ΠΕΔΙΝΑ
3 AMMARILLISHOUSE	ΑΝΩ ΠΕΔΙΝΑ
4 Aristi Mountain Resort Hotel	ΑΡΙΣΤΗ
5 ASTRA IN	ΠΑΠΙΓΚΟ
6 GAMILA ROCKS MOUNTAIN & SPA	ΑΡΙΣΤΗ
7 GIOVALDI ART HOTEL	ΑΝΩ ΠΕΔΙΝΑ
8 HOTEL ATHINA	ΕΛΑΤΙ
9 HOTEL MANZATO	ΜΟΝΟΔΕΝΔΡΙ
10 KANAKI	ΔΡΥΜΟΣ ΒΙΚΟΥ
11 KORES BOUTIQUE & SPA	ΒΙΤΣΑ
12 MOUNTCOMAISE SUITES & SPA	ΜΟΝΟΔΕΝΔΡΙ
13 OLD ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ	ΖΑΓΟΡΙ
14 PIRRION WELLNES BOUTIQUE HOTEL	ΑΝΩ ΠΕΔΙΝΑ
15 RODIA BOUTIQUE HOTEL	ΚΗΠΟΙ
16 ΑΒΕΡΡΑΤΙΑ ΗΟΤΕΛ	ΑΡΙΣΤΗ
17 ΑΓΓΕΛΩΝ ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ	ΑΣΠΡΑΓΓΕΛΟΙ
18 ΑΔΡΑΣΤΕΙΑ	ΝΕΓΑΔΕΣ ΖΑΓΟΡΙΟΥ
19 ΑΙΘΡΙΟ	ΔΙΛΟΦΟ
20 ΑΙΟΛΙΔΕΣ	ΑΣΠΡΑΓΓΕΛΟΙ
21 ΑΛΘΑΙΑ	ΔΙΛΟΦΟ
22 ΑΜΑΝΙΤΗΣ	ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΖΑΓΟΡΙ
23 ΑΜΕΛΙΚΟ	ΑΝΩ ΠΕΔΙΚΑ
24 ΑΜΠΕΡΑΤΙΟ	ΑΡΙΣΤΗ
25 ΑΝΕΜΗ	ΚΑΤΩ ΠΕΔΙΝΑ
26 ΑΝΤΑΛΚΗ	ΜΙΚΡΟ ΠΑΠΙΓΚΟ
27 ΑΠΕΙΡΟΝ ΧΩΡΑ	ΚΑΤΩ ΠΕΔΙΝΑ
28 ΑΡΙΣΤΟΝ	ΜΕΓΑΛΟ ΠΑΠΙΓΚΟ
29 ΑΡΚΟΥΡΟΣ ΗΟΤΕΛ	ΜΟΝΟΔΕΝΔΡΙ
30 ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ	ΔΙΛΟΦΟ
31 ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΖΑΡΚΑΔΑ	ΜΟΝΟΔΕΝΔΡΙ
32 ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΚΡΑΝΑ	ΕΛΑΤΗ
33 ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΤΖΟΥΦΗ	ΚΑΠΕΣΣΟΒΟ
34 ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΤΩΝ ΚΗΠΩΝ	ΚΗΠΟΙ
35 ΑΣΤΡΑ ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ	ΤΥΜΦΗ
36 ΑΣΤΡΑΚΑ ΞΕΝΩΝΑΣ	ΜΕΓΑΛΟ ΠΑΠΙΓΚΟ
37 ΒΙΚΟΣ	ΜΟΝΟΔΕΝΔΡΙ
38 ΒΙΡΓΙΝΙΑ	ΑΣΠΡΑΓΓΕΛΟΙ
39 ΔΡΑΚΟΛΙΜΝΗ	ΤΣΕΠΕΛΟΒΟ
40 ΖΑΓΟΡΙ ΣΟΥΙΤΕΣ	ΒΙΤΣΑ
41 ΖΑΓΟΡΙ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ	ΜΟΝΟΔΕΝΔΡΙ

42	ΖΗΣΗΣ	ΑΡΙΣΤΗ
43	ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ	ΚΑΠΕΣΟΒΟ
44	ΚΑΙΤΗ	ΠΑΠΠΓΚΟ
45	ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ ΒΑΛΙΑ ΚΑΛΝΤΑ	
46	ΚΑΤΩ ΜΑΧΑΛΑΣ	ΔΙΚΟΡΦΟ
47	ΚΗΠΟΙ ΣΟΥΙΤΕΣ	ΚΗΠΟΙ
48	ΜΕΛΙΝΑ	ΚΗΠΟΙ
49	ΜΕΛΙΤΕΙΟΝ	ΑΣΠΡΑΓΓΕΛΟΙ
50	ΜΙΚΡΟ ΠΑΠΠΓΚΟ	ΠΑΠΠΓΚΟ
51	ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ	ΑΝΩ ΠΕΔΙΝΑ
52	ΜΠΑΓΙΑ	ΚΗΠΟΙ
53	ΜΠΑΛΚΟΝΙ ΖΑΓΟΡΙΟΥ	ΒΡΑΔΕΤΟ
54	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ ΝΤΟΒΡΑΣ	ΖΑΓΟΡΙ
55	ΞΕΝΩΝΑΣ ΑΡΚΕΥΘΟΣ	ΜΕΓΑΛΟ ΠΑΠΠΓΚΟ
56	ΞΕΝΩΝΑΣ ΑΥΡΑΓΟΝΙΟ	ΜΕΓΑΛΟ ΠΑΠΠΓΚΟ
57	ΞΕΝΩΝΑΣ ΑΧΝΟΥΛΑΣ	ΑΝΩ ΠΕΔΙΝΑ
58	ΞΕΝΩΝΑΣ ΓΑΙΑ	ΔΙΛΟΦΟ
59	ΞΕΝΩΝΑΣ ΚΑΛΛΙΟΠΗ	ΠΑΠΠΓΚΟ
60	ΞΕΝΩΝΑΣ ΚΕΡΑΣΙΕΣ	ΒΟΒΟΥΣΑ
61	ΞΕΝΩΝΑΣ ΠΡΙΜΟΥΛΑ	ΑΝΩ ΠΕΔΙΝΑ
62	ΞΕΝΩΝΑΣ ΡΟΚΚΑ	ΠΕΔΙΝΑ
63	ΞΕΝΩΝΑΣ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑ	ΚΟΥΚΟΥΛΙ
64	ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΟ ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ ΤΥΜΦΗΣ	ΜΕΓΑΛΟ ΠΑΠΠΓΚΟ
65	ΠΑΝΘΕΩΝ	ΠΑΠΠΓΚΟ
66	ΠΑΠΑΕΥΑΓΓΕΛΟΥ HOTEL	ΜΕΓΑΛΟ ΠΑΠΠΓΚΟ
67	ΠΑΠΠΓΚΟ TOWERS MOUNTAIN LODGE	ΜΕΓΑΛΟ ΠΑΠΠΓΚΟ
68	ΠΕΤΡΩΤΟ ΞΕΝΩΝΑΣ	ΦΡΑΓΚΑΔΕΣ
69	ΠΟΡΦΥΡΩΝ	ΑΝΩ ΠΕΔΙΝΑ
70	ΣΕΛΗΝΗ	ΒΙΤΣΑ
71	ΣΤΗΣ ΓΙΑΓΙΑΣ ΕΥΓΕΝΙΑΣ	ΒΙΤΣΑ
72	ΤΑ ΣΠΙΤΙΑ ΤΟΥ ΣΑΞΩΝΗ	ΠΑΠΠΓΚΟ
73	ΤΑΞΙΑΡΧΕΣ	ΑΡΙΣΤΗ
74	ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ	ΚΑΠΕΣΟΒΟ
75	ΤΕΧΝΗ ΔΙΑΚΟΣΜΙΣΗ - ART DECO	ΔΙΚΟΡΦΟ
76	ΤΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΗΣ	ΑΡΙΣΤΗ
77	ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΜΑΣ	ΠΑΠΠΓΚΟ
78	ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΟΡΕΣΤΗ	ΑΝΩ ΠΕΔΙΝΑ
79	ΤΟ ΤΡΙΤΟΞΟ	ΚΟΥΚΟΥΚΙ
80	ΦΡΑΤΕΛΙΑ	ΔΙΣΤΡΑΤΟ
81	ΦΥΛΙΡΑ	ΒΙΤΣΑ

ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΑ -ΜΠΑΡ

1 SALVIA RESTAURANT

ΠΕΡΙΟΧΗ

ΑΡΙΣΤΗ

2	ΣΤΑ ΡΙΖΑ	ΕΛΑΤΗ
3	ΑΡΩΜΑ ΓΛΥΚΟ	ΜΟΝΟΔΕΝΔΡΙ
4	ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟ ΤΟΥ ΜΙΧΑΛΗ	ΚΗΠΟΙ
5	ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟΝ ΠΥΡΡΕΙΟΝ	ΑΝΩ ΠΕΔΙΝΑ
6	ΚΑΝΕΛΑ ΚΑΙ ΓΑΡΥΦΑΛΛΟ	ΒΙΤΣΑ
7	ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟ	ΑΝΩ ΠΕΔΙΝΑ
8	ΣΚΑΤΖΟΧΟΪΡΟΣ	ΑΝΩ ΠΕΔΙΝΑ

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- 1 ΛΕΥΚΟΣ ΠΗΓΑΣΟΣ
- 2 ΡΑΡΙΓΟ ADVENTURE

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Το ερωτηματολόγιο απευθύνεται στους κάτοικους των Ζαγοροχωρίων και στην Ένταξη τους στην UNESCO:

Η παρούσα έρευνα, πραγματοποιείται στο πλαίσιο εκπόνησης διπλωματικής εργασίας στο μεταπτυχιακό *Στρατηγική Διοίκηση Τουριστικών Επιχειρήσεων και Προορισμών* (ΔΤΕ) του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου. Αποσκοπεί στη διερεύνηση των απόψεων των **κατοίκων των Ζαγοροχωρίων** σχετικά με την ένταξη της περιοχής στον Κατάλογο Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, τις επιπτώσεις της αναγνώρισης αυτής στην τοπική κοινωνία και τις προοπτικές *βιώσιμης ανάπτυξης*.

Η συμμετοχή είναι **ανώνυμη** και διαρκεί περίπου 7–10 λεπτά.
Σας ευχαριστούμε για τον χρόνο και τη συμβολή σας!

ΜΕΡΟΣ Α: Δημογραφικά Στοιχεία

1. Χωριό/Τόπος κατοικίας : _____

2. Φύλο:

- α) Άνδρας
- β) Γυναίκα
- γ) Άλλο/ Δεν επιθυμώ να απαντήσω

3. Ηλικιακή ομάδα :

- α) Κάτω των 25 ετών
- Β) 25-44
- Γ) 46-66
- Δ) 65 και άνω

4. Επάγγελμα

- Αγρότης / Κτηνοτρόφος
- Επαγγελματίας Τουρισμού
- Δημόσιος Υπάλληλος
- Ιδιωτικός υπάλληλος
- Συνταξιούχος
- Μαθητής
- Φοιτητής
- Οικιακά
- Άλλο :

5. Είστε κάτοικος των Ζαγοροχωρίων;

- A) Ναι

B) Όχι

6. Τύπος κατοικίας. Αν απαντήσατε ΝΑΙ είστε;:

- α) Μόνιμος κάτοικος
- β) Διαμένω εποχικά (ιδιοκτήτης εξοχικού)
- γ) Διαμένω εποχιακά (εργαζόμενος στον τουρισμό)
- δ) Άλλο

7. Γνωρίζετε ότι τα Ζαγοροχώρια έχουν ενταχθεί στον Κατάλογο Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO το 2023;

- α) Ναι (συνεχίστε στην ερώτηση 7)
- β) ΟΧΙ (συνεχίστε στην ερώτηση 8)
- γ) Έχω ακούσει για την ένταξη (συνεχίστε στην ερώτηση 7)

8. Αν απαντήσατε α) ή γ) από που ενημερωθήκατε για την αναγνώριση;

- α) Μέσο μαζικής ενημέρωσης (τηλεόραση, ραδιόφωνο, εφημερίδες)
- β) Διαδίκτυο/ Μέσα κοινωνικής δικτύωσης
- γ) Δήμος ή τοπικοί αυτοδιοικητικοί φορείς
- δ) Από γνωστούς/ φίλους/ συγγενείς
- ε) άλλο

9. Ποιος πιστεύετε ότι είναι ο κυριότερος λόγος που τα Ζαγοροχώρια εντάχθηκαν στην UNESCO;

- α) Αρχιτεκτονική / γεφύρια
- β) Φύση / Βοτανική
- γ) Πολιτιστικές Παραδόσεις
- δ) Όλα τα παραπάνω
- ε) Άλλο
- στ) δεν απαντώ/δεν γνωρίζω

10. Πόσο σημαντική θεωρείτε αυτή την αναγνώριση για τα Ζαγοροχώρια;

- α) Πολύ σημαντική
- β) Αρκετά σημαντική
- γ) Λίγο σημαντική
- δ) Καθόλου σημαντική

11. Πόσο πιστεύετε ότι η ένταξη έχει επηρεάσει ή θα επηρεάσει την : (σημειώστε με X)

	Αύξηση/βελτίωση	Μείωση/επιδείνωση		
α) τουριστική κίνηση				
β) κόστος ζωής (π.χ. ακίνητα, αγαθά)				
γ) αίσθηση υπερηφάνειας των κατοίκων				

δ) ποιότητα ζωής

12. Έχετε παρατηρήσει συγκεκριμένες αλλαγές μετά την ένταξη στην UNESCO; Αν, ναι, ποιές;

13. Πιστεύετε ότι η τουριστική ανάπτυξη στα Ζαγοροχώρια είναι βιώσιμη;

- α) Ναι, αναπτύσσεται με σεβασμό στο περιβάλλον και την παράδοση
- β) Εν μέρει, υπάρχουν θετικά και αρνητικά στοιχεία
- γ) Όχι, οδηγεί σε αλλοίωση του χαρακτήρα των χωριών
- δ) Δεν γνωρίζω / Δεν έχω άποψη.

14. Ποιοι τομείς χρειάζονται ενίσχυση για πιο βιώσιμη ανάπτυξη; (μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μια απαντήσεις).

- α) Εναλλακτικός τουρισμός (π.χ. αγροτουρισμός, οικοτουρισμός, θρησκευτικός τουρισμός)
- β) Υποδομές (δρόμοι, συγκοινωνίες, διαδίκτυο)
- γ) Περιβαλλοντική προστασία
- δ) Πολιτιστικές εκδηλώσεις και διατήρηση παραδόσεων
- ε) Εκπαίδευση και κατάρτιση των εμπλεκόμενων στον τουρισμό
- στ) Άλλο : _____

15. Πιστεύετε ότι οι κάτοικοι συμμετέχουν ενεργά στις αποφάσεις για την ανάπτυξη της περιοχής;

- α) Ναι, υπάρχει συνεργασία και συμμετοχή
- β) Εν μέρει, αλλά χρειάζεται περισσότερη ενημέρωση
- γ) Όχι αποφασίζουν κυρίως οι φορείς
- δ) Δεν γνωρίζω/δεν απαντώ

16. Με ποιόν τρόπο θα θέλατε να αξιοποιηθεί η αναγνώριση της UNESCO για την ανάπτυξη του Ζαγορίου;

- A) Προώθηση ήπιου και ποιοτικού τουρισμού
- B) Ανάδειξη τοπικών προϊόντων και επαγγελμάτων
- Γ) Προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς
- Δ) Ανάπτυξη εκπαιδευτικών και πολιτιστικών προγραμμάτων
- E) Άλλο

17. Ποιες θεωρείτε τις μεγαλύτερες προκλήσεις για το μέλλον των Ζαγοροχωρίων;

18. Πιστεύετε ότι η ένταξη στην UNESCO μπορεί να συμβάλει στη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα των Ζαγοροχωρίων;

- α) Ναι, εφόσον υπάρχει ο σωστός σχεδιασμός και διαχείριση
- β) Όχι, υπάρχει κίνδυνος υπερτουρισμού
- γ) Εν μέρει
- δ) Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ

19. Θα συμμετείχατε σε τοπικές δράσεις για την προστασία και ανάδειξη του Ζαγορίου;

- α) Ναι
- β) Ίσως
- γ) Όχι

20. Αν απαντήσατε α) ή β) Σε ποιους τύπους δράσεων θα συμμετείχατε; (μπορείτε να δώσετε περισσότερες από μια απαντήσεις)

- α) Εθελοντισμός για καθαριότητα
- β) Οργάνωση εκδηλώσεων
- γ) Συμμετοχή σε συναντήσεις φορέων
- δ) Ενημέρωση των επισκεπτών
- ε) Όλα τα παραπάνω
- στ) Άλλο

Σας ευχαριστούμε θερμά για τη συμμετοχή σας!

Η άποψή σας είναι πολύτιμη για τη διατήρηση του πολιτιστικού χαρακτήρα των Ζαγοροχωρίων και την προώθηση μιας βιώσιμης, ανθρώπινης ανάπτυξης

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Βακάλης, Θ. Χ. (2003). *Τα άνω Ραβένια και τα Δυτικότερα Ζαγοροχώρια: Ιστορία, Πολιτισμός. Θεσμοί, Λαογραφία*. Αθήνα: Εκδόσεις Μιλήτος.

Βικιπαίδεια. (χ.χ.). *Η φορεσιά του Ζαγορίου*. Ανακτήθηκε 30 Νοεμβρίου 2025, από https://el.wikipedia.org/wiki/Φορεσιά_Ζαγορίου

Βλαχοπούλου-Οικονόμου, Α. (1997). *Τα Ζαγόρια της Ηπείρου: Η ιστορία από την Παλαιολιθική εποχή έως τη ρωμαιοκρατία*. Αθήνα: Εκδόσεις Η Καθημερινή Α.Ε. — Επτά Ημέρες.

Γαρίδη, Μ. (1997). *Διακοσμητική ζωγραφική. Οι εσωτερικές τοιχογραφίες σπιτιών έγιναν από Χιονιάδες ζωγράφους στις αρχές του 19ου αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Η Καθημερινή Α.Ε. — Επτά Ημέρες.

Δήμος Ζαγορίου. (χ.χ.). *Πολιτισμός – Άυλη πολιτιστική κληρονομιά*. Ανακτήθηκε από https://www.zagori.gov.gr/?page_id=11933

Δήμος Ζαγορίου. (χ.χ.). *Επίσημος ιστότοπος Δήμου Ζαγορίου: Φύση και πολιτισμός*. Ανακτήθηκε από <https://www.zagori.gov.gr>

Δήμος Ζαγορίου. (χ.χ.). *Τοπικό Αναπτυξιακό Σχέδιο Δήμου Ζαγορίου*. Ανακτήθηκε από <https://www.zagori.gov.gr>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2021). *EU Biodiversity Strategy for 2030*. Ανακτήθηκε από, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/31e4609f-b91e-11eb-8aca-01aa75ed71a1>

Θεοδώρου, Σ. (1997). *Ζαγορίσιοι Ευεργέτες. Με δωρεές τους κτίσθηκαν σπουδαία έργα κοινωνικής ωφελείας*. Αθήνα: Εκδόσεις Η Καθημερινή Α.Ε. — Επτά Ημέρες.

Κίτσου, Α. (1997). *Το μεγάλο έργο του Ριζάρειου. Οι πολιτιστικές και κοινωνικές δραστηριότητες στο σημερινό Ζαγόρι*. Αθήνα: Εκδόσεις Η Καθημερινή Α.Ε. — Επτά Ημέρες.

Κοκκώσης, Χ., & Τσάρτας, Π. (2019). *Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον* (2η έκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π., & Γκρίμπα. (2020). *Ειδικές και Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού: Ζήτηση και Προσφορά Νέων Προϊόντων Τουρισμού*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Κοινή Υπουργική Απόφαση 23069/2005. (2005). *Χαρακτηρισμός της περιοχής Βόρειας Πίνδου ως Εθνικό Πάρκο και καθορισμός ζωνών προστασίας, όρων και περιορισμών δόμησης*. ΦΕΚ (639/14-6-2005). Εθνικό Τυπογραφείο.

Κτήμα Γλίναβος. (χ.χ.). *Επίσημος ιστότοπος Κτήμα Γλίναβος*. Ανακτήθηκε από <http://www.glinavos.gr/winemaking-tours/visit-the-domaine>

- Μακρής, Ε. (1996). *Τα Ζαγοροχώρια: Ιστορική αναδρομή – Τουριστική περιήγηση*. Ιωάννινα: Εκδόσεις Ιωάννινα.
- Μιχαλόπουλος, Α. (2003). *Ζαγοροχώρια: Ένας πλήρης ταξιδιωτικός οδηγός*. Αθήνα: Εκδόσεις Explorer.
- Μοίρα, Π. (2009). *Θρησκευτικός Τουρισμός*. Αθήνα: Interbooks.
- Μοίρα, Π. (2018). *Γεωγραφικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό*. Αθήνα: Φαίδιμος. σελ. 28-29.
- Μοίρα, Π. (2025). *Τουρισμός: Ιστορία, Εξέλιξη, Προοπτικές*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Τζιόλα. ISBN 978-960-418-962-5
- Μοσχοπουλίδου, Γ. (2026, Ιανουάριος 7). Δεξιότητες και εκπαίδευση για τον σύγχρονο βιώσιμο τουρισμό στην Ελλάδα. *Travel Daily News*. Ανακτήθηκε από, <https://www.traveldailynews.gr/column/arthro/dexiotites-kai-ekpraideysi-gia-ton-sygchronoviosimo-toyrismo-stin-ellada/>
- Μουσικό ταξίδι στην Πίνδο. (2025). *Ανάρτηση Facebook*. Facebook. Ανακτήθηκε από <https://www.facebook.com/profile.php?id=100057416689218>
- Μπάδα, Κ. (1997). *Πολιτισμική ενότητα. Η τοπική κουλτούρα αντανακλά την κοινωνική και οικονομική διάρθρωση της περιοχής*. Αθήνα: Εκδόσεις Η Καθημερινή Α.Ε. — Επτά Ημέρες.
- Μυλωνόπουλος, Δ. (2021). *Τουριστικό Δίκαιο*. Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη. ISBN 978-960-654-428-6
- Νιτσιάκος, Β., Αράπογλου, Μ., & Καρανάτσης, Κ. (1998). *Νομός Ιωαννίνων: Σύγχρονη Πολιτισμική Γεωγραφία*. Γιάννινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων.
- Νόμος 4276/2014. *Απλούστευση διαδικασιών λειτουργίας τουριστικών επιχειρήσεων και ρύθμιση θεμάτων τουρισμού*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.
- Νόμος 4582/2018. *Θεματικός τουρισμός και ειδικές μορφές τουρισμού – Πλαίσιο ανάπτυξης και προώθησης*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.
- Νόμος 3028/2002, *Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς*, ΦΕΚ Α' 153/28.6.2002, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο
- Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος. (χ.χ.). *Τουριστικός οδηγός*. Ανακτήθηκε από [https://www.grhotels.gr/touristikos-odigos/anazitisi-ksenodocheion-kai-kampingk/?s_regions=347&s_regional_unit=358&s_municipality=686&location_term_id=686&s_listing_type\[\]=293](https://www.grhotels.gr/touristikos-odigos/anazitisi-ksenodocheion-kai-kampingk/?s_regions=347&s_regional_unit=358&s_municipality=686&location_term_id=686&s_listing_type[]=293)
- Παλιά ηπειρώτικα τραγούδια. (2025). *Ανάρτηση Facebook*. Facebook. Ανακτήθηκε από <https://www.facebook.com/100067824701700/posts/725470404181711/>
- Παπαγεωργίου, Γ. (1995). *Οικονομικοί και κοινωνικοί μηχανισμοί στον ορεινό χώρο. Ζαγόρι (μέσα 18ου–αρχές 20ού αι.)*. Ιωάννινα: Εκδόσεις Ριζαρείου Σχολής.

Παπαγεωργίου, Γ. (1997). *Το Ζαγόρι στην περίοδο της ακμής*. Αθήνα: Εκδόσεις Η Καθημερινή Α.Ε. — Επτά Ημέρες.

Παπαδοπούλου, Β. (1997). *Εκκλησίες και μοναστήρια. Κτίστηκαν από Ηπειρώτες μαστόρους και διακοσμούνται με θαυμάσιες αγιογραφίες*. Αθήνα: Εκδόσεις Η Καθημερινή Α.Ε. — Επτά Ημέρες.

Παπαντωνίου, Ι. (1991). *Ελληνικές φορεσιές*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

Πάπυρος Larousse Britannica. (1978). *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Larousse Britannica* (Τόμοι Η'–Ι'). Αθήνα: Εκδόσεις Πάπυρος.

Προεδρικό Διάταγμα 1-09-1979. (1979). *Περί χαρακτηρισμού ως παραδοσιακών των υφιστάμενων προ έτους 1923 οικισμών της ευρύτερης περιοχής Ζαγορίου Ηπείρου και καθορισμού ειδικών όρων και περιορισμών δομήσεως και οικοπέδων αυτού*. ΦΕΚ (Δ' 615/1979.) Εθνικό Τυπογραφείο

Προεδρικό Διάταγμα 20-06-1995. (1995). *Περί χαρακτηρισμού ως παραδοσιακών των υφιστάμενων πρώτου έτους 1923 οικισμών της ευρύτερης περιοχής Ζαγορίου Ηπείρου και καθορισμού ειδικών όρων και περιορισμών δομήσεως των οικοπέδων αυτού*. ΦΕΚ (Δ' 423/1995). Εθνικό Τυπογραφείο.

Προεδρικό Διάταγμα 213/1973. (1973). *Περί χαρακτηρισμού και καθορισμού καθεστώτος προστασίας του Εθνικού Δρυμού Βίκου–Αώου*. ΦΕΚ (198/31-8-1973). Εθνικό Τυπογραφείο.

Προεδρικό Διάταγμα 487/1966. (1966). *Περί ιδρύσεως Εθνικού Δρυμού Πίνδου*. ΦΕΚ (120/11-6-1988). Εθνικό Τυπογραφείο.

Ρίγκου, Κ. (2025, Ιανουάριος 2). *Ζαγόρι: Τα 46 πανέμορφα χωριά του*. Travelstyle.gr. Ανακτήθηκε 8 Οκτωβρίου 2025, από <https://www.travelstyle.gr/zagori-ta-46-panemorfa-choria-toy/>

Σταματοπούλου, Χ. (1998). *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική: Ζαγόρι*. Αθήνα: Εκδόσεις Μέλισσα.

Σουλτάνης, Π. (1978). *Πάπυρος Larousse Britannica*. Στο Γ. Δουραμπέη κ.ά. (Επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Larousse Britannica* (Τόμος 21, σσ. 422–424). Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος.

Τσάρας Π., Λύτρας Π., (2017). *Τουρισμός, Τουριστική Ανάπτυξη. Συμβουλές Ελλήνων Επιστημόνων*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση. ISBN: 978-960-02-3309-4

Τζάκου, Π. (1997). *Η Γυναίκα του Ζαγορίου*. Αθήνα: Εκδόσεις Η Καθημερινή Α.Ε. — Επτά Ημέρες.

Τζιόβας, Β. (1997). *Η φύση του Ζαγορίου. Η ασύγκριτη ομορφιά του φυσικού και του δομημένου περιβάλλοντος*. Αθήνα: Εκδόσεις Η Καθημερινή Α.Ε. — Επτά Ημέρες.

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας. (2022). *Εθνική στρατηγική για τη βιοποικιλότητα*. Ανακτήθηκε από, <https://ypen.gov.gr/wp->

content/uploads/legacy/Files/Perivallon/Diaxeirisi%20Fysikoy%20Perivallontos/Biopoikilotita/20200323_ethniki_strathgiki_biodiversity.pdf

Υπουργική Απόφαση 151344/165/2017. Καθορισμός ορειβατικών και πεζοπορικών μονοπατιών (ΦΕΚ Β' 206/2017).

Υπουργική Απόφαση 24208/2009. Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό (ΦΕΚ Β' 1138/2009).

Φαφαλιού, Κ. (1997). *Η Ριζάρειος Σχολή. Εκατόν πενήντα χρόνια συνεχούς προσφοράς στην Εκκλησία, την Παιδεία και την Κοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Η Καθημερινή Α.Ε. — Επτά Ημέρες.

Χαρίση, Β. (1997). *Αρχιτεκτονική έκφραση. Ιχνογράφημα της τυπολογίας και μορφολογική οργάνωση σπιτιών και οικισμών*. Αθήνα: Εκδόσεις Η Καθημερινή Α.Ε. — Επτά Ημέρες.

Ζαγόρι Φύση και πολιτισμός. (χ.χ.). Ψηφιακός οδηγός – Διακοσμητική ζωγραφική (1). Ανακτήθηκε 30 Νοεμβρίου 2025, από <https://izagori.gr/environment/secular-painting/1851>

Ζαγόρι Φύση και πολιτισμός. (χ.χ.). Ψηφιακός οδηγός – Διακοσμητική ζωγραφική (2). Ανακτήθηκε 30 Νοεμβρίου 2025, από <https://izagori.gr/environment/secular-painting/1850>

Ξένη βιβλιογραφία

Bramwell, B., & Lane, B. (2011). Critical research on the governance of tourism and sustainability. *Journal of Sustainable Tourism*, 19(4–5), 411–421. <https://doi.org/10.1080/09669582.2011.580586>

Brown, J., Mitchell, N., & Beresford, M. (Eds.). (2005). *The protected landscape approach: Linking nature, culture and community*. IUCN. <https://doi.org/10.2305/IUCN.CH.2005.2.en>

Buckley, R. (2012). Sustainable tourism: Research and reality. *Annals of Tourism Research*, 39(2), 528–546. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2012.02.003>

Durbarray, R. (2020). *Μέθοδοι έρευνας για φοιτητές του τομέα του τουρισμού*. Gutenberg. ISBN 978-9600121070

Fowler, P. J. (2003). *World Heritage Cultural Landscapes 1992–2002* (World Heritage Papers No. 6). UNESCO World Heritage Centre. Available at https://openlibrary.org/works/OL877312W/World_heritage_cultural_landscapes_1992-2002

Greek National Tourist Office. (1992). *Preservation and Development of Traditional Settlements in Greece*. Athens: GNTO.

Hall, C. M. (2019). *Tourism and sustainable development*. Routledge.

- Hall, C. M., & Boyd, S. (Eds.). (2005). *Nature-based tourism in peripheral areas: Development or disaster?* Channel View Publications. ISBN 978-1845410001.
- Hewison, R., & Holden, A. (2011). Heritage, tourism, and identity. In B. Garrod & J. Fyall (Eds.), *Heritage tourism: Research and practice*. Channel View Publications. ISBN 978-1845411770.
- Jennings, G. (2010). *Tourism research* (2nd ed.). Wiley Australia Tourism Series. ISBN 978-1-74216-460-1.
- Iefimerida.gr. (2017, Σεπτεμβρίου 12). *Μουσείο Πολέμου στο Καλπάκι: Όπλα, παράσημα και ματωμένες στρατιωτικές στολές*. Ανακτήθηκε 4 Δεκεμβρίου 2025 από <https://www.iefimerida.gr/news/361848/moyseio-polemoy-sto-kalpaki-opla-parasima-kai-matomenes-stratiotikes-stoles-eikones>
- Kanakis, L. (2015). *Architectural and cultural heritage of Zagori*. Ioannina: Epirus University Press.
- Lane, B. (2009). *Rural tourism: An overview*. In T. Jamal & M. Robinson (Eds.), *The SAGE Handbook of Tourism Studies* (pp. 354–370). SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9780857021076.n20>
- Lockwood, M., Worboys, G. L., & Kothari, A. (Eds.). (2006). *Managing protected areas: A global guide*. Earthscan. ISBN 978-1-84407-303-0. Retrieved from <https://portals.iucn.org/library/node/8970>
- Lazaridis, K. (1970s). *Little Zagorian Library*. Zagori: Folklore Series.
- Lyricstranslate. (χ.χ.). *Greek Folk – “Feggaprotoposi” (Lyrics)*. Ανακτήθηκε από <https://lyricstranslate.com/el/greek-folk-feggaprotoposi-lyrics.html>
- Mitchell, N., Rössler, M., & Tricaud, P.-M. (Eds.). (2009). *World Heritage Cultural Landscapes: A Handbook for Conservation and Management* (World Heritage Papers No. 26). UNESCO World Heritage Centre. ISBN 978-92-3-104146-4. <https://whc.unesco.org/en/series/26/>
- McNeely, J. A. (1993). *Parks for life: Report of the IVth World Congress on National Parks and Protected Areas, 10–21 February 1992*. IUCN (in collaboration with WWF). ISBN 978-2-8317-0162-2. <https://portals.iucn.org/library/node/6584>
- Mowforth, M., & Munt, I. (2016). *Tourism and sustainability: Development, globalisation and new tourism in the Third World* (4th ed.). Routledge. ISBN 978-1-138-01326-1.
- Pedersen, A. (2002). *Managing tourism at World Heritage sites: A practical manual for World Heritage site managers* (World Heritage papers series no. 1). UNESCO World Heritage Centre. <https://whc.unesco.org/en/documents/3181>
- Phillips, A. (2002). *Management guidelines for IUCN Category V protected areas: Protected landscapes/seascapes* (Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 9). IUCN. <https://doi.org/10.2305/IUCN.CH.2002.PAG.9.en>

Richards, G., & Hall, D. R. (Eds.). (2000). *Tourism and sustainable community development*. Routledge. ISBN 9780415224628.

Rössler, M., & Mitchell, N. (2005). *Landscape linkages without boundaries?* In *World Heritage at the Vth IUCN World Parks Congress, Durban, South Africa, 8–17 September 2003* (World Heritage Reports No. 16, pp. 23–26). UNESCO World Heritage Centre.

Stara, K. (2000). *The Impact of Perceived Land-use Values on Biodiversity Conservation in the Vikos-Aoos National Park, Papingo, Greece* (MSc thesis). University of Wales, Bangor.

Stara, K., & Tsiakiris, R. (2019). *Oriental planes *Platanus orientalis* L. and other monumental trees in central squares and churchyards in NW Greece: Sacred, emblematic and threatened*. *Acta Horticulturae et Regiotecturae*, 22(1), 14–18.
<https://doi.org/10.2478/ahr-2019-0003>

Timothy, D. J. (2011). *Cultural heritage and tourism*. Channel View Publications. ISBN 978-1-84541-434-0.

Tosun, C. (2000). *Limits to community participation in the tourism development process in developing countries*. *Tourism Management*, 21(6), 613–633.
[https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(00\)00009-1](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(00)00009-1)

Throsby, D. (2010). *The economics of cultural policy*. Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511845253>

Tziovas, V. (1986). *Concerning Zagori*. Zagori: Local Symposium.

UNESCO. (1992). *World Heritage Convention: Operational guidelines*. Paris: UNESCO.
<https://whc.unesco.org/en/documents/1621>

UNESCO. (2003). *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Paris: UNESCO. <https://ich.unesco.org/en/convention>

UNESCO World Heritage Centre. (2005). *Operational guidelines for the implementation of the World Heritage Convention* (WHC.05/2, 2 February 2005). UNESCO.
<https://whc.unesco.org/archive/opguide05-en.pdf>.

UNESCO World Heritage Centre. (2019). *Operational guidelines for the implementation of the World Heritage Convention* (WHC.19/01, 10 July 2019). UNESCO.
<https://whc.unesco.org/en/documents/178167>

UNESCO. (2022). *Σύμβαση Παγκόσμιας Κληρονομιάς – Πολιτιστικό Τοπίο Ζαγορίου*. Ανακτήθηκε από <https://whc.unesco.org/en/list/1695/>

UNESCO World Heritage Centre. (2021). *World Heritage and Sustainable Tourism Programme*. UNESCO World Heritage Centre. <https://whc.unesco.org/en/tourism/>.

UNESCO World Heritage Centre. (2005). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. UNESCO World Heritage Centre.
<https://whc.unesco.org/archive/opguide05-en.pdf>

UNESCO World Heritage Centre. (2019, July 10). *Operational guidelines for the implementation of the World Heritage Convention* (WHC.19/01). UNESCO World Heritage Centre. <https://whc.unesco.org/en/documents/178167>

UNESCO World Heritage Centre. (2023). *Climate change and World Heritage*. UNESCO World Heritage Centre. <https://whc.unesco.org/en/climatechange/>

Varzokas, K. (1986). *Protection and revival of the cultural heritage of Zagori*. Zagori: Local Symposium.

Waterton, E., & Smith, L. (2010). *The recognition and misrecognition of community heritage*. *International Journal of Heritage Studies*, 16(1–2), 4–15.

<https://doi.org/10.1080/13527250903441671>

World Tourism Organization (UNWTO). (2018). *Tourism and culture synergies*. UNWTO. <https://www.unwto.org/global/publication/tourism-and-culture-synergies>

World Tourism Organization (UNWTO). (2025). *Tourism data and trends*. UNWTO. <https://www.untourism.int/tourism-data/un-tourism-tourism-dashboard>

Weaver, D. B. (2006). *Sustainable tourism: Theory and practice*. Elsevier Butterworth-Heinemann. <https://doi.org/10.4324/9780080474526>

Zhang, L., Wei, W., Fan, A., Milman, A., & King, B. E. M. (2025). Cultural sustainability in hospitality and tourism. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 37(13), 20–38. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-10-2024-1551>

Zagori Mountain Running. (χ.χ.). *Επίσημος ιστότοπος Zagori Mountain Running*. Ανακτήθηκε από <https://www.zagorirace.gr/en/the-story-behind-zmr/>

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.